

36811.

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SOSYOLOJİK AÇIDAN TÜRK HALK OYUNLARININ
TARİHİ GELİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kamile PERÇİN

GÜZEL SANATLAR ANASANAT DALI

MUSİKİ SANAT DALI

TÜRK HALK OYUNLARI ALANI

ŞUBAT 1994

SOSYOLOJİK AÇIDAN TÜRK HALK OYUNLARININ

TARİHİ GELİŞİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kamile PERÇİN

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 24 Ocak 1994

Tezin Savunulduğu Tarih : 9 Şubat 1994

Tez Danışmanı : Yrd.Doç. Burhan TARLABAŞI

Diğer Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Nevzat ATLIĞ

: Doç.Dr. Gülden ERKUT

ŞUBAT 1994

ÖNSÖZ

"Sosyolojik Açıdan Türk Halk Oyunlarının Tarihi Gelişimi" adlı bu çalışma, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Musiki Sanat Dalı, Türk Halk Oyunları Alanında, Yüksek Linas Tezi olarak hazırlanmıştır.

Halk Oyunlarına sosyolojik açıdan baktığımızda; bu ürünlerin toplumun tarihini, iklimini, coğrafyasını, geleceğini, kullanılan araçlarını yani kısacası toplum yaşam biçimini ve toplumu oluşturan insanların karakteristik yapısını, inançlarını, duygularını ve davranışlarını yansıtan halk kültürünün önemli bir unsuru olduğunu görürüz.

Anadolu'nun Coğrafi Yapısı itibariyle halk oyunlarında göze çarpan bölgesel farklılıklar, çeşitliliği, nedeniyle ayırıcı bir nitelikten ziyade, bütünleştirici bir özellik arz etmektedir. Önemli olan halk oyunlarımızın estetik ve otantik yapısını ve bize verdiği toplumsal bütünleşme yönündeki mesajını bozmadan yeniye taşıyabilmektir.

Bu çalışmada teşvik ve yardımlarıyla tezimi yönlendiren Danışman Hocam, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi, Nefesli Çalgılar Ana Sanat Dalı Başkanı Yrd. Doç. Burhan TARLABAŞINA, kıymetli fikirlerinden ve kaynak bilgilerinden yararlanma imkanı sağlayan Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Kurumlar Sosyolojisi Ana Bilim Dalı'ndan Dr. Halil MUTİOĞLU'na teşekkür ederim.

Kamile PERÇİN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖZET.....	v
SUMMARY	vi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	2-31
A - Sosyoloji ve Tarih	2-9
B - Sosyoloji ve Folklor	9-19
C - Kültür	19-27
1- Kültürün Tanımı	20-23
2- Kültürün Özellikleri.....	23-27
D - Örf ve Adetler.....	27-31

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI TIPLERİ VE SOSYAL DEĞİŞME.....	32-87
A - Sosyal Yapı Tipleri.....	32-68
1- Cemaat (Geleneksel Toplum).....	50-59
2- Cemiyet (Modern Toplum)	60-68

B - Sosyal Değişme	68-86
1- Sosyal Çözölme.....	73-76
2- Sosyal Bütünleşme	77-79
C - Sosyal Yapı Tipleri ve Değişme Açısından Türkiye.....	79-86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYOLOJİK AÇIDAN HALK OYUNLARI TARİH BAĞLANTISI.. 87-1437

A - Folklorun Tarihi Gelişimi	87-97
B - Oyunun Tarihi Gelişimi.....	97-106
C - Türk'lerde Halk Oyunlarının Kökeni	107-123
1- Dünya'da Halk Oyunlarının Tarihi Gelişimi	123-130
2- Türkiye'de Halk Oyunlarının Tarihi Gelişimi	130-147
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	148-150
KAYNAKLAR.....	151-156
ÖZGEÇMİŞ	157

ÖZET

Bu çalışmamızın konusu sosyoloji ve folklorun ilişkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Sosyoloji, Folklor, Tarih, Kültür, Örf ve Adetler konusu üzerinde durulduktan sonra sosyolojik olarak sosyal yapı tipleri ve sosyal değişme açısından konuya yaklaşılmış, oyun kavramı üzerinde durulmuş, ayrıca halk oyunlarının Dünya'da ve Türkiye'de tarihi gelişimi anlatılmıştır.

SUMMARY

The name of "The Historical Development of Turkish Folk Dance in Terms of Sociological Perspective" is focused on relation between sociology and folklore.

Firstly, we mentioned sociology, history, folklore, culture and customs. And then the subject was rapproached from the social structure types and social change. Secondly, we focuse on the "dance" concept, and "folk dance". Thirdly the history of folk dance in Turkey and World were explained.

As a science sociology and folklore is interreleated. It is not difficult to understand this subject.

The folk dance, which is composed of important parts of our culture, formed the matter not only folklore science but also sociology science.

In this study we aimed the relation among on sociology, folklore, customs, culture, mores and social change.

In this way we showed all of them affects the social structure types. At the same time, our culture. In the process of social change are not simply belong to traditional area. In addition, its reinforce social structure types and we took it social integration in terms of social change.

Folk dance own different regionall the products of characterictics. It is very different to approachad the folk dance from visions of specialist than spectators.

The folk dance, which "horon", "zeybek", "karşılama" and "kaytar-ma" are thought as a products of different culture. However this idea is completly wrong. When we look at geography of Anadolu. We observe very kind of different culture.

When the folk dance, expand out its regional, its state large location and population.

Al of the folk dance with figures and costumes look like as be long to us.

Hence geographical structure of Anadolu. There is a variation in folk dance but folk dance own integrative characterictics. "Horon", "Halay", "Karşılama" ect. belong to our culture and all of them are richness of our cultural geography.

Folk dance possess very kind of mesage. It is necessary to corrupt the mesage integrative.

Also it is possible to observe the culture of richnes. Anadolu The together we transported from Middle Asia and the thousand of folk dance in our countr are synthezed.

We could encounter not only in folk dance area but also in the idea, such as "Türk Şamanları" with Diyonizos (Şarap ve Eğlence Tanrısı), Sümer, Lidya and Orta Asya mits.

The folk dance could be effectiable on the process and integraiton of our social and cultural structure.

In order to evaluate past of our society, to interpret the historical development of socio-cultural dimension of our society and therefore to project and to make cultural politics ect. It is necessary to give a important to folk dance. And then in order to develop and research the folk dance, it is necessary to build Folk dance institute and to train the folk dance specialists.

The our folk dance that is tied to the today with past would have conveyed as a inheritance of our culture.

This study that making an eross-point between sociology and folklore compased of three parts.

In the first volume, we concentrated on basic concepts we took relations between sociology -history, sociology- folklore and culture concept. And then we studied mores and customs which are belong to basic cultural concept.

Second part of our research include social structure types and social change subjects. This volume that we haven't anxieted very large, we handled "society" and "community" as a social structure types and in releation of idea of some famous sociologists. After we studied social change in terms of social disorganization and social integration.

In the thirdly parts, we handled releation between history and folk dance in terms of sociology. In this volume we studied the historical development of "dance" and "folk dance" and origins of folk dance, and then historical develepment of folk dance in Turkey and in the World.

Our study was completed with "suggestion" and "results".

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Geçmişle günümüz arasındaki kuvvetli bağların en önemli köprüsü niteliğini taşıyan halk oyunlarımız, geçmişten bu güne olduğu gibi, bugünden geleceğe de yine aynı şevk ve aynı duygu zenginliği içinde bir kültür mirasımız olarak ulaşacaktır.

Sosyoloji ve folklorun kesişme noktasında oluşan bu oluşun bu çalışmamız, üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde ele aldığımız konuyu çevreleyecek kavramlar üzerinde durduk. Sosyoloji - tarih, sosyoloji - folklor ilişkilerini ve kültür kavramını ayrıntısıyla ele aldık. Ardından kültürün temel kavramlarından olan örf ve adetler üzerinde durduk.

Çalışmamızın ikinci bölümü halk oyunlarını sosyolojik açıdan ele almamızı sağlayacak olan sosyal yapı tipleri ve sosyal değişme konularından oluşmaktadır. Çok uzun olmasından herhangi bir endişe duymadığımız bu bölümde sosyal yapı tiplerinden cemaat ve cemiyet ve konu ile ilgili bazı sosyologların görüşlerini ele aldıktan sonra, sosyal değişmeyi sosyal çözülme ve sosyal bütünleme açısından inceledik.

Çalışmamızın üçüncü bölümü ise birinci ve ikinci bölümleri bir birine bağlayan, sosyolojik açıdan halk oyunları ve tarih bağlantısı adı altında incelenmiştir. Bu bölümde folklorun ve oyunun tarihi gelişimi, oyunun ve halk oyunlarının kökeni üzerinde durulmuş, ardından Dünya'da ve Türkiye'deki halk oyunlarının tarihi gelişimi ele alınmıştır.

Çalışmamız sonuç ve öneriler kısmıyla tamamlanmıştır.

A- SOSYOLOJİ VE TARİH

Geçmişimizi bilmeden, günümüzü ve yarınımızı görebilmemiz ve anlayabilmemiz mümkün değildir. Bunu ise ancak sosyal bir bilim olan tarih mümkün kılar.

Tarih bilimi toplumların oluşma, gelişme, dağılma ve çözülme devrelerindeki somut toplumsal olay ve olguları ele alır; onları zaman ve mekân içerisinde ayrı ayrı kalıplaştırıp özgül nitelikleri içerisinde inceler. Oysa sosyolojinin çabası daha çok, bu toplumsal olay ve olguları açıklamak, sonra da zaman ve mekân etkenlerini soyutlayarak ortak ilke ve kurallara, genel tip, kavram ve yasalara ulaşmaktır. Tarihin açıklamaya çalıştığı olay ve olguların kendilerine özgü isimleri, zaman ve mekânları, hattâ doğum tarihleri ve milliyetleri vardır. Bu nedenle tarih, bu olay ve olguları belirli bir kalıp içerisinde evrenselleştirecek genellemelerle, genel tip ve yasalarla ilgilenmez. Sosyoloji ise aksine, toplumsal olay ve olguları çözümlemeye çalışır. Bu olay ve olguları zaman ve mekândan bağımsızlaştırarak, özgül ve evrensel gerçekler halinde kuramlaştırma çabasındadır. (1)

Bir toplum bilimi olan sosyoloji, insanların toplum yaşamının koşullarını toplumsal bir bütün içinde ortaya koyar. Toplumsal çevrenin insan davranışlarını belirlediği bilinen bir gerçektir. İşte sosyolojinin amacı da toplumun yapısını, bu yapının oluşumunu, işleyişini ve gelişimini incelemektir. Sosyolojinin hareket alanı toplumun bütünüdür. Öyle ki bu bütün içerisinde diğer sosyal bilimlerin ilgi alanlarını da kapsar. İşte bu yüzden "sosyoloji sosyal ilimlerin bir şemsiyesidir". (2) Herşey insan içindir felsefesi güdülerek

(1) TOLAN, Barlas, "Toplum Bilimlerine Giriş Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji", Gazi Üniversitesi Yayınları., Aras Matbaacılık ve Gazetecilik, İkinci Baskı, Ankara 1985, Yayın No: 49. sf. 123.

(2) ERKAL, Mustafa E., "Sosyoloji (Toplumbilimi)", Der Yayınları, ilaveli 4. Baskı, İstanbul 1991, sf. 15.

diğer sosyal bilimlerde sağlıklı biçimde gelişebilmek için, sosyoloji ile temasa geçebilmelidir. Örneğin; tarih-sosyoloji ilişkisine bakılırsa, tarih; sadece geçmişte kalmış, yaşanmış bitmiş olaylardan ibaret değildir. Yaşadığımız hayattan herşey nasıl devamlılık gösteriyorsa ve biz buna şahit olabiliyorsak, bu devamlılığın her sahada da söz konusu olabileceğine kanaat getirebilmeliyiz. Kısacası her sonuç nedenlerin ürünüdür. Nasıl ki statümüz geçmişimizin gereği ise içinde yaşadığımız zamanda geçmiş zamanların bir gereğidir.

Toplum durağan değil, değişken ve hareketlidir. Bu da oluşumun gereğidir. Toplumlardaki hiçbir ilişki sabitleştirilemez. "Bütün ilişkiler geçici olarak, eğreti yapılaşmıştır." (3) Toplumsal yapının değişkenliği gereği de, bu eğreti olarak kurulan her düzen ardından gelecek yeni eğreti düzenlerle değişime mahkum olur. İşte yaşanan sorunların pek çoğu, eğreti de olsa, bu düzenlere sağlanamayan uyumdan kaynaklanmaktadır.

İşte sosyolojide sosyal olayların sebep ve sonuçları üzerinde durduğu için tarihle ilgilenmektedir. Tarihi gerçeklerden olan sosyal olaylar ve sosyal teşekküller belirli bir tarih döneminde ortaya çıkar, o dönemin izlerini taşır ve çeşitli değişiklikler gösterir. Bu değişikliklerin takibi de epeyce zor olmaktadır. Bir sosyal bilim olan tarihin olaylara bakışı, sosyolojinin bakışıyla farklılıklar göstermektedir. Sosyoloji sosyal olayların sebep ve neticeleri üzerinde durup, sosyal olayların kanunlarına ulaşmaya çalışırken aynı zamanda sosyal müesseselerin gelişiminide araştırır. Yapılan her sosyoloji araştırması zaman faktörünü açığa çıkarır. Oluşunu her an çevremizde izlediğimiz fiziki olayların tekrarı tamamen insanın elindedir. Fakat sosyal olayların isteğe bağlı olsun veya olmasın tekrarlanması mümkün değildir.

(3) ERGUN, Doğan, "Sosyoloji ve Tarih", Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1982, sf. 20.

Milli mücadelelerden ve çeşitli, tecrübelerden yaratılan tarih, milli istiklâl ve egemenlik duygusunun sonsuz bir hazinesidir. Tarih, insanın toplumların kendileri hakkında tam bir bilgi ve şuur edinmeleri için, içinden geçmiş oldukları değişikliklerin bütünü hakkında açık ve toplu bir bilgiye sahip olmalarıdır. Tarih, sadece milletler arasındaki savaşların, barışların ve antlaşmaların tarihlerini ve maddelerini ezberlemek, bunlarla ilgili dar bilgiye sahip olmak demek değildir. Bu bakımdan milli tarih, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatımızı da aksettiren bir şekilde öğretilmelidir (4) Tarih geçmişte yaşanan olaylardan saptanmış olanlarını ancak yazılı belgelerden yararlanarak anlatır.

Bir milletin, olmakta ve olacak olanı kavrayabilmesi için, olmuş olanın uzun tarihi hakkında toplu ve açık bir bilgiye sahip olması gerekir. Adına "tarih, şuuru" dediğimiz bu bilgi, dünyaya daha şâmil olan bir noktadan bakış olmuş, olanı kendisine aksettiren bir mihraktır. Her millet, bu mihrağa bir aynaya bakar gibi bakar. Orda kendisini görür. Benliğini ve kendi oluşunu kavrar. Varlığının manasını ve ülkü istikâmetini sezer. (5) Tarihin işi sadece geçmişin incelemek değil, bunun yanısıra bugünü açıklayıp yarına da ışık tutmaktır.

Tarihi perseptif geriye doğru gidildikçe daralır. Görüş açısı sıfıra yakın olan bir hayvanın nasıl bir iradesi, davası ve bir hedefi yoksa, dünyaya zayıf ve bulanık bir noktadan sadece mevcut durum (hâl)den bakanların gergedan ve fil gibi yemekten ve içmekten ve horlamaktan ve tepmekten başka bir faaliyetleri olmaz. (6)

(4) Birinci Milli Kültür Şûrası Komisyon Raporları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1983, sf. 28.

(5) METE, İ.: Büyük Bir İstikbalin Felsefesi, İstanbul, 1962, sf. 3.

(6) ERKAL, Mustafa E. Sosyoloji (Toplum Bilimi) sf. 44-45.

Tarih keşfedilen bir saha olmaktan çok milletler tarafından yaratılan bir alemdir. Bu alem olmuş bitmiş ve tekrar edilemeyen bir nitelik taşır. Bizi fânîlikten kurtaran edebî yapan da budur. Bu bakımdan milletler tarih şuuruna tutunurlar. Tarihin, gücümüzün yarattığı kuvvetten, kültürümüzün doğurduğu medeniyetten, meydana geldiğini kavramadan, bir tarih felsefesi ve övünülebilecek bir istikbâl yaratmak mümkün değildir. (7)

"Tarih" kelimesi İbranice'de "ay" mânâsına gelen "yarex" kelimesinden gelmektedir. Hadiselerin seyrinden hatta madde ve eşyanın geçmişinden bahseden her yazı tarihtir. Buna göre tarih: "Sosyal bünyenin organı olmak itibarıyla insanlığın davranış ve fikirlerinin gelişmesini takip eden bilgidir. "Tarih ilmi evvelâ cereyan etmiş hadiseleri tetkik konusu yapar ailelerin kabilelerin, devletlerin ortaya koyduğu faaliyetleri, bunların zaman ve mekan çerçevesinde kaydettiği gelişmeleri, bu gelişmeleri etkileyen çeşitli âmilleri inceler. Fatihler, istilâlar, kuraklık, kıtlık, zelzele ve benzeri akınlar, dini hissiyat gibi rûhi ve manevi âmillerin doğurduğu yenilikler, hep tarihin ilgi alanına girer. (8)

Tarih pek çok şekilde tanımlanabilir. Fakat bu tanımlamalara gidilirken tarihi sadece toplumla sınırlandırmak pek yerinde bir tanım olmaz. Çünkü tarih geçmişî aydınlatmaktadır. O halde sanatın, hukukun, insanın, doğanın, bilimin evrenin de elbetteki bir geçmişî söz konusudur ve bunlarında tarihi yapılabilir, yapılmalıdır. Tarihçi geçmişî araştırırken gerek insanla, gerek toplumla gerekse doğa ve varlıklarla öyle teker teker ilgilenmek zorunda değildir. Seçici davranmak durumundadır. İncelediği olayların niteliğinin özel ve etkili olması gerekmektedir. Olayın yeri ve zamanı net olarak sunulmalıdır.

(7) METE, İ.: Büyük Bir İstikbalin Felsefesi, sf. 4, 14.

(8) Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 4, "Tarih Maddesi" Risale Basın Yayın Ltd. Şti. Acar Baskı, İstanbul 1991, sf. 101.

Çalışmalar esnasında kullanılan bilgi kaynakları ise yasalar, kamu kayıtları, raporlar, ticari belgeler, gazeteler, günlükler, mektuplar, seyahat notlarıdır. Bu yazılı kaynaklar haricinde el yapısı bina ve araç gereçler de kaynak teşkil etmektedir. Tarihçiler ayrıca arkeolojik bulgulardan da yararlanırlar.

Dünya üzerinde yaşayan hemen her toplumun kendi içerisinde kendine has ve kendi ölçülerinde çözüm bekleyen yapı ve yaşama sorunları olmuştur. Bu sorunlar zaman içerisinde basit görünümünün aksine, kompleks bir biçimde ortaya çıkmıştır. Sorunların çözümlenmesindeki hız, toplumun çabasına ve amacına göre değişiklik gösterir.

Tarihçilerin ortaya koydukları materyaller, çoğu zaman sosyologlara konu olmuştur. Karşılaştırmalı yöntem ve tarihsel yöntem ise her zaman için, sadece tarihçilerin bulup ortaya koyabilecekleri bilgi ve verileri getirmektedir. Sosyologlar zaman zaman işleri gereği tarihçide olmak durumundadır. Sosyolog bu sayede kendi dönemine kadar üzerinde durulmayan önem verilmeyen kimi konuları keşfederek açığa çıkarabilir. Fakat bu sanıldığı kadar da kolay olmayabilir. Tarihçi de çoğu kez sosyolojiden yararlanmaktadır. Fakat önceleri tarihçi karşılaştığı herhangi bir sorun karşısında, öncelikle felsefeye başvururken şimdilerde ise bu ihtiyacı sosyoloji karşılayabilmektedir.

İnsanların birlikte yaşamalarının bir sonucu olarak doğan sosyoloji ilminin bilgileri ve tarih içinde geriye doğru yapabileceğimiz bir gezide ne kadar eskiye gidebilirsek gidelim "insanı" hep diğer insanlarla beraber bir grup içinde yaşarken buluruz. Birlikte yaşayan insanlar da daima sosyolojinin konusunu oluştururlar (9).

Sosyoloji oldukça yeni bir bilimdir. Sosyolojinin bilim olarak ortaya çıkışı sanayi devrimine rastlar. Bilim olarak bu kadar geç

(9) MUTİOĞLU, Halil, "Erol Güngör ve Max Weber'in Tarihçi Yaklaşımlarının Sosyolojik Yorumu", S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Konya 1991, sf. 1, 2.

ortaya çıkışının nedeni, sosyal olay ve olguların doğa olay ve olgularından çok farklı olarak kabul edilmesindedir; kendilerine özgü niteliklerinin varlığı savunularak, bilimsel incelemelerin yapılamayacağı savunulmuştur. Bazen de sosyal olayların doğaüstü olduğu ileri sürülmektedir. Bu sebeple, sosyoloji uzun yıllar filozofların, ahlakçıların, ilahiyatçıların tekelinde kalmış ve spekülatif açıklamaların ötesine geçememiştir (10). Tarihsel süreci irdeleyebilmemiz açısından bu düşünürlerin sosyal konulardaki düşüncelerini genel hatlarıyla ele almamız yerinde olacaktır.

Günümüzde artık tekil olarak sosyoloji terimi değil, çoğul olarak sosyolojiler terimi kullanılmakta, 20.yüzyılda aile sosyolojisi, hukuk sosyolojisi, din sosyolojisi, sağlık sosyolojisi, eğitim sosyolojisi, ekonomik sosyoloji, suç sosyolojisi, köy sosyolojisi gibi yeni sosyoloji dalları ortaya çıkmıştır. Bu bölünmenin temel nedeni, genel kabul gören ve sosyolojinin tüm dallarını kapsayan genel bir teorinin bulunmamasıdır. Diğer bir neden ise, sosyal olayların karmaşıklığı ve bu olayları gözlemlemek üzere kullanılan yöntemlerin çeşitliliğidir. Çağdaş sosyolojide toplumu açıklamak için farklı teoriler geliştirilmiştir. Sosyolojide egemen olan yaklaşımlar fonksiyonalizm, yapısalcılık, çatışmacılık, diyalektik anlayış etnometodoloji, fenemolojik sosyoloji ve sembolik etkileşimciliktir. (11)

Tercihlerle toplumbilimcilerin fiili çalışmaları arasındaki farklılık, ne denli açıklıkla ortaya konabilirse, tarih bilimi ile toplumbilim arasındaki radikal bir ayrıma olan ihtiyaç da o denli azaltılmış olacaktır. Tarih de, toplumbilim de aynı konu üzerinde; toplumlarda yaşayan insanlar üzerinde durmakta, fakat soruna bazan aynı görüş noktasından, bazan da ayrı ayrı görüş noktalarından bakmaktadırlar.

(10) SAYIN, Önal, "Sosyolojiye Giriş", Erdem Kitabesi, İzmir 1985, sf. 17.

(11) KIZILÇELİK, Sezgin, ERJEM, Yaşar, "Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü," Göksu Matbaası, Konya, 1992, sf. 394.

Sosyal bilimlerin gelişmesi için, tarihle toplumbilim arasında yakın bir ilişkinin kurulması; iki bilimin birbirleriyle yardımlaşması gerekmektedir. Bu yöndeki gelişmelerin hergün biraz daha güçlenmesi de bundandır (12).

Prof. Poravdel'in dediği gibi "Tarih ile sosyoloji aynı kumaşın tersi ile yüzü gibi olduğundan malzemenin birbirinden daha fazla ayrılmasının kumaşı zedeleyeceğinden korkulmuştur. Bir kelime ile araştırmamız, tarih ile sosyolojinin kavuşma noktasında yer almıştır (13). Bütün bunların yanısıra folklor ve sosyoloji içinde, kumaşın aynı yüzünü oluşturan dokular bütünüdür diyebiliriz. Fakat folklor ve sosyoloji ilişkisine geçmeden evvel kendi içlerinde varolan, yadsınamayacak boyuttaki folklor ve tarih ilişkisine de değinmek zannediyorum yerinde olacaktır.

Elbetteki bütün bilimler, birbirleriyle ilişkilidir. Fakat bazı bilimler birbirleriyle öylesine kenetlenmiş vaziyettedirler ki onları birbirinden ayırmak asla mümkün olmaz. İşte tarih ve folklor ikilisi de bu ayrılmaz bütünlerdendir. Tarih bir olayı gerçekte geliştiği gibi alır ve aktarır. Bu esnada ne, nerede, ne zaman, nasıl, niçin gibi sorulara kesin cevaplar bulmak zorundadır. Folklorcu ise, incelediği olgunun gerçeğe uysun uymasın bütün yönlerini ele almak durumundadır. Onun için doğru ve yanlış gibi değerler yoktur.

Tarihçi, efsaneleri yolu üzerinden kovmaya çalıştığı halde, folklorcu bu ürünleri değerlendirir ve çeşitlemelerini aramayı görev bilir. Zaten folkloru folklor yapan bu çeşitlemelerdir. Folklorcu, bir ürünü doğduğu andan, yayıldığı asırlara, çevrelere yayıcıların içinde bulunduğu psikolojik duruma, vb. önem vererek ele alır. Tarih, folklorun ihtiyaç duyduğu araç-gereçleri sağlar. Ama çoğu kez de

(12) BOTTOMORE, T.B., "Toplum Bilim Sorunlarına ve Yazımına İlişkin Bir Kılavuz", (Çev. Ünsal Oskay), 2. Baskı, Seyran Basımevi, İstanbul 1984, sf. 74.

(13) MERİÇ, Ümid, "Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü" Ötüken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1979, Önsöz'den.

folklorcu, inceleyeceği konu ile tarihsel bilgileri kendisi toplamak zorunda kalır. Kısaca, tarih-folklor, birbirinden kolay kolay ayrılmayan girift ilişkiler içindedir. Her ikisi de aynı konu ile ilgilenir; toplum ve insan. Bakış açıları kimi kez aynıdır, kimi kez değişik (14).

Konumuz açısından önemli olan sosyoloji ve tarih bağlantılarını gördükten sonra, şimdide kısaca sosyoloji ve folklor bağlantısına geçebiliriz.

B- SOSYOLOJİ VE FOLKLOR

Dilimize ingilizceden girmiş olan folklor kelimesi birleşik bir isimdir. Folk ve lore sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Fok: halk, halk tabakası, lore: bilim, bilgi olarak dilimizde karşılık bulmuştur. Bu duruma göre folklor; halk bilimi, halk bilgisi demektir.

Bu kelimeyi ilk önce, yani 1846'da İngiliz muharrirlerinden Williams John Thomas, Almanların "Wolksepas", "Wolksiled", "Wolksfert" gibi kelimeler taklit ederek, böyle toplu bir şekilde kullanıp ortaya atmıştır (15). Yurdumuzda bu bilimin adı ilk olarak 1913'de Rıza Tevfik'in "Peyyâm" gazetesinin "edebi ilâve" sinde (sayı 20, Şubat 1913) yayınladığı Folklor başlıklı yazıda anılmıştır. Daha sonraları bu bilim için çeşitli adlar öne sürülecektir: Halkıyyat (Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, 1923; Saadettin Nüzhet ve M. Ferid, Konya Vilayeti Hakiyyat ve Harsiyyatı, Konya 1926): Halkbilgisi (1923'de kurulan "Halkbilgisi Derneği"nce ve onun yayın organlarında: "Halk bilgisi mecmuası" Ankara 1928; "Halk Bilgisi Haberleri", İstanbul 1929); Etnoğrafya ("Türk tarih, antropologya ve etnografya dergisi" Ankara 1956): Budun bilgisi Ankara (1935); Folklor (P.N. Boratav,

(14) AY, Gökten, "Folklor Giriş" Pan Yayıncılık, İstanbul Kasım 1990, sf. 33.

(15) ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, "Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnoğrafya Çalışmaları", Başbakanlık Basımevi Ankara 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 1

Folklor ve Edebiyat I, İstanbul, 1939; a.y., Halk Edebiyatı Dersler: I, Ankara 1943; 1932 ile 1950 arasında yurdun çeşitli bölgelerindeki Halkevlerinin dergi ve kitap yayınları ile "Folklor Postası", İstanbul 1944-1945; "Türk Folkloru Araştırmaları", İstanbul 1949'dan beri ve başkaca özel kitap yayınlarında) (16). Fakat bugün bizde de artık bir bilim dalı olarak gerçek formunu bulmuş ve batılılarda olduğu gibi folklor adını almıştır. Folklor bir ülkede yaşayan halkın kültür ürünlerini; geleneklerini, inançlarını, törenlerini, müziğini, oyunlarını, masallarını, efsanelerini, türkülerini, geleneksel tiyatrosunu, halk hekimliğini, el sanatlarını, konut yapımını, araç gereçlerini vb. inceleyen bir bilim olarak ülkemizde de varlığını sürdürmektedir. Folkloru bir bilim gözüyle bakılmasının asıl nedeni artık onun bir kültür gereği olduğu inancıyla birlikte doğmuştur. Nesilden nesile aktarılacak ayakta duran folklor, gelenek ve göreneklerinin dili yardımıyla bir milletin hafızasında sakladığı manevi kültür ürünlerinin bütünüdür. Yüzyılımızın başından bu yana kamu oyunun dikkatlerini çekmek için folklor adına pek çok çalışma yapılmışsa da sonuç hemen alınamamıştır. Bu çalışmalarda sağlıklı bir sonuca gitmek için, halkbilimci öncelikle gerekli bilgi ve malzemeleri toplamak durumundadır. Söz konusu bu bilgi ve malzemelerin toplanmasının ardından olayları nasıl sınıflandıracığına karar vermelidir. Bu aşamada yapılmış sınıflandırmaları oluşturulmuş kadroları dikkate almak zorundadır (17).

Folklor Kadrosu:

1- Barınak; konut

a) tipleri, kullanılan araç ve gereçler

b) ev eşyası: türleri, yapımı, kullanımı

(16) BORATAV, Pertev Naili "100 soruda Türk Halk Edebiyatı" Gerçek Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul 1988, sf. 5, 6.

(17) AY, Gökten, "Folklara Giriş" sf. 25, 26.

2- Ekonomi türleri

A- Hayvancılık a) bakımı, beslenmesi, korunması

b) çobanlık

c) hayvansal ürünlerin elde edilişi

d) kullanılan araç ve gereçler

B- Tarım, rençberlik

a) tarım araç ve gereçleri

3- Ölçme, tartma, hesaplama birimleri

a) zaman ve mesafe kavramları

4- Halk sanatları

a) işleme, dokuma, örme, basma işleri

b) ağaç, taşımadan, toprak, cam, deri işi

c) halk resmi

5- Giyim, kuşam, süs

a) erkek giyimi

b) kadın giyimi

c) çocuk giyimi

d) günlük giyim

e) törensel giyim

f) meslekleri ve yaş gruplarını belirleyen giyim, kuşam

6- Halk hekimliği, baytarlığı

7- Halk meteorolojisi, halk takvimi

8- Halk hukuku

9- Halk inançları

- a) doğum
- b) çocuk
- c) evlenme
- d) ölüm

10- Dinsel ve büyüsel içerikli inançlar

- a) ziyaretler, yatırlar, türbeler, mezarlar
- b) fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme

11- Halk edebiyatı

- a) destanlar
- b) masallar
- c) efsaneler
- d) halk şiiri
- e) halk hikayeleri
- f) halk türküleri
- g) atasözleri, deyimler
- h) bilmece
- i) ağıtlar
- j) maniler
- k) tekerlemeler
- l) fıkralar
- m) ilahiler

12- Halk tiyatrosu

- a) orta oyunu
- b) kukla
- c) meddahlık
- d) seyirlik oyunu

13- Halk oyunları

14- Halk müziği ve müzik araçları

15- Çocuk oyunları ve oyuncakları

16- Adlar

- a) insan adları
- b) soyadları
- c) lakaplar, takma adlar
- d) yer, su, dağ, köy, meydan, cadde adları olarak yapılmaktadır.

Başlangıçta anonim ve genellikle sözlü halk edebiyatı ve bu sözlü edebiyatla günümüze ulaşan inançlar için folklorun konusudur derken bugün bilim anlayışı içerisinde artık halka ait herşey folklorun konusudur denmektedir. Bu sınıfa kişisel çalışmalar dahil edilemez. Yaratıcısı belli olmayan eserler sözkonusudur. Aksi takdirde yaratıcıları belli olan eserler ilgili bilim dalına dahil edilir.

Halkbilimi, alanı insan, konusu özgün kültür plan, bilimsel yöntem anlayış ve alana özgü araştırma teknikleri aracılığıyla elde ettiği bulgularla genellemeler düzeyinde kuramlara ulaşmayı amaçlayan toplumsal bilimler içerisinde bir bilimdir (18). Açıkça

(18) BALAMAN, Ali Rıza "Gelenekler Töre ve Törenler" Betim Yayınları, Halk Bilimi (Folklor) Dizisi: 1, İzmir 1983, sf. 26, 27.

görüldüğü gibi. Folklorun inceleme alanı halk kültürüdür. Halk kavramı siyasi ve ideolojik görüşlere göre faydalı değerlendirilmektedir. Folklorculara göre halk ortak sosyal ve kültürel özellikleri bulunan insan topluluğudur (19). Halk ülkenin herhangi bir kesiminde varlık gösteren topluluk değildir. Halk her yerdedir. Bireyler vasıfları ne olursa olsun sonuçta halk kültürünün taşıyıcıları olarak halkı oluşturmaktadırlar. Kırsal kesimde yaşayan insan, halk kültürünü en çok taşıyan ve yaşatandır. Kentsel bölgede yaşayan ise dejenerasyona uğramış bile olsa halk kültürünün yanında evrensel kültür değerlerinin bir kısmına sahip olma fırsatını yakalar.

Genellikle bir olayın veya kültürel ürünün folklor malzemesi sayılabilmesi için şu özelliklere sahip bulunması gerektiği belirtilmektedir:

- 1- Halka ait olması
- 2- Anonim olması
- 3- Sözlü geleneğe dayalı olması yazılı bir kaynağın tekrarı bulunmaması.
- 4- Nesilden nesile, toplumdan topluma geçerek yayılmış olması.

Folklor ürünleri statik, durağan, müzelik değerler almayıp dinamik, hareketli yaşayan, durmadan yeni ürünler doğuran bir yapıya sahiptir. Her nesil folklor değerlerine yeni değerler katarlar.

Folklor malzemelerinin üç yönü bulunmaktadır.

- 1- Bilgi haline gelmiş folklorik malzeme: Atasözü, destan, halk ilaçları gibi.
- 2- Yaşanan folklorik malzeme: Doğum, düğün, ölüm gelenekleri gibi.

(19) TAN, Nail, Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler, Halk Kültürü, İstanbul 1985, sf. 7.

3- Sanat haline gelmiş folklorik malzeme: Halk oyunları, türküler, el sanatları gibi. (20)

Bilim, bir amaç için vardır. Elbetteki folklorda bir bilim olarak özünde saklı bir amaca bağlıdır. Folklorun amacı; ilişkili olduğu bilimlerle bütünleşip kondağı kurduktan sonra insanı bilimin tutsaklığından kurtarıp, bilim aracılığı ile ona daha iyi bir yaşantı sürdürebilmesini sağlamak olmalıdır. Bunun yanı sıra insanların "dil yardımıyla hafızasında sakladığı" (21) ve bunu yüzyıllarca yaşatabilmeyi başardığı anonim bilgileri değerlendirerek mahalli kültürü önce milli kültür, daha sonra da evrensel kültür haline getirerek, insanlık kültürüne katkıda bulunmaktadır.

Folklor, halk kültürünü saptayan, bulduğu belgeleri tertip tanzim ettikten sonra, bunları kendi metotlarının yardımıyla değerlendiren ve nihayet bulduğu bilimsel sonuçları uygulama alanına tatbik ederek halk kalkınması için gereken işlemlere girişen bilim dalıdır. (22)

İnsan, bir amaç ışığında başladığı herhangi bir çalışmanın kısa sürede sonuç vermesinden yana ise herşeyden evvel bir yöntem belirlemek durumunda kalır. Aksi takdirde yapılan yöntemsiz ve sistemsiz çalışmaların yorgunluktan başka bir sonuç vermesini beklemek hayal olur. Zira belirlenen yöntem, amaca ulaşma sürecini ortaya koyar. Araştırma sonuçlarının güvenilir, geçerli, doğru yani sağlıklı olması araştırma boyunca kullanılan yöntemin sağlığına bilimselliğine bağlıdır.

(20) TAN, Nail, "Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler" sf. 8.

(21) ÖZBEK, Mehmet, "Folklor ve Türkülerimiz", Ötüken Yaynevi, İstanbul 1975, sf. 13.

(22) ACIPAYAM, Orhan, "Folklor Konusunda Değişik Anlayışlar" II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I. Cilt Genel Konular, Gazi Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1982, sf. 35 M.F.A. D. Yayınları: 39, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 10.

Araştırma süreci içerisinde, sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için (araştırmanın yöntemi gereği) araştırmacının düşünsel tutumu, (niyeti, vaziyet alış, davranış), eylem ve plânı bir yanda; olay ve olgulardaki nesnel gerçeklik öte yanda; özetle yöntem, bu iki yan arasındaki diyalektik ilişkilerin bütünü olmak durumundadır. Temelde tüm doğal bilimlerde, özelde fazla karmaşayla yüklü olan toplumsal bilimlerde nesnel gerçeği elde etmede ya da ona yaklaşımda yöntemin ve tekniklerin önemi yadsımaz. (23)

Günümüz folklor araştırma ve derleme çalışmalarında en çok alan araştırması teknikleri üzerinde durulmaktadır. "Özgün ve güvenilir kültür ürünleri ve halkbilimle ilgili bilgiler derlemek için; araştırmacının ya da araştırmacı grubun, hakkında bilgi alınacak topluluğun yaşadığı yere giderek çalışmalarda bulunmasına alan araştırması denir." (24) Alan araştırması çalışmalarında ise gözlem tekniği sıkça kullanılmaktadır. Pratik bir çalışma biçimi olan görüşme tekniği de zaman zaman tercih edilmektedir. Bu araştırma çalışmalarında kaynak kişi ve anket tekniğini de kullanılabilmektedir. Fakat bu iki teknik arasındaki tercih, anket yapılan bölge insanına göre belirlenmelidir. Tutupda bir dağ köyünde anket tekniğinin sonuç vermesi beklenemez. Gözlem tekniğinde ise önemi küçümsenmeyecek bir sorun mevcuttur. Bu araştırmacının veya araştırma grubunun yöre halkına kendini kabul ettirebilmesi sorunudur. Ancak bu sorun çözüme ulaştığı anda olumlu sonuçlara gidilebilir. Araştırma esnasında görevli kişi veya kişilerin o yöre halkının yaşayışına gösterecekleri uyum, sağlayacakları başarı ile doğru orantılıdır. Bu sayede her türlü törene katılma fırsatını yakalayıp, özgün bilgiler edineceklerdir.

Konumuz gereği şimdi de folklorun sosyoloji ve tarihle olan ilişkisinden bahsedelim. Folklor, bu iki bilim dışındaki bilimlerle

(23) BALAMAN, Ali Rıza, "Gelenek Töre ve Törenler" sf. 31, 32.

(24) BAYKURT, Şerif, EVLİYAĞLU, Sait "Türk Halk Bilimi" Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, İkinci Baskı.

ilgilidir. Folkloru yardımcı olmayan bir bilim dalı düşünölemeyeceği gibi, folklorunda yardımcı olmadığı bir bilim dalı düşünölemez. Folklorun temelinde insan vardır. Doğal olarak diğer insan bilimleri ile olan ilişkisi ihtiyaçtan ziyade bir gereklilik düzeyindedir. Başlangıçta aynı çatı altında olan insan bilimleri her ne kadar yavaş yavaş bağımsızlıkların ilan etmiş dahi olsalar, zaman içerisinde aralarındaki bağlar daha da güçlenmiş, zayıflamamıştır. Folklor kendine özgü çalışma alanı ve bu alanla ilgili çalışmalarda kendi metotlarını değerlendirerek aldığı sonuç nedeniyle bağımsız bir bilim olarak tanımlanmıştır. Fakat her ne kadar bağımsız bir bilimdir denilse de folklor bir çok bilime malzeme ve değerlendirme sonucu vermekte, onlarında araştırma metotlarından yararlanmaktadır. Malzeme ve değerlendirme sonuçları vermesi açısından folklorun dilbilim, tarih, sanat tarihi, dinler tarihi , edebiyat, sosyoloji (toplumbilim), dinbilim, coğrafya, antropoloji (insanbilim), etnoloji (budunbilim), etnoğrafya, arkeoloji (kazıbilim), psikoloji (ruhbilim), anomastik (adbilim), tıp, veterinerlik, müzikoloji, meteoroloji, zooloji (hayvanbilim), botanik (bitkibilim), mimari, ekonomi, hukuk ile yakın ilgisi bulunmaktadır. Ayrıca güzel sanatların bütün dallarında folklordan faydalanmaktadır.

Folklorun diğer bilimlerle ilişkisini birkaç örnekle açıklamak gerekirse; folklorcu halk kültürünün kaynaklarını tarihi belgelerde arayarak tarihten yararlanır, tarihçiye de destanları, efsaneleri derleyerek sunar. Folklorcu masalları, türküleri, diğer halk edebiyatı ürünlerini halk dilinde konuşulduğu şekliyle derler, dilbilimci bu malzemeden ağız, lehçe özelliklerini tespit için ve anadilin kelime hazinesi açısından yararlanır. Folkloru halk ilâçlarını, sağaltma yollarını derler, tıbbın incelemesine sunar. Modern tıp halk ilâçlarından yararlanarak yeni ilâçlar yapar. Halkın inşa ettiği mesken tiplerini derleyen folklorcu, bölgelere ve iklim özelliklerine göre inşa

edilecek yapıların planlarının çiziminde mimarlara yardımcı olur. Yer adları derlemeleri ve beşeri coğrafya bilgilerini ortaya koyması açılarından coğrafya folklordan yararlanır. Folklorda coğrafya metodundan ve haritalardan yararlanarak araştırma yapar. Sanat tarihi, halk el sanatlarıyla ilgili temel bilgileri folklordan öğrenirken folklor da el sanatlarının kaynağını sanat tarihinden bulur. (25)

Sosyoloji ve folklor ilişkisine gelince bu iki bilim arasındaki sıkı münasebetin asıl nedeni konularının insan oluşudur. Çıkış noktaları aynı olan bu bilimler zaman zaman birbirlerinden bir hayli uzaklaşırlar. İşte bu esnada sosyolojinin folkloru aşan yöntemleri ve konuları olduğu gibi folklorda sosyolojinin derinliğine erişemeyeceği, ayrıntıları ile gözden geçiremeyeceği özel konuları vardır.

Toplumbilim, insan topluluklarının türlü kurallarını, törelerini, kültür yaratmalarını, yalnız toplum olgusu açısından araştıran etnoloji-halkbilimi ise bir bölge, bir dil, bir din birliği içinde belirlenmiş bir topluluğun gelenek ve göreneklerini, kurallarını inceleyen birer bilim dahıdır. Toplumbilimci, halkbilimin verilerinden dünyanın belli bir yerinden, belli bir toplumundan elde edilmiş gereçler olarak- onları başka gereçlere de katarak ve onlarla karşılaştırarak-genel anlamda toplumların gelişim sorunlarını, kurallarını ve kültür olgularının dönüşüm çeşitlerini açıklamak için yararlanır. Halkbilimcisi de incelediği bir toplumu, onun çeşitli dirim görüntülerini, genel olarak insan toplumlarının gelişim aşamaları içinde yerine yerleştirmek ve böylece araştırmalarını yanılmadan yönetebilmek için gerekli ön-bilgileri toplumbilimin verileriyle kazanmış olur. (26)

(25) TAN, Nail, "Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler" sf. 16, 17.

(26) BORATAV, Pertev Naili, "100 soruda Türk Halk Edebiyatı" sf. 13, 14.

Bu kısımda da görüldüğü gibi sosyoloji ve folklorun ve tarihin birbirleriyle yakın ilgisi vardır.

Biz çalışmamızda sosyolojik olarak halk oyunları üzerinde durduk. Daha öncede bahsettiğimiz gibi, halka ait olması ve sanat haline gelmiş folklorik malzeme olması bakımından halk oyunlarında sosyolojinin konusuna oluşturabilmektedir.

Kısaca, sosyoloji, tarih ve folklor üzerinde durduktan sonra, şimdi de daha geniş bir kadro içinde bu kavramları da kuşatan kültür ve kültürün özellikleri konusuna geçebiliriz.

C- KÜLTÜR

Latince kökenli olan kültür tüm Avrupa dillerinde yaygılaştığı sırada Türkçeye de Fransızcadan girmiş, toprağa birşeyler ekip ürün almak üretmek anlamında kullanılmıştır. Voltaire Fransız Devrimi öncesinde culture'ü insan zekâsının oluşumunu ve gelişimini belirleyen bir terim olarak kullanınca, sözcük değişik bir anlam kazanmıştır" (27) Ünlü düşünürümüz Ziya Gökalp'de Fransızcadaki culture sözcüğünün iki ayrı anlamı bulunduğu noktasından hareketle Arapça kökenli hars sözcüğünün kullanılabileceğini öne sürmüştür. Toprağın işlenmesi ve tarım anlamına gelen bu sözcüğün değişik anlamı olduğu gerçeğiyle birlikte Türk Dil Kurumu da kültür karşılığında ekin sözcüğünü önermiştir. Fakat kullanımda tarım ve ürünle karıştırıldığı ve yanlış anlamalara sebep olduğu için fazla yaygınlaşmamıştır. Bu nedenle hars deyimi unutulurken, kültür sözcüğü varlık göstermeye başlamıştır.

(27) TURAN Şerafettin, "Türk Kültür Tarihi", Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, sf. 11.

1- Kültürün Tanımı:

Oldukça önemli olan bu kavramı tek bir tanımla tasvir edebilmek oldukça güç olmuştur. Hatta iki Amerikalı antropolog (A.L. Kroeber ve Kluckh n, 1952) yaptıkları araştırmada kültürün tam 164 farklı tanımını derlemişlerdir. Bu çalışmaların ürünü olarakda, pek çok sosyal bilimcinin kabul ettiği şu sentezi sunmuşlardır.

Kültür, insan gruplarının üretimini de içeren belli başlı kazanımlarını oluşturan ve semboller ile elde edilen kuşaktan kuşağa aktarılan açık ya da gizli davranış kalıplarından oluşur; geleneksel düşünceler ve özellikle buna ilişkin değerler kültürün temelini oluşturur, kültürel sistemler, bir açıdan eylemin sonucu olarak düşünülebilir, öte yandan daha sonraki eylemin gerçekleşme koşullarını oluştururlar. (28)

Bir toplumun yaşama tarzı olarak karakterize edilen ve bilgi inanç, gelenek, örf, adet, sanat, ahl k, araç-gereç, teknik... gibi maddi ve maddi olmayan unsurlardan oluşan karmaşık bütün... Bir sosyal gruba ya da topluma ait olan, kuşaktan kuşağa aktarılan ve insanlar tarafından oluşturulan maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü. Kültür kavramı çok geniş bir muhtevaya sahiptir. Bu sebeple kültürün herkesçe en klasik anlaşılan bir tanımı yoktur. Kültürün en klasik tanımı E.B. Tylor tarafından yapılmıştır. Tylor'a göre kültür: Bir toplumun  yesi olarak insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.  nl  Türk Sosyoloğu Ziya Gökalp ise kültürü bir topluma özgü, sanat, din, gelenekler ve adetler olarak tanımlayarak, kültürün milli olduğunu söylemektedir. (29)

(28) Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 2, Risale Basın Yayın Limited şirketi, İstanbul 1991.

(29) KIZILÇELİK, Sezgin, ERJEM, Yaşar, "Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü" sf. 271, 272.

Kültür; insan-doğa ilişkisinde doğaya karşı insanın üretebildiği davranışların bütünüdür. Bunun aktarımı ancak, gene insanla mümkündür. Kültür, insan topluluğunun belli bir dönemiyle sınırlandırılmaz. İnsan topluluğu varolduğu sürece yaşar. Öyle ki topluluğun siyasi bağımsızlığı dahi kaybedilmiş olsa, kültürel varlığı gene de hüküm sürer. Yaratıcı ve zengin kültürler birde yabancılaşma sürecinden uzak kalabilmiş ise bağımsızlığı süreğenliği sağlamış demektir. İnsan nasıl kültür yaratıyorsa, kültürde insan yaratmaktadır. İnsan tarafından yaratılan kültür, ancak insan tarafından yaşatılabilir. İnsan içinde yaşadığı kültürün ürünüdür. İşte bu yüzden yaşadığı kültürün özelliklerini en iyi şekilde üzerinde taşır.

Kültürün tam olarak tanımlanamamasının asıl nedeni, pek çok anlamda kullanılıyor oluşudur. Gereği gibi düşünebilme, seçebilme ve eleştiri yapabilme ancak kültür birikimi olan insanların girebileceği bir davranış biçimidir. Bu anlamda kültür bilgi ve eğitimle özdeşleştirilmiştir. Kültür fizik deyimi, vücudun eğitilmesi ve geliştirilmesi için yapılan beden eğitimi anlamında kullanılmıştır. Öte yandan genel kültür kişinin işi mesleği ya da uzmanlık alanı dışında, herkesin bilmesi gereken bilgi yetenek ve uyması gereken görgüyü ifade ederek, eğitim sürecinden bahseder. Görüldüğü gibi kültür kelimesi pek çok anlamda kullanılmaktadır. Bunun yanında kültürü farklı açılardan ele aldığımızda farklı tanımlarla karşılaşırız. (*)

Sosyal Miras ve Gelenekler Birliği Olarak

Kültür, varlığımız yapısını (ilişkilerin) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir. (Sapir, 1921).

(*) Bu kısım Bozkurt Güvenç'in "İnsan ve Kültür" adlı kitabının 100. sayfası dikkate alınarak yazılmıştır.

Hayat Yolu ya da Biçimi Olarak

Kültür, bir toplumun tüm hayat biçimidir. (Linton, 1945)

Kültür, bir grubun yaşama biçimidir. (Marquet, 1949)

İdealler, Değerler ve Davranışlar Olarak

Kültür, sosyal-kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplardır (Sorokin, 1947)

Çevreye Uyum Olarak

İnsanların (içinde bulunduğu) yaşam koşullarına uyumlarının toplamı, onların kültürüdür. (Summer ve Keller, 1927)

Geniş Anlamda Eğitim Olarak

Kültür, toplumsal olarak öğrenilen ve aynı yoldan yeni kuşaklara aşıl原因an davranış örüntüleri ya da kalıplarıdır. (Tozzer, 1930'den önce)

Bireysel Psikoloji Olarak

Kültür, büyütülerek (bilimsel) ekrana yansıtılmış bireyler psikolojisidir. (Benedict 1934)

Oluşumu ve Kökeni yönünden

Kültür, Sosyal etkileşimin Kültür, yaşam çevremizin insan yapısı olan kesimidir. (Herskovits, 1948)

Kültür, doğa'nın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı hemen her şeydir. (Marx Zvorikine 1967)

Düşünüş Olarak

Kültür, belli bir düşünceler sistemi ya da bütünü (külliyesi) dür. (Wissler, 1916)

Simge (Sembol) Olarak

Kültür, maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, simgelerden oluşan simge (sembol)lere dayalı bir örgütlenmesidir. (White, 1949)

Kültür kavramının özünü, niteliklerini ve biçimlerini teker teker sunan bu tanımlardan maalesef hiçbiri tek başına kültürün tam tanımını oluşturamaz. Ancak tanımların hepsi kullanılarak sağlıklı genel bir tanıma gidilebilir. Kültür bu tanımların tümünü kapsar.

2- Kültürün Özellikleri (30)

Kültür Öğrenilir

Kültür, ne içgüdüsel ne de kalıtsal bir özellik taşır. İnsanların doğduktan sonraki yaşantıları içerisinde kazandığı alışkanlıklardır. Yani kültür sonradan öğrenilir. Bu da ancak eğitimle mümkündür. O halde öğrenmenin kurallarına yaşamalarına ve ilkelerine ters düşmemelidir. Bu durum tüm toplumlarda yaşanır. Toplamların ihtiyaçlarının belli noktada birleşebilmeleri olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Kültür Tarihidir ve Süreklidir

Bütün canlılar öğrenme yeteneğine sahiptirler. Fakat öğrenebildiği herşeyi olduğu gibi yavrusuna aktarma lütfu sadece insana verilmiştir. Evcilleştirilmiş ya da eğitilmiş hayvanın yavrusu eğitim görmediği takdirde içgüdüleriyle hareket etmeye başlayacaktır. Bu eğitimi de ancak insan aracılığı ile alması mümkündür. İnsanın bu alandaki üstünlüğü ise onun düşünebiliyor ve konuşabiliyor olmasından kaynaklanmaktadır.

(30) GÜVENÇ, Bozkurt, "İnsan ve Kültür", Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul 1991, sf. 101, 105.

Kültür kuşaktan kuşağa geçerek sürekliliğini sağlar, bu gelenek ve görenekler aracılığıyla olur. Öyleyse her kültürde ortak neden ve sonuçların ortaya çıkışı çok olağandır. Eğitim, çocuğun ihtiyaçlarının giderilmesi, bakımı ve korunması ile sınırlandırılmaz. Doğuştan gelen içgüdüsel bir takım eğilim ve dürtülerin sosyal yaşantının gereklerine göre organize edilmesidir. Her kültürel sistem bireylerini beslemekle yükümlüdür.

Kültür Toplumsaldır.

Bütün kültürler kendi yaşamlarını sürmek için harcadıkları çabada bir yerde birleşirler. Bu benzer çabada grup birliğini ve dayanışmasını sağlayan duygular ve hizmetler, sosyal denetim mekanizmaları, düşmanlara karşı savunma kuruluşları ve nüfusun devamını sağlayan çoğalma önlemleri yer alır.

Kültürel sistemin kazandırdıkları zaman içerisinde sürekli olduğu gibi ayrıca toplumsal bir nitelikte taşımaktadır. Kazanılmış bu olgular örgütlenmiş birlikler, kümeler ya da toplumlarda yaşayan insanlar tarafından yaratılır ve paylaşılır. Bu küçük grup üyelerinin paylaştığı alışkanlıklar, kabullendikleri davranış, tutum ve değerler o grubun kültürünü oluşturur.

Kültür, İdeal ya da İdealleştirilmiş Kurallar Sistemidir

Her ne kadar kültür, ideal kurallardan ve davranış biçimlerinden oluşmuş bile olsa, bireysel tutum ve davranışları bu duruma aykırı görünümündedir. Buna rağmen kültürel sistemin üyesi her birey, kültürel kuralı ve kurala uymayan davranışları mutlak olarak bilir ve tanır. İdeal, olması gerektirir. Ancak her olay ideal değildir. İşte burada önemli olan nokta, olması gerekenle, gerçekte olanı birbirinden ayırabilmektir. Birgün herhangi bir durum karşısında düşünebildiği alternatifler ve değişik davranış biçimleri onu ideale daha da yakınlaştıracak, hatta bulabilmesini garantileyecektir. Fakat kişiler, zaman zaman aynı kültürün bireyleri bile olsalar, kültürel ideale uygun hareket etmeyebilirler.

Mademki kültürlerin idealleştirilmiş değerleri vardır, onlar da simgesel, düşünsel işlev ve süreçlerin evrenselliğini gösteren benzerlikler de bulunması gerekir. (31)

Kültür, İhtiyaçları Karşılایıcı ve Doyum Sağlayıcıdır.

Kültür, temel olan biyolojik ihtiyaçları karşılayabildiği gibi, bunlardan doğan ikinci derece ihtiyaçları da karşılayabilecek güce sahiptir. Kültürel kurumlar ve ilkeler başarısı denenmiş olan güvenilir çözüm yollarıdır. Psikoloji bilimi, ancak doyum verici olduğu takdirde alışkanlıkların devamlılık gösterdiğini ispat etmiştir. Doyum, alışkanlıkları büyük ölçüde destekler ve pekiştirir. Aksi takdirde alışkanlıklar kaybolabilir. Kültürel öğelerin yaşayabilmeleri ise, toplum üyelerine doyum veya hizmet sağlamalarıyla mümkün olabilir. Bireysel ihtiyaçlar, nasıl bir noktada buluşabiliyorsa kültürlerinde benzerlik göstermesi olağan karşılanmalıdır.

Kültür Değişir

Kültür değişken bir olgudur. Bu da uyum yolu ile gerçekleşir. Her ne kadar doğal koşullar kültür özelliklerini değiştirilebilecek boyutta değilse de, zaman içerisinde doğal çevre, değişimi gerekli kılar. Kültürler kendi araçlarında alış veriş, yayılma, öykünme, ödünç alma gibi nedenlerle benzerlik gösterirler. Benzer ihtiyaçlar, benzer toplumsal kurumlar ve örgütler tarafından karşılanır. Kültürel sistemi oluşturan bireylerin, biyolojik ve psikolojik istek ve ihtiyaçları doğrultusunda değişiklik gösteren kültürle, bilinç düzeyinde yükselme fırsatı bulur. Uyum, mutlaka, evrimi gerektirmez. Kültürel sistemler sadece ileri giden, evrimci değişimler değil; genel gelişme yönüne ters düşen, geri giden değişimlere de uyum gösterirler. Kültürel değişme, sistem bütünlüğü içerisinde, istenilen herhangi bir anda gerçekleşemez. Belli bir kesimde gerçekleşmiş değişimler, geri kalan kurumları değişime uymaya zorlamaktadır.

(31) GÜVENÇ, Bozkurt, "İnsan ve Kültür", sf. 102.

Kültür Bir Soyutlamadır.

Kültür soyut bir kavramdır. Fakat kültürün bu niteliği pek çok bilim adamını rahatsız eden bir konudur. Çünkü soyut kavramı besleyen ve destekleyen olaylar, konular, kurum ve değişkenler gözlemlenebilir bir vasıf taşır. Kroeber ve Kluckhohn bu açıdan kültürü haritaya benzetmişlerdir. Nasıl belli bir coğrafya haritası, bir bölgenin köy ve kenti gibi yerleşmeleri, yolları, bunların yerlerini, birbirinden uzaklıklarını ve yüksekliklerini gösteriyorsa; kültür kavramını da belli bir toplumun kültürel öğeleri kuran ve süreçleri ve bunların karşılıklı ilişkilerini ifade etmektedir.

Kültür Bütünleştiricidir

Kültür öğeleri uyumlu ve bütünleşmiş bir sistemi, uyum sürecinin ürünü olarak oluştururlar. Buna rağmen kültürlerin tam anlamıyla bütünleşmiş olduğunu söylemek epeyce güçtür. Tarih ve çevresel etmenlerle kültürel sistemde sürekli ve tam bir bütünleşme beklemek hayal olur. Tam oldu derken, birden bire hiç olmadık bir anda iç veya dış güçler dinamiğindeki bir değişme, dengeyi ve bütünleşmeyi yıkmak istercesine alt üst eder. Bütünleşme bir yön ve idealdir. Gerçekleşmesi ise çok uzun zaman ister. Kurumların arasındaki ayrışmaların temel nedeni ise budur. Bir alan ya da kurumdaki bütünleşme henüz sağlanamamışken, birden yeni ayrışmalar ve değişmeler belirir. Kültürün bütünleşme süreci, sosyal veya kültürel değişimin getirdiği olumsuzlukları engellemeye çalışır. Çeşitli araştırmacılar kültürün ya sadece değişme özelliğinden ya da sadece muhafaza özelliğinden bahsetmektedirler. Oysa kültürün hem bir değişmeye dönük yüzü ve hem de kültürün özelliklerinde gördüğümüz gibi (kültürün tarihi ve sürekli olması, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar bütünü olması), muhafazaya dönük bir yüzü vardır.

Kültürü bu özellikleriyle tanıdıktan sonra şimdi de, bir toplumun yaşama tarzı olarak karakterize edilen ve bilgi inanç, gelenek örf ve adet gibi, maddi ve maddi olmayan unsurlardan oluşan karmaşık bir bütün olarak tanımladığımız, kültürden sonra şimdi de konumuz açısından önemli olan örf adetler konusuna geçebiliriz.

D- ÖRF VE ADETLER

Sosyal yaşamda insanların ve grupların tavır ve hareketleri bazı kurallara ve otoriteyi belirleyen standartlara göre örgütlenmiştir; bu standart ve kurallara "sosyal norm" adı verilmektedir.

Normları gerek bünyesel ayrımları, gerekse uygulanabilme nitelikleriyle başlıca üç grupta toplayabiliriz. Bunlar kendi bünyeleri içinde örf, adet, teamül, anane, töre, gelenek, görenek, moda gibi bir takım alt gruplara da ayrılırlar. Bunlar yaygınlıklarına, işlevlerine ve sosyal değerlerine göre değil, aynı zamanda bölgesel oluşlarına ve sosyal sınıflarına göre de ayrımlar gösterirler. (32) Folklorun ve sosyolojinin kapsamına giren bu kavramları kesin tanımlarla sınırlandırmak ve birbirlerinden ayırmak hayli güçtür. Günlük hayatta oldukça sık kullanılan bu kavramların birbirlerine karıştırılmış haldeki yaygın kullanımları bunun ispatıdır.

İnsanların uzun yıllar boyu toplumsal ilişkilerinde içgüdüleri ile uydukları "töre" (örf ve adet) dediğimiz eylem kuralları, ilişkilerine yön veren önemli etkenlerdir. (33) Bunlar çevreleri ile sınırlı, esnek ani değişebilir niteliktedirler.

(32) ÖRNEK, Sedat Veyis, "Türk Halk Bilim", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 180, Folklor Dizisi: 4, Ankara 1977, sf. 122.

(33) İZVEREN- Adil, "Toplumsal Törebilim (Sosyal Ahlâk)" Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No: 130, Kalite Matbaası, Ankara, 1980, sf. 84.

Arapça kökenli olan örf sözcüğü, dilimize de Arapça'dan girmiştir. Sözlük anlamı, adet, hüküm, gelenek olan bu sözcük, Tanzimat öncesinde sarıklıların giydikleri bir çeşit kavuk anlamında da kullanılmıştır. Bir diğer açıdan ise, şariat ve kanunca olmayıp yerine ve zamanına göre konan gelenek ve hüküm olarak değerlendirilmiştir.

Örfler, insanların cemiyet hayatında zorunlu olarak uyma gereği duydukları davranış örnekleridir. Bunlar davranışı hem zorlarlar, hem de yasaklarlar. Örflere uymayanlar yaptırımlarla karşılaşır. Bu yaptırımları, eğer örfler kanun halini almışsa devlet, yani cemiyetin kendisi uygular. (34) Örfler, halk adetlerinden başka birşey değildir. Halk adetlerine "doğru", "yanlış" standartları ilave edildiği zaman bunların örf karakteristiğine büründükleri ifade edilebilir. (35) Meselâ, ekzogomi kuralı (dıştan evlenme), karı-kocanın birbirine bağlı olması, çıplak gezmeme zorunluluğu (36), adam öldürmemek, kan akrabalarıyla evlenmemek, ırza tecavüz etmemek, muhtaç anne-babaya bakmak (37) birer örftür. Savaştan kaçmak, mensubu olduğu gruba ihanet etmek de örflere aykırı hareketlerdir. Bunlar kanunlarla yasaklanmamış olsalar dahi örflerin yasaklandığı davranışlardır.

Örfler mutlaka uyulması gereken ideal normlardır. Örfler genellikle o cemiyetteki hukuk sisteminin bir kısmını teşkil eder. Adetlere aykırı davranan şahıs alaya alınır, küçümsenir, antipatik bulunurken, örflerin çiğnenmesi kanunların çiğnenmesi anlamına gelir ve cemiyetin teşkilâtı, güçlerinin müdahalesine yol açar. Zaten kanunların pek çoğu da örflerden çıkarılmıştır. Örflere devletin yaptırım gücü eklenerek bunlar kanun haline getirilmiştir. Özellikle

(34) GÖKSEL, Tefik, "Sosyoloji Ders Notları" Yaykur Açık Yükseköğretim Dairesi Yayınları, Ankara 1976, sf. 20.

(35) BİLGİSEVEN, Âmiran Kurtkan, "Genel Sosyoloji", Genişletilmiş 4. baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1986, sf. 15.

(36) GÖKSEL, Tefik, "Sosyoloji Ders Notları", sf. 26.

(37) GÜNGÖR, Erol, "Kültür Değişimi ve Milliyetçilik", İstanbul 1984, sf. 115.

inkılâp geçiren ülkelerde bazen hukuk sistemi örflere dayanmadığı için, bu durumlarda kanunun özüyle çatışan örfler zaten kalkmış olur, böyle olmayanlar ise yine de bir hukuk kaynağı olarak devam eder.

Adet, sözcüğü de Arapça kökenli olup dilimize Arapça'dan girmiştir. Sözcüğün çoğulu "adat" tır. Sözlük anlamına gelince, topluluk içinde uyulagelen kural, görenek ya da töre. Alışılmış şey, olagelmiş, görerek. Usul, tabiat, alışkanlık olarak sıralanabilir. Yaptırım gücü örfe nazaran daha gevşek ve esnek olan adetler, cemiyet içerisinde davranışta bulunmanın tanınmış ve benimsenmiş yollarıdır. Günlük yaşantıda cemiyetin uygun saydığı, alışlagelmiş davranışların uygulanmasından ibarettir. Bunlar, alışkanlıkları, merasim şekillerini ve insanların sosyal yaşama hususunda getirdikleri ve geliştirmekte oldukları davranış tarzlarını içine alır. Adetler, halk tarafından alışılmış ve yaygın olarak kullanılan davranış şekilleridir. Bunlar sosyal açıdan kabul edilmiş ve yerleşmiş hareket tarzıdır. İnsan yapısı gereği sosyal bir varlık olduğu için adetlere genellikle farkına varmadan uyum sağlar. Aynı anda pekçok adete uyarken, bunların herbirinde teker teker iradesini kullanmak durumunda kalmaz. İradesi dışında uyum sağladığı görülür. Adetler aynı toplum içerisinde bile olsa, zaman zaman bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilir. Nitekim Türkiye'nin farklı yörelerinde farklı evlenme adetleri bulunmaktadır. Yurdumuzda yaygın bir adet olarak birbirini tanımayan insanların bile selamlaşabilmeleri, bu esnada statü ve mevkinin dikkate alınmaması, cemiyetimize ait çok güzel bir adettir. Bunun yanında eve ayakkabı ile girmemek, büyüklerin ellerini öpmek, dini bayramlarda akrabara ziyaretlerinde bulunmak, resmi toplantılara takım elbise ile gitmek yaygın adetlerimizdendir.

Görgü ve âdâbu muaşeret kuraları da saygı, nezaket ve incelik ile ilgili adettir. Fakat adetler millidir. Görgü ise milletlerarası bir özelliğe sahiptir.

Çoğu zaman adet ile örf kavramları eş anlamlı olarak kullanılır. Ancak adetin örf olabilmesi için, yaptırım gücünün bulunması gerekir. Bu yaptırıncı gücü, kanunların yerini alarak örf de sağlayabilir, kanun kuvveti de oluşturabilir. Adetlere doğru veya yanlış kavramları eklendiği vakit, adet artık örf özelliği taşır. Adetlerin doğrusu yanlış yoktur. Meselâ, bir araçla yolculuk esnasında yaşlıya olsun, sakata olsun, veya çocuklu bir bayana olsun yer vermek, camiye girerken ayakkabı çıkarmak örfdür. Fakat yemek yemek tarzı ve çeşitleri birer adettir.

Örf ve adetler sosyal ilişkileri düzenleyen normlardır. Örf ve adetsiz bir toplum düşünülemez. Bazen siyasi rejimlere rağmen örf ve adetler yaşar ve yaşatılır. Örf ve adetlerden bazıları bir toplumda yazılı hukuk kapsamı içine alınabilir. Bir kısmı ise, yazısız hukuk içinde görev yerine getirirler (38)

Örf ve adetlerin insan ve cemiyet hayatında durgunluk (atâlet) yarattığı iddiaları varsa da bunlar tutarsız iddialardır. Bilâkis, hareketli fakat aynı zamanda istikrarlı bir yapı için ilişkileri düzenleyici birtakım yol göstericilere ihtiyaç vardır. Örf ve adetler toplumun işleyen çarkı içinde onun iskeletini teşkil ederler. Bunlar olmaksızın, insanlar bir arada ve düzenli bir hayat süremezler. (39)

İnsan hayatında sosyal ilişkileri düzenleyen örf adetlerin, toplumdan topluma değişiklik göstermesinin yanında aynı değerde görülmediği de bir gerçek olarak ortaya çıkar. Sosyal hayata uyum sağlamakta bize yardımcı olan adetlerimiz arasında olumsuz sonuçlar doğuran adetlerimiz de bulunmaktadır. Meselâ, son yıllarda azalmasına rağmen yinede varlığını sürdüren, "kumalık" ve "kan davaları" örnek olarak gösterilebilir. Bunların son yıllarda ulaştırma,

(38) ERKAL, Mustafa "Sosyolojik Açıdan Spor", Genişletilmiş 2. Baskı, Kutsun Matbaa, İstanbul 1992, sf. 10.

(39) GÜNGÖR, Erol, "Kültür Değişimi ve Milliyetçilik", sf. 115.

haberleşme ağı etkisinin de artışı ile önemleri nisbî olarak azalmakta ve yıllardır süren anlamsız kan gütmenin insan aklı ve mantığı ile bağdaşmayacağı anlaşılmaktadır. Bir başka olumsuz etki yapan adetimiz de aslında kültürel yapıyla çelişen israfçı tutumlarımızdır. Zihniyetteki bozuklukların doğurduğu ve toplumda adet haline gelen bu gibi hususlar arasında meselâ, yerine göre akılcı düşünmemek, görev sorumluluğunu yerine getirmemek, zaman kavramına uymamak, çalışma disiplinin dışına çıkmak, plânlı-programlı olmamak ve kuralları zorlamak sayılabilir. Kültürün önemli unsurlarından olan örf ve adetler aynı zamanda sosyolojinin ve folklorunda konusunu oluşturmaktadır. Kültür, örf ve adet konusundan sonra şimdi de çalışmamızda sosyolojik bir nitelik kazandıracak olan toplumsal yapı tipleri konusuna geçebiliriz. Bu kısım çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturmaktadır ve genel olarak cemaat ve cemiyet, üzerinde durulmakta, sosyal değişmeye sosyal bütünleşme ve sosyal çözülme açısından yaklaşılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

A- SOSYAL YAPI TIPLERİ

1- Toplumsal Dikotomiler

Dikotomi, kavramların kaplamalarını ikiye böle böle yapılan bir inceleme yöntemidir. Dikotomik incelemede bazı unsurlar inceleme dışı bırakılarak önemli kabul edilen olay ya da olgu incelenir. (1) Ömer Demir ve Mustafa Acar'ın birlikte hazırladıkları "Sosyal Bilimler Sözlüğü"nde ise dikotomi (dichotomy) kavramını ancak birbirinin zıttı iki değer alabilen değişken, olarak tanımlanmıştır. Örnek olarak cinsiyet kategorisi (ya erkek ya da kadın olabilir) verilmiştir. Bunun dışında sıcak - soğuk, siyah - beyaz, uzun - kısa, şişman - zayıf vb. örneklerle dikotomiler çoğaltılabilir.

Toplumun her noktasının aynı özelliği taşıdığını, tamamen homojen bir yapı sergilediğini söylememiz elbetteki imkansızdır. Her alanda olduğu gibi toplumsal alanda da bir dikotomiden söz etmek mümkündür. Madem ki, bir değişimin varlığından söz ediliyor, toplumsal alanda bundan nasibini belirli ölçülerde alacaktır.

Bu değişimi inceleyen düşünürler, başta Tonnies olmak üzere toplumsal yapıyı incelerken ikili ayrımlara gitmişler ve birbirinin tamamen zıttı olan yapılara işaret etmişlerdir. Tonnies, cemaatten cemiyete; Durkheim, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğru toplumların ilerlediğini göstermeye çalışmışlardır. Max Weber ise bu durumu "ideal tipler" şeklinde kavramlaştırmıştır.

Şimdi bunları tek tek ele alıp inceleyelim:

a) Ferdinand Tonnies: Gemeinschaft (cemaat) ve Gessellschaft (cemiyet)

(1) KIZILÇELİK, Sezgin, ERJEM Yaşar, "Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü" sf. 112.

Tönnies'in Gemeinschaft ve Gessellschaft ayrımı bütünüyle, modern kapitalist, rasyonalist ve toplum sözleşmesine dayandığına inanan toplumlarla bütün pre-kapitalist toplumlar arasında yapılmış bir ayrımdır. (2)

"Cemaat" birarada, "çok yakın, özel aralarında yoğun ilişkiler içinde" yaşayan topluluk olarak tanımlanmaktadır. Tönnies bu ilişkilere dayanan gruplar için aile yada yakın akraba gruplarını, köylerdeki yakın komşu topluluklarını arkadaş topluluklarını örnek göstermektedir. Dernekleşme (association) ve toplumsallaşma ise "kamusal yaşam olarak tanımlanmaktadır; bilinçli ve gönüllü olarak üye olunan bir topluluk sayılmaktadır. Tönnies bunlara örnek olarak, öncelikle, ekonomik çıkarlarla ilgili grupları göstermektedir. Cemaat ve toplumu tanımlamakta Tönnies iki kriter kullanmaktadır. Birincisi, cemaat topluluğunda bireyler tüm kişileriyle üyedirler; amaçlarının tümünü ya da çoğunu bunların içinde gerçekleştirirler. Derken ve toplumda ise bireyler içinde bulundukları topluluğa kişiliklerinin bir bölümüyle üye olmakta ve belirli amaçlarına tatmin aramaktadırlar. İkincisi, cemat, bireylerinin "hissiyat" ve "anlayış" itibarıyla uyum içinde oldukları bir toplulukken, dernek toplulukları rasyonel çıkar anlaşmalarına dayanan birlikler sayılmaktadır. (3)

Tönnies'in temel postilası sosyal realitesinin her manifestasyonunun ayrı bir iradeyi temsil ettiğiidir. Buna göre gerek toplum gerek topluluk ayrı ayrı iradelerden kaynaklanmaktadır.

Topluluktaki ilişkilerin altında yatan irade tipi organik, toplumdaki ilişkilerin altında yatan irade tipi ise rasyonel iradedir. Bu her iki irade tipi de insanda mevcuttur.

(2) BOTTOMORE, T.B., "Toplumbilim, (Çev. Ünsal Oskay), 2. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 1984, sf. 117.

(3) BOTTOMORE, T.B. "Toplumbilim", (Çev. Ünsal Oskay), sf. 98.

Ancak biz bir yönde kendimizi (ve diğerlerini) doğal ilişkiler düzeninin bir mensubu olarak, başka bir deyişle bir ailenin bir akrabasının, bir yöredeki komşuların, belirli bir topluluğun üyesi olarak düşünürüz. Öte yandan ise kendimizi (ve diğerlerini) belirli bir amacı elde etmek için formel bir birlik oluşturmuş kimseler olarak düşünürüz. Bu ikinci durumda tüm kişiliğimizle değil de, kişiliğimizin bir kısmıyla katılmış, karşımızdakilerle belirli bir mesafe içinde ve rasyonel bir hesaba dayanmış olarak bulunuruz. (4) Organik iradenin izlerini taşıyan ilişkileri sadece topluluktaki aile, akrabalık, komşuluk grupları içindeki ve arasındaki ortaklaşa yaşanan neşe, üzüntü, sevinç, keder gibi duygular ağında değil ama kentlerdeki sanat, din, lonca gibi gruplaşmalarda da gözlemleyebiliriz. Ayrıca topluluk tipi ilişkilerde sadece sevgi, uyum değil, ama çatışma, otorite, itaat gibi ögelerde bulunur.

Organik irade her biri kendi içinde değere sahip olan geçmişteki ortak yaşayışımızda, ortak değerlendirmelerimizde, ortak faaliyetlerimizde, ideallerimizde yansır, kendini zevklerimizde alışkanlıklarımızda ve belleğimizde ortaya koyar. Organik irade tüm yaratmaların ve orijinalliklerin kaynağıdır. Toplulukta mahremiyet, birliktelik, sevgi, tutku, istek, görev vardır.

Toplulukta hukuk, adetlerden kaynaklanır. Topluluğun sosyal organizasyonuna örnek olarak feodal sistemi veya Yunan polislerini verebiliriz. Moralitenin din tarafından belirlendiği organizasyonların boyutları geliştikçe mevcut ilişkiler tahrip olur. Topluluk özellikleri silinmeye başlar.

Toplumdaki ilişkilerde gözlenen rasyonel irade ise insanın yapma bir dünya üretme kapasitesine işaret etmektedir. Rasyonel irade düşüncesinin çizdiği yolu izler, karşısına soyut bir hedef koyabilir, o

(4) ÇELEBİ, Nilgün; "Ferdinand Tönnies'in Hayatı ve Görüşleri" Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 4, Konya, 1987, sf. 85.

hedefe ulaşabilmek için kendine uygun araçlar geliştirir. Rasyonel irade bizi geleceğe ilişkin tahminde bulunmaya, hesaplamalar, spekülasyonlar yapmaya götürür. Rasyonel irade bizi yaratmaya değil, imâl etmeye yöneltir. Rasyonel iradenin egemen olduğu ilişkilerde duygular "reason"a boyun eğmiştir.

Rasyonel iradenin kaynağını oluşturduğu insan birlikteliğini Tönnies'in toplum olarak kavramsallaştırdığını belirtmiştik. Toplumda insanlar sadece tek bir şey ile birbirlerine bağlanmışlardır. O da sözleşmedir. Sözleşmeler açıkça bilinen bir hedefe yönelik olup bir rasyonel hesaplarmaya dayalı olarak hazırlanmışlardır. Bu sözleşme çevresinde bir birlik (association) oluşturan kişiler otonom, özgür ve sorumlu bireylerdir. Birbirlerine sadece sözleşmelerle bağlı durumdadırlar. Toplum formel ve rasyonel olarak çalışan birliklerin karmaşık bir ağıdır. (5)

Toplum kamusalığın ve anonimliğin yeridir. Toplumda şeyler yararlılık ve etkililikleri ile ölçüldüğünden ve bu ölçütün de objektifte bir nitelik olması gerektiğinden, para ile ifade edilebilen bir değere sahip kınırlar. Dolayısıyla toplumda herşey bir fiyatı olan meta haline gelir. Artık hiçbir şey kendi içinde ve kendi için bir değer değildir. Toplum tüm dünyayı bir pazara dönüştürür. Bu pazar topluluk birimlerini de çaprazlamasına etkisi altına alır. Bu arada insan emeği de bir soyutlamadan geçerek üzerinde işçi ve işveren sendikalarının pazarlık yaptığı bir metaya dönüyor. Toplumda soyut hayaletler, ex-human, kâr müziği eşliğinde dansetmektedir. Toplum insanı insanlaştırır; sözleşmelerin gerektirdiği biçimde davranan soyutluklar haline dönüştürür.

(5) ÇELEBİ, Nilgün; "Ferdinand Tönnies'in Hayatı ve Görüşleri", sf. 85.

Toplum sanki birbirlerine ilgi gösteren, birbirlerinin iyiliği, için bulunan, birbirinin eşiti gibi gören ince davranışlar sergileyip, ince sözler söyleyen kimselerden oluyormuş gibi görünürken, aslında realitede herkes başkalarıyla rekabet içinde olup kendini düşünmekte, kendi önemini ve avantajlarını öne çıkarmaya çalışmaktadır. Toplum immoraldir. Bu arada bilim de doğası itibariyle analitik ve soyut olduğundan, başka bir deyişle yaşayan olguları ruhsuz kategorilere sokan bir etkinlik olduğundan şahsiliğini yitirip bir pazar ilişkisine dönmüş olan insan ilişkilerinin bu biçimleriyle toplumda hızlı bir gelişme gösterir. Dolayısıyla bilim toplumda hızlı bir gelişme gösterir. (Topluluktaki yaratıcı sanatın yerini toplumda bilim almıştır)

Bu arada toplumda hukuk da, topluluğun adete dayanan hukuğundan farklı bir yapıya sahip olarak sözleşmeler hukuku (medeni hukuk) haline dönüşür. Toplumun sosyal organizasyonu ise devlet şeklinde karşımıza çıkar. (6)

Tönnies'in Dikotomisinden Etkilenen Amerikan Sosyologların Ayrırımları

Tönnies'in "Gemeinschaft" ve "Gesellschaft" ayrımı hem çağdaşlarına hem de kendinden sonra gelen sosyologlara yol göstermiştir. Özellikle kentsel yaşamın nitelikleri ve kentteki toplumsal ilişkiler konusunda çalışma yapanlar Tönnies'in söz konusu dikotomisini temel almışlardır. (7)

(6) ÇELEBİ, Nilgün; "Ferdinand Tönnies'in Hayatı ve Görüşleri" sf. 85.

(7) KIZILÇELİK, Sezgin; "Sosyoloji Terimleri 1" Mimoza Yayınları, Konya 1992, sf. 221-222.

1. Kutsal Toplum (sacred type)	Topluluğa karşılık	R.Ezra Par Howard
Laik Toplum (secular types)	Topluma karşılık	Becker Hughas

2. Kır Toplumu (folk types)	Topluluğa karşılık	Redfled, Linton
Kent Toplumu (urban types)	Topluma karşılık	Kroeber

3. Durağan Toplum (repetitive types)	Topluluğa karşılık	William Oglaum
Değişen Toplumlar (changing types)	Topluma karşılık	Gluckman

4. Kır Toplumu (folk society)	Topluluğa karşılık	Giddings,
Dev uygarlığı (state sivilization)	Topluma karşılık	Odum

5. Kır Topluluk (rural community)	Topluluğa karşılık	Sorokin ve
Kentsel Toplumlar (urban society)	Topluma karşılık	Zimmerman

6. Birincil gruplar (primary group)	Topluluğa karşılık	Charles Horton
İkincil gruplar (secondary group)	Topluma karşılık	Cooley

7. Örüntü Değişkeni		Talcott Parsons
a- Duygululuk		a- Duygusal tarafsızlık
b- Toplumsallık		b- Bireysellik
c- Özel standartlara eğilim		c- Evrensel standartlara eğilim
d- Atıf		d- Başarı
e- Yakın ilgi		e- Belirli ilgi

Bunlara ek olarak; Marx Parsons, Lerner ve Levy'nin toplum tiplerine ve temel değişkenlerine bir göz atacak olursak, şu şekilde karşımıza çıkar. (8)

<u>Düşünür</u>	<u>Temel Değişken</u>	<u>Tip</u>
Marx	Üretim ve Mülkiyet	Feodal Toplum
	İlişkileri	Kapitalist Toplum
		Sosyalist Toplum
Parsons	Rol Davranışlarının	Topluluk
	Kalıp Değişiklikleri	Toplum
Lerner	Empati ve fikir düzeyi	Geleneksel toplum
		Modern toplum
Levy	Yapısal farklılaşma	Geleneksel toplum
		Modern toplum

b) Emile Durkheim Mekanik Dayanışma ve Organik Dayanışma

Durkheim'in doktora tezi *De La Division du Travail Social*, onun ilk büyük kitabıdır. İçeriğinde Auguste Comte'un etkisinin en açık olduğu kitap da budur. Bu birinci kitabın konusu olan bireyle topluluk arasındaki ilişki Durkheim'in düşüncesinin merkezindeki konudur. Bir birey topluluğu nasıl olur da bir toplumu oluşturabilir. Bunlar toplumsal varlığın koşulu olan consensüs'ü nasıl gerçekleştirebilirler?

(8) KONGAR, Emre, "Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği", 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, sf. 241.

Bu temel soruya Durkheim dayanışmanın iki biçimi, mekanik ve organik dayanışma arasında ayırım yaparak yanıt verir. (9)

Durkheim, Tönnies'in "Gemeinschaft ve Gesselchaft" kavramlarına benzer bir şekilde, "Toplumsal işbölümü" adlı incelemesinde toplumu mekanik ve organik dayanışma olarak iki ayrı tipte doğru polarize eder. (10)

Durkheim'e göre toplumsal hayatın iki kaynağı vardır. Birinci kaynak, bireysel bilinçlerin birbirlerine benzerliği, ikinci kaynak toplumsal işbölümüdür. Bireysel bilinçlerin birbirine benzediği hallerde bireyin ayrı bir kişiliği yoktur. Kendisine benzeyen öteki kişilerle birleşerek bir toplumsal varlık meydana getirir ve kendisi de bu toplumsal varlığın bir parçası olur. Bu durumda ortaya çıkan bağlılık, benzerlikten dolayı ortaya çıkan bir sempati bağıdır. Birbirlerine benzeyen varlıkların dayanışması tam bir birleşme ve uyum şeklinde ortaya çıkar. Dayanışma insanlar birbirlerine benzeştikleri oranda artar. Böyle dayanışma insanlar artık bireysel kimliklerini kaybedip kollektif varlığın bir parçası oldukları zaman söz konusudur. Durkheim bu dayanışmayı, inorganik varlıkların molekülleri arasındaki dayanışmaya benzetiyor ve buna mekanik dayanışma diyor. (11)

Mekanik dayanışmada, bireyler arasında gereksinim, davranış, kanaat ve duygu benzerliği vardır. Söz konusu benzerlikler bireyleri bir arada yaşamaya sevkeder. Bu açıdan mekanik dayanışma benzerlikten doğan bir dayanışmadır. Tıpkı aynı madde parçası içindeki birbirine benzer moleküllerin birbirine yapışması, birbirine destek olarak maddeyi yaratması gibi, cansız (inorganik) maddenin

(9) ARON, Raymond, "Sosyolojik Düşüncenin Evrenleri", (Çev. Korkmaz Alemdar), 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989, sf. 108.

(10) KIZILÇELİK, Sezgin, "Sosyoloji Teorileri 1", sf. 108.

(11) KONGAR, Emre, "Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği", sf. 101-102.

moleküllerinin kendilerine has hareketleri yoktur. Onlar ancak bütün ile beraber hareket edebilirler. Durkheim'in toplumdaki bazı dayanışma biçimlerine "mekanik" demesi, onların yapay ve mekanik yöntemlerle sağlanmış olmaları anlamında değildir. Sadece bu dayanışma tarzının, bireyleri tıpkı cansız maddenin molekülleri gibi tam bir teslimiyetle toplumun bütününe bağlamış olmasındandır. Eşyayı insana bağlayan ilişki ne ise, bu ara dayanışma da bireyi gruba bağlayan ilişki odur. Birey adeta grubun malıdır. Bu nedenle bu dayanışmanın "mekanik" bir hali vardır.

Durkheim'e göre mekanik dayanışmanın egemen olduğu toplumlarda, bireyler düşünce ve ahlaksal açıdan homojendir. Uzmanlaşma ve atomizeleşme yoktur. Bunlarla birlikte, ortak düşünce ve inançların toplamı anlamına gelen kollektif bilincin (collective consensus) varlığı ve egemenliği ön plandadır. Toplumun üyeleri "ortak hedef" (common purpose) yönünden birbirine benzemektedir. Bu tür toplumlarda üyeler arasındaki bağlar kuvvetlidir. Bireyler birbirleriyle uyum ve harmani içinde olup, bireysel kimliklerini kaybederek kollektif bilincin bir parçası haline gelirler. Durkheim'in mekanik dayanışmanın, egemen olduğu farklılaşmamış toplumları tanımlamada kullandığı "kollektif bilinç" düşüncesinde temel olan unsur, ortak inançlar ve temel değerlerdir. (12)

Toplumsal işbölümü geliştikçe bireyler arasındaki farklılaşma çoğalır. İhtisaslaşma bireyler arası farklılaşmayı doğurur. Bu farklılaşma sonunda, mekanik dayanışmadan değişik bir dayanışma ortaya çıkar. Bu şekilde farklılaşan insanlar arasındaki etkileşim basit bir etkileşim değildir. İşbölümü sonunda, artık başkaları bizi tamamlar hale gelir. Böylece insan ve toplum birbirinin ayrılmaz parçaları olur. Bu dayanışmanın mekanik dayanışmanın tam tersine insanlar arasındaki benzerlik değil farklılıktır. Toplumsal bilinç bireysel bilinci

(12) KIZILÇELİK, Sezgin, "Sosyoloji Teorileri 1" sf. 108

bazı konularda serbest bırakır. İnsan, kendisini başkalarından ayıran bireysel etkinliklere sahiptir. Bireysel bilincin serbestliği genişlediği oranda, dayanışma sonucu ortaya çıkan birlik ve beraberlik daha yüksek olur. Çünkü bireysel etkinlikler sonunda, kişi, başkalarından ayrıldığı oranda onlara bağımlı olur. Sonunda, birbirlerinden farklı ve birbirleriyle dayanışma halinde olan bireylerin meydana getirdiği topluma bağlılık da daha yüksek olur. Bu dayanışma gelişmiş hayvanların organları arasındaki ilişkiyi hatırlattığı için Durkheim buna organik dayanışma diyor. (13)

Organik dayanışmanın egemen olduğu toplum tipinde bireyler heterojendir, mekanik dayanışmada egemen olan ortak düşün ve ahlaki benzerlik ortadan kaybolmuştur. Bireyselleşme (individualism) ve uzmanlaşma ön plana çıkmıştır. Diğer bir deyişle, organik dayanışmada bireyler farklı görevler üstlendikleri için farklılaşırlar. Ayrıca Durkheim'e göre nüfus yoğunluğu, toplum içindeki sosyal kontrolü güçleştirir. Burada etkili olan faktör "kolektif bilincin" kaybolmasıdır.

Mekanik dayanışmadaki kendiliğinden yani bir dış etkiye bağlı olmaksızın oluşan ilişkilerin (spontaneous relations) yerine, organik dayanışmada sözleşmeye dayalı ilişkiler (contractual associations) egemendir.

Kısacası, canlı organizasyondaki türlü organların birbirlerini destekleyen fonksiyonları sayesinde "bütün"ün yaşamını sürdürmelerine benzeyen organik dayanışmada, uzmanlaşma sonucu bireyler arası farklılaşma ortaya çıkmıştır. Her birey diğer bireylerin gördüğü işe muhtaç bir hale gelmiştir, böylece insanlar birbirlerini tamamlar durumdadırlar. Yani farklılaşma yolu ile bütünleşme ön plana çıkmıştır. (14)

(13) KONGAR, Emre, "Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği", sf. 102.

(14) KIZILÇELİK, Sezgin, "Sosyoloji Teorileri 1" sf. 108-109.

çağdaş işbölümünün görüldüğü toplumlar arasındaki karşılıklı birleşmektedir. Bir bakıma mekanik dayanışmalı bir toplum aynı zamanda parçalı bir toplumdur. Ama bu iki kavramın tanımı her zaman tam olarak aynı değildir.

Durkheim'in kullandığı dilde parça, bireylerin sıkı sıkıya bütünleştikleri toplumsal grubu belirtir. Ama parça, aynı zamanda yerel bir konumu bulunan, ötekilerden bir ölçüde yalıtılmış ve kendi yaşamını sürdüren bir gruptur. Benzeşmeyle mekanik dayanışmaya sahiptir, ama dış dünyadan bir ayrılmayı da gerektirir. Parça kendi kendine yeterlidir, dışarıyla ilişkisi azdır. Parçalı örgütlenme, tanım gereği organik dayanışma teriminin belirlediği genel farklılaşma olgusuyla çelişmelidir. Durkheim, ekonomik işbölümünün çok gelişmiş biçimlerinin görüldüğü bazı toplumlarda parçalı bir yapının kısmen varlığını sürdürebileceğini de belirtir. (15)

Tüm bunlarla birlikte Durkheim, mekanik dayanışma ve organik dayanışmanın ölçütlerini somut olarak gösterebilmek için cezalandırıcı hukuk (repressive law) ile iade edici hukuku (restitutive law) ele alır. Durkheim'e göre mekanik dayanışma cezalandırıcı hukuku, organik dayanışma ise iade edici hukuku yaratır.

Durkheim'e göre cezalandırıcı hukuk kolektif bilincin herşeyden üstün olduğu, mekanik dayanışmanın esas olduğu toplumlarda yaygındır. Bir toplumu meydana getiren bireyler ortamında yaşayan bir akım kolektif duyguları, inançlar vardır ki, bunlar bir sistem meydana getirirler. Bu sisteme kolektif bilinç ya da kolektif vicdan denir. İşte suç bu kolektif vicdan, şiddetle inciten bir eylemdir. Bundan dolayı mekanik dayanışmanın egemen olduğu basit toplumun üyeleri kendi inanç ve değerlerini korumak, bir arada olma duygusunu

(15) ARON, Raymond, "Sosyolojik Düşüncenin Evreleri" sf. 226.

(feeling of sticking together) yaşamak için, suç işleyenlere, yani sapkın kişilere karşı, şiddetli bir şekilde tepki gösterirler.

Cezanın asıl amacı, suçluya değil, dürüst insanlar bütününe bir güven sağlamaktır. Bu dürüst insanlara, kollektif bilinç kuvvetlerini kaybetmemiş olduklarını toplumsal dayanışmanın devam etmekte olduğunu kanıtlamak demektir.

Ona göre, cezanın işlevi ve anlamı korkutmak ya da caydırmak değildir. Cezanın işlevi ortak bilinci doyuma ulaştırmaktır. Çünkü bu, topluluğun üyelerinden birinin yaptığı bir hareketle yaralanmıştır. Onarım ister ve suçlunun cezalandırılması herkesin duygularına sunulan bir onarımdır. Durkheim'e göre bir toplumda işbölümü ne kadar gelişmişse, kollektif vicdanın düzenlemeyeceği türden toplumsal ilişkiler o zaman çoğalmış demektir. Bu ilişkiler, ancak belli toplumsal gereksinimlerin karşılanması için gerçekleşmişlerdir ki bu gereksinimlerden, yalnız bir kesim değil, çok defa toplumun değişik ve yaygın kesimleri de vazgeçemezler. Dolayısıyla, bu ilişkilerin belli tipler, belli kalıplar içinde katılaşılarak sürmeleri yeni söz konusu toplumsal gereksinimler yaşadıkça onları sürekli olarak karşılayabilmeleri için kurallaşmaları gerekir.

İşbölümünden doğan organik dayanışmayı destekleyen, koruyan, hukuk, kollektif bilinçten vasıtasızca kaynaklanan, onun için herkesin tabii bir şekilde bileceği, anlayacağı türden bir girift ilişkilerden oluşan toplumsal dokusunu korumaya bozuluncada eski haline getirmeye yöneliktir.

Birey topluluğun bir anlatımıdır. Mekanik dayanışmanın bireyleri birbirlerinin yerine geçirebilirler. Geleneksel bir toplumda bireye, Gide'in dediği gibi, "varlıkların en yeri doldurulamaz" demek söz konusu değildir. Ama herkesin varlığının en eşi bulunmazı olmaya istekli ve yetenekli olduğu topluma gelindiğinde bile, birey hâlâ

olması nedeniyle ortaya çıkan ve bu anlamda belli bir somut olay açısından tipik olmayan özelliklere yer verilmez. Bu nedenle ideal tipler, karmaşık nitelikte olan gerçek yaşamdan, söz konusu kavramsal saflikları içinde bulunmazlar.

Bu bakımdan akılcı, yöntemlerle kazanılan, soyut bir zihni yapıt olan "ideal tip", aynı zamanda "saf"tır. Saftır, çünkü belli bir sosyal olay tipine has tüm özellikleri bir araya getirir ve belli bir sosyal tipine yabancı olan özelliği bir yana bırakır.

Weber, "tüm sosyal yapıyı bireysel davranışlardan dokunan ilişkiler temeline oturtmaktır. Çıkış noktası bu olunca, Max Weber'in sosyal eylemleri sınıflandırması, özellikle sosyal eylem kurumlarının tipolojisi açısından, büyük bir önem kazanır. "Diğer bir deyişle,, toplumun birbirine yönelmiş, anlamlı sosyal eylemlerin sosyal ilişkiler ağını dokumasıyla oluşturduğu kabul edilirse, sosyal kurumların da zorunlu olarak sosyal eylemden hareket edilerek açıklanması gerekir. İşte bu nedenle Max Weber'in saikleri (etmenler) açısından dört kategoriye ayırdığı sosyal eylem tipleri, çok önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Weber'e göre sosyal eylem tiplerini:

- a) Geleneksel eylemler
- b) Duygusal eylemler
- c) Bir değere yönelmiş akılcı eylemler
- d) Amaca yönelmiş akılcı eylemler olarak sınıflandırabiliriz.

Max Weber'in sosyal eylem tipleri Ferdinand Tönnies'in Gemeinschaft (topluluk) ve Gessellschaft (toplum) kavramları ile tam bir koşutluk gösterir.

Topluluk; duygusal ve geleneksel eylemlerin; toplum ise bir değere yönelmiş akılcı eylemlerin başat olduğu oluşumlardır. (18)

(18) KIZILÇELİK, Sezgin, "Sosyoloji Teorileri 1" sf. 152-153.

Bu eylemler bir toplumsal ilişkiler ağı örmeye başladığı zaman artık toplum ortaya çıkmıştır.

Şimde de bu eylem tiplerini açıklayalım.

a) Geleneksel Eylemler

Günlük alışkanlıkların, örf ve adetlerin motivasyonun altında yapılan, rutinleşmiş bir eylemdir., selamlaşma, el sıkışma, el öpme gibi. Yeni alışkanlıklara dayanan günlük eylemler, bu tip davranışlara örnektir. Ancak alışkanlıklara olan bu bağlılık, belli bir derecede ve anlamda bilinçli ise, bu takdirde geleneksel eylem, değerlere yönelmiş akılcı eyleme yaklaşır.

b) Duygusal Eylemler

Anlamli olarak bilinçli bir eylemde bulunma halinin yanıbaşında ve sınırındadırlar. Duygusal bir eylem, alışılmış günlük ilgilerin dışındaki bir uyarı ile meydana gelebilir. Duygusal temelli bir eylem, duygusallığın bilinçli bir boşalım olarak ortaya çıkması halinde, bir yüceleştirmedir. İntikam, haz, fedakarlık etme, kendinden geçercesine mutlu olma gibi duyguları hemen tatmin etmeye yönelen davranışlar duygusal eylemlere örnektir. Bu tür eylem genellikle (ama her zaman değil), bir değer rasyonelleşmesi yoluyla yapılan bir eylemde veya amaçsal-akılcı bir eylemde veya her ikisinde birden bir eylemde ortaya çıkabilir. Örneğin, dövülen kişinin duyduğu bedensel acı nedeniyle değilde kendine acındırmak için ağlaması gibi.

c) Değere Yönelmiş Akılcı Eylemler

Salt değere yönelmiş akılcı eylemler, hedefleri bilinçli olarak saptanan ve bu hedeflere planlı ve şaşmaz bir biçimde yönetilen eylemlerdir. Ancak burada kişi önceden görülebilecek sonuçları dikkate

almadan (örneğin, başarısızlığa uğramayacağını bile bile) eylemde bulunur. Çünkü kişi, bu tarz davranışı, görev, şeref, güzellik idesi, din kuralları, geleneksel sadakat bağı gibi "değerler"den birinin, kendisinden talep ettiği inancındadır.

d) Amaca Yönelmiş Akılcı Eylemler

Weber'e göre, burada belli bir amaca varmak için araçlarla amaçlar, amaçlarla belli sonuçlar iyice tartılarak yapılan eylemler söz konusudur. (O halde bu eylemler belli amaçlara varmak için kullanılabilecek olanaklar, elde edilmesi beklenen asıl sonuç yanında, ortaya çıkma olasılığı bulunan yan sonuçlar da dikkate alınarak, tamamen akılcı bir biçimde amaca yönetilmiş eylemlerdir. Bu bakımlardan, salt geleneksel ya da duygusal eylemlerden; kesin bir çizgiyle ayrılırlar. (19)

İdeal tip anlayışı Weber'ci düşüncenin birçok eğiliminin sonuçlanma noktasında bulunur. İdeal tip anlama kavrama bağlıdır. Çünkü her ideal tip ya tarihsel bir bütüne ya da olayların ard arda gelişine özgü anlaşılır ilişkilerin örgütlenmesidir. Öte yandan ideal tip toplumun ve çağdaş bilimin ayırt edici niteliğine yani akılcılaştırma sürecine bağlıdır. Bütün bilimsel disiplinlerin özelliği olan ideal tiplerin kurulması, iç akılcılığını açığa çıkararak, hatta belki de bu akılcılığı yarı belirsiz bir konudan hareketle kurarak konuyu anlaşılır hale getirme çabasının bir anlatımıdır. Son olarak ideal tip nedenselliğin analitik ve kısmi anlayışına da bağlıdır. Gerçekten ideal tip tarihsel özgünlükleri ve tarihsel bütünlükleri kavrama olanağı verir. Ama ideal tip genel bir bütünün kısmi davranışdır. Toplumu görünürde bir bütün olarak kapsadığında bile kısmi niteliğini her nedensel ilişkide korur. (20)

(19) KIZILÇELİK, Sezgin "Sosyolojik Teoriler 1" sf. 153-154.

(20) ARON, Raymond, "Sosyolojik Düşüncenin Evreleri" sf. 360.

Basitleştirerek Max Weber'in üç tür kavrama, ideal tip adı verdiği söylenebilir:

Birinci tür, tarihsel örneklerin ideal tipleri ürünüdür; kapitalizm ya da batı kenti buna örnek olarak belirtebiliriz. Bu durumda ideal tip, genel ve benzersiz tarihsel bir gerçeğin yeniden, anlaşılır kuruluşudur. Geneldir, çünkü ekonomik bir rejimin bütünü kapitalizm terimiyle belirlenmiştir; benzersizdir. Çünkü Weber'e göre, terimi tamamladığı anlamda kapitalizm tam olarak sadece çağdaş batı toplumlarında gerçekleşmiştir. Tarihsel bir örneğin ideal tipi kısmi bir yeniden kurulmadır. Sosyolog anlaşılır bir bütün kurmak için tarihsel bir bütünlük içinde belirli sayıda özellik seçer. Yeniden kurma olasılıklar arasında bir tanesidir, gerçek sosyoloğun zihnine girmez.

İkinci bir tür, pek çok durumda karşılaşılan tarihsel gerçeğin soyut öğelerini gösteren ideal tipler ürünüdür. Bu kavramlar birlikte olduklarında gerçek tarihsel bütünlükleri belirleme ve anlama olanağı verirler.

Birinci türe kapitalizm, ikinciye bürokrasi örnek olarak alınırsa bu iki tür ideal tip arasındaki zıtlık açıkça ortaya çıkar. Birinci durumda gerçek ve benzersiz bir tarihsel bütün belirtilir. İkinciside bir eğitimi tamamen kapsamayan, tarihin değişik anlarında, birçok kez karşılaştırılan siyasal kurumların bir yönü anlatılır.

Toplumun belirgin öğelerinin bu ideal tipleri çeşitli soyutlama düzeylerinde yer alır. Alt bir düzeyde bürokrasi ya da feodalite gibi kavramlar görülür. Daha yüksek soyutlama düzeyinde üç egemenlik türü yer alır: Akılcı, geleneksel ve karizmatik. Bunların her biri itaat güdüsü ya da önderin öne sürdüğü meşrutiyyetin doğası ile tanımlanır. Akılcı egemenlik, yasalar ve tüzüklerle; geleneksel egemenlik geçmişle ve geleneklerle; karizmatik egemenlik önderde bulunan, onu izleyen ve

ona bağı olanların ona mâl ettiği hemen hemen büyüsel, olağanüstü erdemlerle haklı kılınır. Egemenliğin üç türü "atomik" adı verilebilecek kavram örnekleridir. Bunlar somut siyasal rejimlerin yeniden kurulmasına ve anlaşılmasına yardım eden ögeler olarak kullanılır. Somut siyasal rejimlerin birçoğu bu üç egemenlik türünden çıkan ögeleri birleştirirler.

İdeal tiplerin üçüncü türü, özel bir niteliğin davranışlarının akılcı biçimde yeniden kurulması ile oluşturulur. Max Weber'e göre, ekonomik kuramın önemlerinin bütünü, tamamen ekonomik özne olmuş olsalardı, insanların davranış biçimlerinin ideal tipin yeniden kurulmasından başka bir şey değildir. Ekonomik kuram, ekonomik davranışın özüne uygun ve kesin biçimde tanımlanmış olarak düşünür. (21)

Bu bağlamda, Weber'in eylem tiplerini örnekleyerek daha açık kılmaya çalışabiliriz. Amaca yönelmiş akılcı eylem, örneğin bir tüccarın salt para kazanmaya yönelik bir amaçta rasyonel bir biçimde eyleminde kendisini gösterir. Bunun gibi, bir bürokratik hiyerarşi içinde, amir ve memurların eylemleri salt rasyonel bir özellik gösterir. Değere yönelmiş akılcı eylem ise, örneğin bir askeri birlik komutanının, saldırı sırasında birliğin önünde savaşmasında görülebilir. Burada komutan, belki de öleceğini bilerek, birbirlerinin ardında kalmayı örneğin, "onursuzluk" veya "aşağılatıcı bir şey" saydığı için değere bağı rasyonel bir eylemde bulunmaktadır. Yine örneğin borsada para kaybeden bir spekülâtörün bir anda öfkeyle küfür ettiğini ve hemen arkasından yanındaki kişi veya kişilerden özür dilediğini düşünelim. Bu eylemde, amaçsal-akılcılık (para kazanma aracı), duygusallık (öfke) ve değersellik (başkalarına saygı) içiçe geçmiştir. (22)

(21) ARON, Raymond, "Sosyolojik Düşüncenin Evreleri sf. 361-362.

(22) KIZILÇELİK, Sezgin, "Sosyoloji Teorileri 1"

Yukarıda da görüldüğü üzere Tönnies ve ondan etkilenen Durkheim, Weber gibi sosyologların toplumu incelerken dikotomik (ikili) ayrımlara başvurmuşlardır. Toplamların birinci aşamalardan mutlaka ikinciye doğru ilerleyeceklerini belirtmişlerdir. Yani toplumlar mekanik dayanışmadan, organik dayanışmaya doğru evrimleşeceklerdir.

Toplumsal dikotomiler ve bu konuda Tönnies Durkheim ve Weber ile bu sosyologlardan etkilenen diğer sosyal bilimleri gördükten sonra şimdi de, bu dikotomilerin en keskinleşmiş biçimi olan cemaat ve cemiyet ayrımına kendi konumuz açısından eğilebiliriz.

2- Cemaat (Geleneksel Toplum)

Günümüzde "cemaat" varlığını en belirgin şekliyle kırsal yerleşim yerlerinde sürdürüyor. Belli bir geçmişe sahip olan ve oluşumunda hem maddi hem de manevi unsurların rol oynadığı cemaatin en önemli özelliklerinden birisi "biz duygusudur." A. Kurtkan Bilgiseven "cemaat duygusu" olarak adlandırdığı bu durumu "ortak bir hayat tarzından haberdarlık" olarak tarif ediyor: "Cemaat hayatında cemiyetteki menfaat birliklerine dahil insanların sırf menfaate dayanan soyut (mücerret) ilişkilerine karşılık, somut ilişkilerden (müşahhas birimler arasındaki temaslardan) doğan bir duygu gelişir. Bazı sosyologlar, bu duygunun geliştirdiği şuura Biz şuuru ismini vermektedirler. Cemiyet olarak isimlendirdiğimiz sosyal hayat şeklindeki Ben şuuru böylece müşahhas temasların ve dayanışmaların yer aldığı cemaat hayatında Biz şuuru'na yerini hemen tamamen bırakmaktadır. (23)

Cemaatin bir sosyal birlik olarak, varlığını en belirgin şekliyle kırsal yerleşim yerlerinde, kapalı, köylerde sürdürdüğünü söylerken, genelleme hatası yapmamak için, genel olarak köyün mutlak anlamda

(23) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji", sf. 7.

cemaat olmadığını belirtmemiz gerekiyor. "İnsan, bir şehirde yaşadığı halde bütün âlakaları küçük bir gruba inhisar ediyorsa bir cemaat âzâsıdır. Buna mukabil, bir köyde yaşadığı halde grubun dışındaki daha büyük grup olan cemiyetin köylere kadar uzatmış menfaat birliklerine dahil olabilmişse, şahsiyet ve ben duygusu kazanabilmişse, alâkaları, bütün memlekete hatta dünya meselelerine yayılabilmişse, küçük ve kapalı bir cemaatin âzâsı, olmayıp cemiyet hayatının mensubudur. (Kaldı ki cemaat hayatında olduğunu vurguladığımız "biz" duygusu sadece küçük ve kapalı sosyal birliklere mahsus değildir) insanların menfaat esasına göre teşkilatlandıkları cemiyet hayatında hiç olmazsa bazı bakımlardan bu büyük grubun (yani cemiyetin) âzâları. Biz şuuruna varmış olamazlar mı? Nitekim bir Amerikalı sosyolog cemiyeti "Ahenkli bir şekilde birlikte yaşamak için gerekli şartları yerine getirmek üzere kâfi derecede teşkilâtlanmış olan biz duygusuna sahip insanlar topluluğu" olarak tarif etmektedir. (24)

Nesiller boyunca aktarılan maddi ve manevi kültür öğelerine cemaatin her ferdi sahip çıkar. Cemaatte egemen olan değerler ve normlar sistemi, fertler arası ilişkileri geleneksel değerler içinde düzenler. Bu düzenlemeler yazılı bir şekil almamışsa da "biz" çok güçlüdür. Bu duygu cemaat üyeleri arasındaki "benzerlik" ve "ortaklıklara" dayanır. "... tipik bir kapalı cemaat karakteristiği gösteren bir köy topluluğunda insanlar arasında farklılıktan ziyade benzerlik vardır. İş bölümü son derece basit bir seviye göstermekte, insanların hemen hemen hepsi aynı işi yapmakta, aynı şeylerden zevk almakta, aynı adetlere uymaktadır. Bu bakımdan sosyal miras evvelki nesillerden nasıl devralınmışsa öylece muhafaza edilmektedir. Ferdiyet son derece zayıftır. Bundan ötürü şiirler kimin tarafından yazıldığı çok defa bilinmeyen kollektif söyleyişler halinde nesilden nesile geçer. Hikaye, müzik gibi sanat faaliyetleri, istihsal usulleri kimler

(24) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 7.

tarafından meydana getirildiği bilinmeyen (grubun bütününe alt) manevi değerlerdir. Böyle bir kapalı cemaatte sosyal ilişkilerin bu derece yeknesak ve sabit oluşu girift bir teşkilatlanma nizamına ihtiyaç göstermez ve cemaat, gayri resmi (örf ve adetülere dayanan) münasebetlerin yer aldığı bir kapalı grup hüviyetini taşır." (25) Biz duygusunu canlı tutabilmek için büyükler, cemaatin öğretmenleri durumundaki yaşlılar, geçmiş hatıraları sık sık dile getirip yaşatmak isterler. Biz duygusu sayesinde cemaat oluşturan fertler, maddi ve manevi değerlere kendi malları gibi sahip çıkarlar. Söz konusu değerlere yapılan saldırı ve hakaretler kendi kişiliklerine yönelmiş gibi fertleri rahatsız eder. Cemaat üyeleri değerler ve normlar sistemiyle adeta özdeşleşirler, bütünleşirler.

Cemaat hayatının bir başka önemli özelliği "kadar birliğidir." Biz duygusunu yoğun yaşayan cemaat üyeleri sürekli benzer tehlike ve korkuları yaşarlar. "Kışların çok soğuk ve karlı geçtiği, yolların kapandığı dağ köylerinde sürekli sel tehlikesi altında bulunan belirli küçük yerleşim yerlerinde, çevresi düşman topluluklarla çevrilmiş topluluklarda hoşgörü ile karşılanmayan etnik gruplarda, "biz" duygusu çok güçlüdür. Topluluk üyeleri böyle durumlarda "kader birliği" yaparlar. Topluluk üyeleri hep birlikte sevinci ve kederi paylaşırlar. Birlikte bayram yapar, birlikte ağlarlar." (26)

"İşte cemaat âzâlarını uzvi (veya tabii) bir dayanışma ile birbirine bağlayan bir organizasyonu ihtiva eder. Buna mukabil cemiyet hayatında göze çarpan organizasyon tipi daha aytıntılı ve daha geniş kapsamlıdır. Böylece ananevi, kültürel değerler etrafında bir vücudun âzâlarına benzetilecek kadar içten bir dayanışma ile birleşen insanların meydana getirdikleri cemaat tipi, menfaat gibi sathî bağlar etrafında mukaveleye dayanan münasebetlerle bir araya gelen

(25) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 234.

(26) SAYIN, Önal, "Sosyolojiye Giriş, sf. 62.

insanların ayrıntılı organizasyonu haline çevrildiği zaman cemiyet denilen sosyal hayat tipi ve şekli ortaya çıkmaktadır. (27)

Cemaat içinde fertler birbirlerini yakından tanır. Cooley'in deyimiyle birincil grup olan cemaat üyeleri arasında ilişkiler "yüz yüzedir." Cooley'e göre birincil gruplar çeşitli bakımlardan bencillik niteliği taşımaktaysa, asıl önemlisi, fertlerin ideallerinin ve sosyal doğalarının oluşumu ve biçimlenmesi açısından temel nitelikte olmaları ve "diğer ilişkilerle aynı değişimler geçirmeleri, bu ikincil türdeki ilişkilere kaynak teşkil edecek biçimde kalıcılık niteliği taşımalarıdır. (Bunlar) sadece bireyler için değil, fakat toplumsal kurumlar içinde hayat kaynağıdır. (28) Bu olguyu (Birincil ilişkiler) karşılayan bir başka kavram "gayri resmi ilişkiler". Bu yönüyle ilişkiler yakın, içten ve hissi ağırlıklıdır.

Cemaat hayatında işbölümünün gelişmemesinin doğal sonucu olarak, fertler (cemaatin üyeleri) benzer işler yaparlar. Benzer giyinir benzer şeyleri tüketirler. Çoğunlukla temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Üretim geleneksel yöntemlerle ve birinci planda aile içi tüketime dönüktür. İkinci planda pazar içinde üretim yapılır. Ancak temel amaç pazar değildir.

Cemaat'in kültürü kendi dışındaki kültürlerden çok az etkilenir, kendine özgü bir kültürü vardır. Çok az değişen (çok nadiren farklılık gösteren), bir giyim biçimi, günlük işlerde ve evde kullanılan bazı eşya ve aletler, ailede kuşaktan kuşağa geçen estetik değere sahip parçalar, belirli kuralların yokluğuna karşın ısrarla gözetilen bazı görenekleri temsil eder. "Özellikle örf ve adetler, töre ve törenler bir birlik arzetmekte ve herkes kendini onlara aynı biçimde bağlı hissetmektedir. Nişan, düğün, doğum ve ölüm gibi insan yaşamının önemli konularında davranış biçimlerinin nedenlerini düşünmeksizin belirli

(27) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 8.

(28) BOTTOMORE, T.B., "Toplumbilim", sf. 105.

örf ve adetlere bağlı kalınırsa, sözkonusu toplumsal birimin bir topluluk olduğunu veya topluluktan önemli izler taşıdığını söyleyebiliriz. Bu duruma kentlerde, özellikle kentlerin belirli semtlerinde bugün de rastlamaktayız. (29)

"... Durkheim, cemaat hayatındaki tesanüde mekanik tesanüt adını vermektedir. Bu da cemaat içinde örflerin homojenliğine tabi olan fertlerin (bir makinenin birbirini tamamlayan çarkları gibi) ferdi farklılıklardan uzak bir benzerlik hali içinde yaşamaları dolayısıyladır." (30) Bundan öcünü cemaat, cemiyet hayatına nazaran daha muhafazakâr bir sosyal hayat sağlar. Bilhassa cemaat tipine uygun bir sosyal hayat sağlayan köylerden şehirlere doğru genç nüfusun göçü sözkonusu olan ülkelerde (genç nesillerin maddi ve anevi kültür değişimleri karşısında yaşlılara nazaran daha kolay intibak imkânına sahip ve daha az önyargılı olmaları dolayısı ile) genç yaş gruplarının toplandığı şehirlerdeki cemiyet hayatının sosyal değişimlere daha müsait bir karakter kazandığı göze çarpar. Keza cemiyet hayatının hâkim olduğu yerlerde (bilhassa şehir kesimlerinde) demografik şartların da müsait ve okul yatırımların tahsisine uygun özellikler göstermesi dolayısıyla tahsilli fertlerin sayısı arttığı için, sosyal değişme daha az bir dirençle karşılanır.

Cemaat hayatında normal davranışlardan sapmalarda cemiyet hayatına kıyasla çok daha az ölçüde vûkûbulur veya hiç vûkûbulmaz. Cemaate ekseriyetin kabul ettiği müsamaha hudutları çok daha dar bir davranış dizisinin müsamahakâr bir görüşle normale yakın veya normal davranış telâkki edilmesine imkan vermektedir. Değer yargıları farklı olan çeşitli grupların temasa geçtikleri cemiyet hayatı ise bu sebeple ihtilaf ve mücadelenin daha geniş ölçüde müşahade

(29) SAYIN, Ö., "Sosyolojiye Giriş", sf. 63.

(30) KURTKAN, Amiran, "Köy Sosyolojisi", "İktisat Fak. Neşriyat, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1988, sf. 196-197.

edildiği bir sosyal hayat şeklidir. Çünkü böyle bir sosyal tip içinde grupların hem sayıları, fazla hem de değer yargıları farklı olabilmektedir. (31) Ancak, buraya kadar söylenilenlerden yola çıkılarak cemaat hayatının çatışmasız, güllük gülüstanlık olduğu sanılmamalıdır. Zira cemaat içinde üyeler arasında da uyuşmazlıklar, kin, nefret,... görülmektedir. Kan davası bunun en bariz örneğidir.

Cemaat içinde hayat tarzı pek farklılaşmamaktadır. Bununla birlikte egemenlik ve liderlik rolleri açık seçik görülmez. "Egemenlik kuranlar egemen olanlara göre belirli ayrıcalıklara, farklı bir yaşam biçimine sahip olurlar. Topluluk içinde böyle bir duruma rastlanamaz." (32)

Bir çok sosyolog, bir grubun cemaat olabilmesinin bir şartı olarak da "mekan şartını" getirir: "Bu şartın, müşterek hayatın bütün ana hatlarını paylaşacak şekilde bir arada yaşama mecburiyetinden hasıl olduğunu ifade edebilmek mümkündür. Göçebe topluluklarda bile, âzâlar değişik yerlerde de olsa, yüz yüze temaslar kurabilecekleri aynı mekânı (ayrı yeri) paylaşırlar ve böylece kuvvetli bir dayanışma bağına sahip olurlar. (33)

Cemaatin temel özelliklerini toparlamadan önce farklı düşünürlerin tanımlarına yer vermek istiyoruz:

A.K. Bilgiseven, Maciver ve Pager'in tanımını benimseyerek ve aynen kabul ederek cemaati şöyle tanımlıyor.

Küçük veya büyük herhangi bir grubu âzâları her nerede, şu veya bu münferit menfaati değil, fakat müşterek hayatın ana şartlarını paylaşacak şekilde bir arada yaşarlarsa, biz bu gruba cemaat diyoruz. Bir cemaatin âlâmeti, ferdin hayatının tamamen bunun içerisinde yaşanabilmesidir. (34)

(31) MOORE, Wilbert E., "Social Change", Foundation of Modern Sociology Series, Prentice-Hall, Inc. New Jersey 1963, sf. 65.

(32) SAYIN, Önal, "Sosyolojiye Giriş", sf. 63.

(33) BILGISEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 6-7.

(34) BILGISEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 6.

Ö. Ozankaya'ya göre Topluluk:

- Sınırları belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan ve bir uygarlığı paylaşan bireylerin oluşturduğu, değişik boyutlarda insan kümeleri.

- Üyeleri birbirine duygusal bağlarla bağlı toplumsal ilişkilerin yüzyüze olduğu yüksek ölçüde bütünleşmiş herhangi bir toplumsal küme.

- Toplum teriminin karşısı: İleri ölçüde bütünleşmiş, birincil ilişkilerin egemen olduğu, ekinin (kültür) geleneksel ve türdeş olduğu kapalı yerel kümeler. (35)

Redfield'in Küçük Topluluğunda;

"Küçük topluluk tüm insanlık tarihinde en başat yaşama biçimi olmuştur. Bu günde, yapılan bir tahmine göre insanlığın dörtte üçü köylerde yaşamaktadır." (Günümüz dünyasında kır-kent nüfus dağılımı dengelenmeye başlamıştır.)

Redfield küçük topluluğu dört karakteristiği açısından tanımlamaktadır.

- Ayrılık: "Topluluğun nerede başladığı nerede bittiği açıktır.

- Küçüklük: "Kişisel gözlemde bütünüyle görülebilmekte, bunu olanaksızlaştıracak kadar büyük olduğu zaman bile, homojen olduğu için belirli bir derecede bütününe temsil edecek bir bölümünü gözleme olanağı vardır."

- Homojenlik: Cinsiyet ve yaşça benzer durumdaki üyelerinin faaliyetleri ve düşünce tarzları benzerlik göstermekte: iş güç ve meslek sayılabilecek faaliyetler bir kuşaktan ötekine aynen geçmektedir."

(35) OZANKAYA, Ö., "Toplumbilim Terimler Sözlüğü", Savaş Yayınları, 1984, sf. 115.

- Kendine - Yeterlik: Üyelerin ihtiyaçlarının ve gerekli faaliyetlerinin hepsini ya da büyük kısmını karşılamaktadır.

Küçük topluluk üyeliği beşikten-mezara süren bir yaşam biçimidir. (36)

T.B. Bottomore'a göre:

Bottomore sosyal grup incelemelerini köy ve kent topluluğu, geleneksel ve modern tarımsal ve sınai topluluklar gibi ilişkilerle sınıflandırmanın doğru olmadığını savunur. (Zira) geliştirmekte olan ülkelerde çok yeni tipte toplumsal gruplar ortaya çıkmaktadır. Çin'deki komünler, topluluk kalkınma projeleri (Community development projects) ve kibbutzlar gibi.

M.E. Erkala göre:

Müşterek hayatın ana şartlarını paylaşacak şekilde aynı mekânda bir arada yaşayan kuvvetli bir dayanışma ve bütünleşme içinde olan ve yoğun birlik şuuruna sahip insan topluluğudur. (37)

Cemaat için söylediklerimizi temel başlıklarda toplamak faydalı olacaktır:

- Cemaat hayatında sosyal baskı ve kontrol çok yoğundur.
- Cemaat, sapan fertleri (değer ve normlardan) cezalandırır. Ferdin yapabileceği ve yapamayacağı şeyler (yazılı olmasada) belirlenmiştir.
- Cezaların müeyyideleri çoğu kez manevi ve hissidir.
- Sosyal kontrol mekanizmaları, çok yoğundur.
- Cemaat hayatında hoşgörüye pek yer verilmez.

(36) BOTTOMORE, T.B., "Toplumbilim", sf. 106.

(37) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi)", Filiz Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1987, sf. 30.

- "Biz" duygusu hakimdir, ilişkiler yüzyüze ve kan bağı temeline dayanır.
- İşbölümü, işlerde uzmanlaşma ve farklılaşma görülmez.
- Kader birliği cemaatin önemli bir özelliğidir.
- Gelişmeye ve değişmeye açık değildir.
- Homojen (tek tip) dir.
- Genellikle sınırlı bir coğrafi alanda ve sınırlı sayıda üyeden oluşur.
- Üyeler birbirlerini çok yakından tanırlar

Sınırlı bir coğrafi alanda sınırlı sayıda üyeden oluşan, biz duygusunun ve kader birliğinin egemen olduğu, gelişme ve değişmeye kapalı, sosyal kontrol mekanizmalarının çok yoğun olduğu, homojen, işbölümünün ve işlerde uzmanlaşmanın görülmediği sosyal gruplara cemaat denir.

Cemaat için söyleyeceklerimizi son bir tartışma noktasına işaret ederek bitirmek istiyoruz.

Bazı sosyologlar, cemiyet içinde gelişecek "biz" duygusunun sosyal bütünleşmeyi mümkün kılacağı, çıkar birliklerinden oluşan cemiyet organizasyonunun milli ölçüde cemaat duygusunun teşekkülüne ve gelişmesine engel olmayacağı noktasında birleşmektedirler. "... 20. asırda bizler bir taraftan cemiyet hayatının ve cemiyetin karakteristik teşkilat tipi olan menfaat birliklerinin sağladığı imkanlardan vazgeçmiyor, hatta kapalı köy hayatını bile bu teşkilat ve mekanlara kavuşturarak geliştirmek istiyoruz. Diğer taraftan ise hiç olmazsa belirli hususlarda bir milli bütün'e dahil bulunan fertlere ben şuurundan ziyade biz şuurunu aşlamayı, yeni fertleri bir milletin mensupları olarak cemaat duygusu (veya milli birlik hissi) ile teşhiz

etmeyi arzu ediyoruz. Şu halde 20. asırda sosyal münasebetler nasıl bir karaktere bürünmüş ve böylece ne bakımdan önem kazanmıştır ki, bu münasebetlerdi yeniden cemaatvâri bir nizam altında alma temayülü bütün dünyada hâkim olmaya başlamıştır."

Bilgiseven, sosyal ilişkilerin yeniden cemaate yönelme eğilimi olarak nitelediğini bu durumu 20. asırda yaşanan şu durumlarında ortaya koyduğunu savunuyor.

- 20. asırda aşırı ferdiyetçilik temayülüne bir reaksiyon vardır.
- 20. asırda ilmî ve dinî düşünce akımlarında cemaat duygusuna yönelim vardır.
- Manen bozulmuş nesillerin ortaya çıkışı cemaate yönelme ihtiyacını doğurmuştur.
- Siyasi partiler dahi cemaatvâri ideolojilere dayanmaktadırlar.
- Kitle harpleri cemaat duygusunu kuvvetlendirmektedir.
- Ailedeki çözülme temayülü, büyük aile dayanışmanın önemini iyice hissedilir hale getirmiştir. (38)

Sosyologlarca "büyük ikilik" (Great Dichotomy) olarak adlandırılan cemiyet ve cemaat farklılaşması üzerinde duran Oscar Lewis böyle kesin bir ayrımı tenkit etmekte ve cemiyette de cemaat hayatının görülebileceğini belirtmektedir. (39)

Cemiyet'in, sosyal evrim içinde cemaatten sonraki aşama olduğunu savunan sosyologların düşüncelerini paylaştığımız için, cemiyet cemaat ayrımında cemaatle ilgili açıklamalarımıza cemiyetten önce yer verdik.

Cemiyetle ilgili açıklamalarla ayrımın daha da netleşeceği düşüncesiyleyiz.

(38) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 235-239.

(39) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi) sf. 31-32.

3. Cemiyet (Modern Toplum)

İnsanlık tarihiyle ilgili bugüne kadar bilgilerimiz bize insanların hep birlikte yaşama ihtiyacında olduklarını gösteriyor.

İnsanı, sadece kendi biyolojik varlığıyla tek başına düşünmek en önemli niteliğini, sosyallliğini yadırgamak demektir. Bunun ötesinde, hepimiz birer Robinson olsaydık, sosyal insan olup bir kültür yaratabilir miydik? "Sosyal insan" olarak, hem çeşitli madde ve manevi ihtiyaçlarımızı karşılayabiliyor, hemde doğa karşısında güçlü olabilmek için toplu halde ve karşılıklı yardımlaşma içinde yaşama ihtiyacı duyuyoruz.

Sosyal hayatta, cemiyet-doğa-insan üçgeninin gözardı edemeyiz. Nasıl cemiyetin cemiyet olabilmesi için insan gibi bir malzemeye ihtiyacı varsa; insanında hayatını sürdürebilmesi, bir sosyal yapının içinde olmasına bağlıdır. Ancak, Kösemihalin'de (bu konuyla ilişkili olarak) işaret ettiği gibi, cemiyetin doğa ve insan gibi iki unsura ihtiyacı vardır. (40)

Cemiyetsiz, cemiyetin dışında fert; doğasız, doğanın dışında cemiyet düşünebilir mi? İnsan, "beşeri tabiatını dahi cemiyet borçlu bir varlıktır. Gerçi cemiyet karşısında sadece "alıcı" durumunda olmayıp, aynı zamanda "verici" durumundadır. Bununla beraber, insanın içinde yaşadığı cemiyetin bilgi hazinesine birşeyler ekleyebilmesi için evvelâ beşeri benlik hissine sahip olabilmesi lâzımdır. Ferdiyetinin inkişaf edebilmesi içinde insan cemiyetine âza olmuş bulunması gerekmektedir.

Cemiyetin dışında bırakılarak vahşi ve münzevî bir hayata terk edilmiş olan çocuklara ait vak'aların tesbiti bu gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Bu gibi vak'aların "en ilgi çekici

(40) KÖSEMIHAL, N.Ş., "Sosyoloji Tarihi", Remzi Kitabevi, T. Baskı İstanbul.

olanlarından biri yaşları sekiz ve ikinin altında olan, 1920'de bir kurt ininde bulunan iki Hintli çocuğa aittir. Bulunuşlarından birkaç ay sonra çocukların daha küçük olanı öldü, fakat büyüğü olan Kamala diye isimlendirilmiş olan kız çocuğu 1929'a kadar yaşadı. Kamala bizim beşerî davranışla bir arada gördüğümüz vasıflardan hiçbirini beraberinde getirmiş değildi. Ancak dört ayak üzerinde yürüyebiliyordu. Kurtvâri hırılıtlardan başka hiçbir lisana sahip değildi ve insanlardan herhangi diğer bir ehilleşmemiş hayvanın çekinmesi kadar çekiniyordu. Bu kurt çocuğun beşerî benlik hissilik bulunduğu zaman son derece noksan olup tedricen ortaya çıktı. Fakat topyekûn ferdiyetin ortaya çıkışı çocuğun insan cemiyetine âzâ oluşuna tâbi bulunuyordu. Daha yakın zamanlarda sosyologlar ve psikologlar gayri meşru bir Amerikalı çocuk olan ve altı aylıkken bir odaya bırakılıp beş sene sonra 1938'de bulununcaya kadar orada tedric edilen Anna vak'asını incelemişlerdir. Anna, süte ilaveten pek az gıda ile beslenmiş, hiçbir normal terbiye görmemiş ve diğer varlıklarla hemen hemen hiç temas kuramamıştı. İlim adamına bir laboratuvar vak'ası daha temin eden bu şiddetli ve zalimce sosyal tedric, beş yaşındaki normal çocuğun vasıflarının bazılarından bu çocuğu mahrum bıraktı. Anna bulunduğu zaman yürüyemiyor, konuşamıyordu; tamamen duygusuzdu ve etrafındaki insanlarla alâkası yoktu. Anna vak'ası bir kere daha gösteriyor ki insan ancak sosyal insansa, ancak birçok insanların iştirak ettiği umumi hayatı paylaşan kimselerden biri ise beşerî tabiat insanda inkişaf eder. (41)

Önemle vurgulanması gereken bir başka nokta da cemiyetle, toplanmış insan gruplarının, geçici insan yığınlarının aynı şey olmadığıdır. Bu anlamıyla sinemadaki izleyici, karşıdan karşıya geçmek için yeşil ışığın yanmasını bekleyen insan yığını... vb. sosyolojik

(41) BİLGİSEVEN, A.K., "Eğitim Sosyoloji", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, No: 26, 4. Baskı, İstanbul, sf. 42-43.

anlamda cemiyet değildir. Hatta teknik anlamda bir grupta değildir. Çünkü cemiyet (toplum), örgütlü ve somut bir sosyal birliktir.

Cemiyet-fert bağıntısında vurgulanması gereken önemli bir nokta, cemiyetin hayat süresinin, onu oluşturan fertlerin hayat süreçlerinden daha uzun olmasıdır.

"Genel anlamda cemiyet" tartışmalarını biraraya bırakıp asıl konumuza, "sosyal grup olarak", cemaatin karşısı olarak "cemiyet" tartışmasına geçiyoruz. Bu ayrımında, sıkça yapılan bir hataya işaret ederek başlamak, cemaat-cemiyet ayrımını incelemenin ilk şartı sayılabilir. (Zira), "Bazı topluluklara (bazı sosyolog gruplara) niçin cemiyet demiyoruz da cemaat diyoruz? Çünkü, bu iki sosyal grup arasında farklar vardır ve bu farklar onları birbirine tamamen yabancı iki tip haline getirecek kadar önemlidir. Bundan ötürü, hem cemiyet, hemde cemaat için aynı kelimenin (toplum kelimesinin) kullanılması sosyolojik bir hata (hemde önemli bir hata) teşkil eder. Zaten diğer lisanlarda da bu iki farklı kavram ayrı ayrı kelimelerle ifade edilmektedir. Nitekim, İngilizcede cemaat karşılığı olarak community ve cemiyet karşılığında da society kelimeleri kullanılmaktadır. Bu iki kelimenin Almanca karşılıkları Gemeinschaft ve Gesellschaft kelimeleri olduğu gibi diğer dillerde de söz konusu iki kavram ayrı kelimelerle ifade edilmektedir. (42)

Tönnies'e göre, cemiyet hayatında organik yerine mekanik dayanışmanın görülmesinin sebebi, cemiyet hayatının karmaşık yapısıdır. Cemiyet hayatında artan ihtisaslaşma ve farklılaşma ölçülere ulaşmıştır ki, bir sahada meydana gelecek aksama, diğer sahaları etkileyecek ve cemiyet hayatı felce uğrayabilecektir. (43) Tönnies, cemiyeti hür irade kavramıyla açıklamaya çalışır. Ona göre

(42) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 6.

(43) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilim)", sf. 33.

fert, cemiyette seçme hürriyetine sahiptir. Yine cemiyette alternatifler bulabilir. Kendi gerçekleri doğrultusunda (kendi amaç ve hedefleri yönünde) akılcı düşünceye uygun araç ve gereçlerini seçer. Ferdî irade ön plana çıkar ve fert, hür iradesiyle seçtiği kişilerle işbirliği ve sözleşme yapar. Görülüyor ki cemaat hayatına temel özelliğini kazandıran "biz" duygusunun yerine cemiyette "ben" duygusu ve ferdiyetçilik ön plana çıkar.

Tönnies, cemaat ve cemiyet özelliklerini şu başlıklarda topluyor. (44)

Cemaat

Cemiyet

Ortak İrade

Ferdî İrade

Ferdiyet Yokluğu

Üyelerin ayrıca ferdiyet oluşu

Cemaat menfaatin önemli oluşu

Ferdi menfaatlerin önemli oluşu

İnanç

Doktrin

Din

Kamuoyu

Töre, adet

Geçici zevkler moda

Tabiî (uzvî) dayanışma

Sözleşmeli mekanik dayanışma

Kollektif mülkiyet

Ferdi mülkiyet

Topluluklarda (cemaatlerde) bireyin tüm gereksinimleri topluluk tarafından sağlanır. Evlenmesi, düğün, ev kursları, hastalığının tedavisi, doğum olayı, ölüm olayı vb. Topluluk içinde birey erimiş gibidir. Toplulukta bir kişinin sorunu herkesin sorunu gibi dikate alınır. Toplumda biz duygusu gerilemiş bireysellik ön plana çıkmıştır. Birey tüm gereksinimlerini tek başına karşılamak zorundadır. Bu nedenle köylere göre toplum niteliği taşıyan kentlerde bireyler sık sık bunalımlara girerler. Bunun sonucunda kentlerde intiharlar artar. (45)

(44) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 75.

(45) SAYIN, Ö., "Sosyolojiye Giriş", sf. 65.

Cemiyeti fertler oluşturmakla beraber, "cemiyet eşittir cemiyeti oluşturan fertler toplamı" gibi bir genelleme yanıltıcıdır, hatalıdır. Cemiyet, onu oluşturan şeylerden daha fazla şeyi ifade eder: Fertlerin kendi aralarındaki ilişki ve etkileşimleri E. Kongar bu konuyla ilgili olarak şunları söylüyor: "... Her şeyden önce toplumun ne olmadığına bakmak gerekir. Toplum, kendisini meydana getiren bireylerin aritmetik toplamı değildir. Tek bir bireyin özellikleri, nitelikleri başkadır, birarada yaşayan bireylerin nitelikleri özellikleri başkadır.

"... tek başına yaşayan Robinson ile toplum içinde yaşayan bir Robinson aynı varlıklar değildir." (46)

"...(Cemaat hayatından tamamen farklı olarak) cemiyet hayatında, cemiyete birlikte mensup oluş ve bundan karşılıklı haberdarlık duygusu bazı hususlarda benzerliğe, fakat birçok hususlarda fertler arasındaki farklılığa dayanır. Böylece cemiyette kabiliyet ve alaka farkları değerlendirilerek iş bölümü ortaya çıkar. İnsanların menfaatlerinin kabiliyet ve alâkalarına göre farklılaşmış olması cemiyet hayatında sosyal münasebetlerin, tesis edilmiş muayen usullere (müesseselere) dayanan menfaat birlikleri dahilinde organize edilmesi zarureti ortaya çıkarır. Böylece insan milli örf ve adetlerin dışına çıkmamakla beraber bu örf ve adet çemberi içinde hususi sahalardaki münasebetleri daha teferruatlı (daha ayrıntılı) olarak nizamlayan sosyal münasebetlere girerler. (47) Bu açılarıyla cemiyeti, bir yapı, bir sistem, bir örüntü gibi ele almak gerekmektedir.

Şimdi de, kavramı (cemiyeti) daha geniş bir perspektiften görebilmek amacıyla (cemaatte yaptığımız gibi), sosyal bilimcilerin tanımlarına yer vermek istiyoruz:

(46) KONGAR, E., "Toplumsal Değişim Kuramları ve Türkiye Gerçeği" sf. 36.

(47) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 234-235.

Ö. Ozankaya'da cemiyet:

Yaşamlarını sürdürmek, bir çok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir ekini olan insan kümesi. (48)

Berelson ve Steiner'in yaklaşımı:

Cemiyeti, kendi kendini sürdüren, belli bir fiziki yeri olan, varlığını uzun zaman sürdüren ve bir yaşam biçimi, insanlar topluluğu olarak tanımlarlar. Cemiyet:

- Kendi kendini içsel ilişki aracılığı ile devam ettirmeli,
- Belli bir coğrafi yeri olmalı,
- Varlığını insan ömründen daha uzun sürdürmeli,
- İnsanlar belli bir yaşam biçimini paylaşmalıdır.

Gurwitch'e göre:

Gurwitch, cemiyeti yapılaşmış, örgütlenmiş bir sosyal birim olarak dikkate alır. Cemiyet genişliğine ve derinliğine birçok katlardan oluşur. Cemiyetin çapı oldukça büyüktür. Cemiyet, içinde örgütlenmiş birçok gruplar, sınıfları kurumları vb. içerir.

Cooley'e göre:

"Cooley, toplumu (cemiyeti) ikincil bir grup olarak tanımlar. İkincil grup olan toplumda ilişkiler daha çok gayri şahsi ve daha az duygusaldırlar. (49)

Cooley'in ikincil grup olarak tanımladığı ilişkiler, cemiyette egemen olan ve resmi ilişkilerdir. Bakkaldan ekmeğinizi alırsınız, manavdan meyvenizi, sebzenizi, gişeden biletinizi. Bütün bunlar ikincil ilişkileri örneklendiriyor.

(48) OZANKAYA, Ö., "Toplumbilim Terimler Sözlüğü", sf. 115.

(49) SAYIN, Ö., "Sosyolojiye Giriş", sf. 65-66.

Bunu, aşağıdaki tablo yardımıyla daha rahat izleyebiliriz:

BİRİNCİL VE İKİNCİL İLİŞKİLER (50)

FİZİKİ

KOŞULAR	<u>Toplumsal Özellikler</u>	<u>Örnek İlişkiler</u>	<u>Örnek Gruplar</u>
BİRİNCİL İLİŞKİLER (Toplulukta) (Cemaatte)			
Yersel	- Amaçların Özdeşleştirilmesi		
Yakınlık	- İlişkilerin içsel bir biçimde değerlendirilmesi	Arkadaş	Oyun grupları
	- Öbür kişinin içsel bir biçimde değerlendirilmesi	Karı-Koca	Aile
Küçük Sayı	- Öbür kişi hakkında kapsamlı bilgi	Ana-baba-çocuk	Köy veya komşuluk
	- Davranışlarda özgürlük duygusu	Öğretmen-Öğrenci	Çalışma grubu
Uzun Ömür	- Resmi olmayan denetimlerin işletilmesi		
İKİNCİL İLİŞKİLER (Toplumda) (Cemiyette)			
Yersel	- Amaçların farklılığı	Satıcı-alıcı	Ulus
	- İlişkilerin dışsal bir biçimde değerlendirilmesi	Konuşmacı-Dinleyici	
	- Öbür kişinin dışsal bir biçimde değerlendirilmesi		Dinsel hiyerarşi
Büyük Sayı	- Öbür kişi hakkında belirli ve sınırlı bilgi	Oyuncu-Seyirci	
	- Dışsal zorlama duygusu	Subay-er	Mesleki dernek-ortaklık
Kısa Ömür	- Biçimsel denetimlerin işletilmesi	Yazar-Okuyucu	

A.K. Bilgiseven'e göre:

Cemiyet, insan davranışlarını hem hürriyete kavuşturan, hem hudutlandıran, bir taraftan karşılıklı yardımlaşmalara imkân veren, diğer taraftan gruplaşmalara ve bölünmelere yol açan, değişken bir sosyal teşkilatlar ve münasebetler ağıdır.

Bu tarifi bir tahlilini yapacak olursak şu unsurlarla karşılaşırız:

- Cemiyet sosyal münasebetler ağıdır
- Aynı zamanda bir sosyal teşkilatlar ağıdır
- Bir taraftan yardımlaşmalara diğer taraftan bölünmelere imkan vererek gruplaşmalara yol açar.
- İnsan davranışını bir bakımdan tehdit ederken, diğer bir bakımdan hürriyete kavuşturma fonksiyonunu ifâ eder.
- Devamlı değişme halindedir ve böylece dinamik bir karakter göstermektedir. (51)

M.E. Erkan'a göre:

Sürekli, dinamik, mesleki bakımdan yeterli derecede farklılaşmış, fert ve sosyal gruplardan, sosyal teşkilât ve ilişkiler açısından oluşan bir yapıdır. (52)

A. Comte, H. Spencer, F. Tönnies, E. Durkheim... vb. sosyologlar cemiyetin sosyal evrim içinde cemaatten sonraki aşama olduğunu savunurlar. Başka bir deyişle cemaat ilişkileri içinde yaşayan insanlar sosyal evrim sürecinde cemiyet yaşamı ve ilişkilerini tanıdılar. Cemiyet hayatında fertler kendi davranışlarından sorumludurlar. Cemiyet (izafi olarak) çok sayıda üyeden oluşur ve heterojendir. Bu özelliğiyle bir mozayiki andırır.

(51) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 3-4.

(52) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi)", sf. 32.

Üye sayısı bakımından, cemaate göre daha fazla üyeden oluşan, "ben" duygusu ve hür iradeye dayalı ilişkilerin yoğun bulunduğu, maddi ve manevi değerlerini daha çok ikincil ilişkiler ağı içinde yaşayan, kurumlaşmış, örgütlenmiş, yapılaşmış, insanlardan daha uzun ömürlü sosyal birlikler cemiyet olarak tanımlanabilir.

Bazı sosyologlar cemaat ve cemiyet kavramlarını kır-kent ayrımına uyarlamışlar; cemaat kavramının özelliklerini kır'da cemiyet kavramının özelliklerini de kent'te toplamışlardır.

B- SOSYAL DEĞİŞME

Değişme, önceki durum ya da davranıştan farklılaşma biçimi olarak açıklanabilir. Buna göre değişme aslında hiçbir doğrultuyu ifade etmeyen bir kavramdır. İleriye doğru olabileceği gibi, geriye doğru da olabilir. Bunların her ikisi de değişmedir. Burada sistem, başlangıçtaki biçiminden farklı bir biçimde dönüşerek biçim değiştirir. Toplumda ve insanlarda gözlenen başkalaşmalar, farklılaşmalar değişme olarak nitelendirilir. Değişme canlı-cansız bütün varlıkları kapsayan, adeta zorunlu bir yasadır. "Değişmeyen bir şey varsa o da değişmenin kendisidir" ifadesi bu durum çok iyi açıklar. Tarih boyunca önce insan-doğa ve sonra da insan-insan ilişkisi gözönünde bulundurulursa hep birşeylerin değiştiği görülür. Toplumlar değişmiş, kültürler değişmiş, doğa değişmiş, insan değişmiştir.

Toplumsal Değişme, "toplum düzeninin demokratikleşmesidir; insanın hem doğal, hem toplumsal çevresini gittikçe daha çok bilgili denetimi altına alarak özgürleşmesi, kendisinin toplum dehası dünya içindeki yerinin Tanrı buyruğu olmadığını kavrayıp toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırması, soyuna, uğraşına, inancına bakılmaksızın insan'ın en yüce değer düzeyine yükselmesi sürecidir. (53)

(53) OZANKAYA, Özer, "Toplumbilim", Tekin Yayınevi, 6. Baskı, Ankara 1986, sf. 395.

Hiçbir cemiyet, hareketsiz (veya statik) değildir. Her topluluğun devamı bir dinamizm, bir değişme gösterdiği ifade edilebilir. (54) Gerek geleneksel, gerekse modern olsun bütün toplumlar sosyal değişme süreci içindedirler. Değişime uğramamış toplum yoktur. "Sosyal değişme, toplumun yapısında izlenebilen bir değişmedir. Zaman kesitleri arasında yapılacak bir karşılaştırma, değişmenin mahiyetine ışık tutmaktadır. Toplumun yapısı denince, kültürel yapı özellikleri olarak kabul edilebilecek olan nüfus (miktarı, bileşimi, dağılımı ve diğer nicelik ve nitelik yanlarıyla) ve sosyal tabakalaşma akla gelmektedir. Ayrıca fiziki yapı unsurları olarak da yerleşme tarzı (köy, şehir, büyük şehir bölgeleri düşünülebilir. (55) Sosyal değişme açısından toplumlar arasında nicelik, nitelik ve değişmenin hızı bakımından farklar olabilir. Örneğin modern toplumlardaki değişmeler bu üç kriter açısından geleneksel toplumlardan farklılıklar gösterirler. Modern toplumlarda değişmeler hızlı, daha çok alanda ve değişmeler nitelik açısından farklı özelliklere sahiptir.

Bir toplumda görünen toplumsal yapı değişikliklerinin nedeni, bazen toplumsal sistemin içinden gelir. Bazen de dıştan gelen etkiler toplumda, toplumsal yapı değişikliklerin oluşturur. (56) Bu nedenle şöyle sıralanabilir. İcatlar, keşifler, teknoloji, fikirler, inançlar, endüstriyel gelişmeler, nüfus artışı, kültürel etkileşimler, savaşlar, doğal felaketler, tarihsel olaylar vb.

Sosyal değişme sürecinde toplumlar birçok sosyal problemi yaşarlar. Yenilikler her zaman kolayca benimsenmezler ve uygulanmazlar. Değişmeye karşı sosyal tepkiler ortaya çıkar. Değişme yanlıları ve değişmeye karşı çıkan gruplar arasında çatışmalar meydana gelir. Her değişmenin bir maliyeti vardır: Olumlu gelişmelere yol açacağı gibi

(54) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 265.

(55) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi)", sf. 200-201.

(56) ALTAY, Ekrem, "Yeni Sosyoloji", Kavte Matbaası, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 1976, sf. 163.

olumsuz, zararlı sonuçlar da verebilir. Örneğin otomobilin icadı bütün toplumlarda hızlı bir değişme alanında olumlu gelişmelere yol açmıştır. Fakat bunların yanısıra trafik kazaları, hava kirliliği,... gibi alanlarda ise olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Değerler, normlar, inançlar alanındaki değişmelerin etkileri teknolojik değişmelerden daha farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Bu alanlarda ki değişmeler daha güç kabul edilmekte, bu tür değişmelere karşı sosyal tepkiler daha şiddetli olmaktadır. Bu bağlamda değişmenin daha kolay benimsenmesi ve yol açacağı olumsuzlukların en aza inmesi için toplumun değişime hazır ve açık olması gereklidir. Modern toplumlar bu konuda geleneksel toplumlardan daha olumlu koşullara sahiptir (57).

Sosyal değişmeler planlı ve plansız değişmeler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Günümüzde meydana gelen değişmelerin çoğu planlı değişmelerdir. Özellikle planlı değişmelerde hükümetin rolü çok büyüktür. Birçok hükümetin programlarında sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, ekonomi, kültür işsizlik, bilimsel araştırmalar... gibi konular yer almaktadır. Bu programlar daha iyi bir toplum için hazırlanmış politikaları içerir.

Sürekli olarak birbirlerine karıştırılan sosyal değişme, sosyal gelişme ve ilerleme kavramları, anlam olarak elbette birbirlerinden farklılıklar gösterirler. "Değişmede, değer hükmü ve iyiye veya kötüye doğru bir farklılaşma söz konusu değildir. Sosyal ilerleme de, sosyal gerileme de bir değişmedir. Gelişme ise daha çok olumlu bir farklılaşmayı ortaya koyar. İktisadi refahın artışı, beşeri kaynakların gelişmesi, orta sınıflaşma, rasyonel düşünme alışkanlığının yaygın menfaatlerinin birbirine paralel olduğu görüşünün yaygınlaşması, diğergamlık gibi özelliklerin bulunması gelişmesi için birer ölçüdür.

(57) KIZILÇELİK, Sezgin, ERJEM, Yaşar, "Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü" sf. 372-373.

Ayrıca, demokrasi ile yönetilme, sosyal ve ekonomik katılmayı, seyahat hürriyetini ve mülkiyetin yaygınlaşmasını da bu kapsam içinde sayabiliriz. Ancak, bunların dışında bazı göstergeler vardır ki, bunlar gerçekleşsin veya gerçekleşmesin ideolojik olarak gelişme ve ilerleme sayılırlar. Mesela, orta sınıfların çöküşü, işçilerin vasıfsız hale gelmeleri, işçi sınıfının toplumdan ayrı olarak sınıf şuru ve topluma düşmanlık duygularıyla homojen bir sınıf oluşturacağı iddiaları, proleterleşme, sınıf esasına dayanan çatışmalar, mülkiyetin kaldırılması gibi gerçekleşmemiş durumlar marksistlere göre ilerleme ve aşama sayılabilir. Aslında bunlar gerilemenin kanıtlarıdır (58).

Toplumsal değişimler üç ayrı düzeyde izleyip incelenebilir:

- Kısa boyutlu değişim incelemeleri
- Orta boyutlu değişim incelemeleri
- Büyük boyutlu toplumsal değişim incelemeleri

Ancak bunlardan yalnız birinin incelenmesiyle araştırmada yetersiz kalınarak ve toplum gerçeğini yeterince tanıma olanağı kaybedilecektir. Küçük, büyüklü somut yaşam durumlarının yeterince anlaşılabilmesi için genel bir toplumsal değişim kuramı gerekmektedir. Somut toplumsal durumlar ise ancak böyle bir kuramın yol göstericiliği altında incelenmelidir. Ayrıca genel toplumsal değişim kuramlarının oluşturulması ve özellikle geçerliliğinin korunabilmesi için de bunları somut olgulara ilişkin verilerle beslemesi ve sürekli olarak böyle somut olguların sırasından geçirilmesi gerekmektedir.

Toplumsal değişimin öğelerini günümüzün hızlı değişim içindeki az gelişmiş toplumlarında izlemek konuyu daha açıklayıcı olacaktır. Bu toplumlarda, sanayileşmiş toplumlarda daha önce başlayıp büyük ölçüde yol almış bulunan şu değişimler görülmektedir (59).

(58) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi)", sf. 203.

(59) OZANKAYA, Özer, "Toplumbilime Giriş" S.G.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, 1979, sf. 310.

- Tüketim için üretim yapan geri uygulayımli aile tarımının yerini pazar için üretim yapan makineli tarım almakta;
- Küçük işletmeler yerlerini büyüklere bırakmakta, el zanaatları yerini sanayi dediğimiz mekanik güçle çalışan ve büyük çaplı üretim yapan makina üretimine bırakmakta;
- Ulaştırma ve iletişim yol ve araçları gelişmekte, büyük ölçekli merkezi yöntemi ulusal toplum ve bunun sonucunda geniş bir içpazar oluşmakta;
- Yeni sağlık uygulamaları ve önlemleri sonucu özellikle kırsal nüfus hızla artmakta, tarımsal işletmeler daha da ufalıp parçalanmakta, toprak-nüfus dengesi bozulmakta, kırsal nüfus kentlere akın etmektedir;
- Dinsel eğitim ve dünya görüşünün yerini laik eğitim ve dünya görüşü almakta;
- Baskıcı ve başına buyruk (diktacı) siyasal yapı demokratik bir yapıya dönüşme yoluna girmekte, halk egemenliği kavramı artan ölçüde etkinlik kazanmakta;
- Aile ataerkil özelliklerden ayrılıp çekirdek aile biçimini almakta, eskiden üstlendiği işlevleri yeni ve gene örgütsel (bürokratik) nitelikteki örgütlere geçmekte, hısımlık ilişkileri çözülmekte, yüzyüze ilişkilerin yerini aracılı, resmi ilişkiler almakta;
- Uluslararası ilişkiler, uygulam ve genel olarak ekin alışverişi tarihinde daha önce görülmedik ölçülerde hızlanmakta, dünya küçülmektedir.

Toplumsal değişme olayları tam manasıyla kavrayabilmemiz için, sadece bölük pörçük bir halde bunları söylememiz yeterli olmayacaktır". Çünkü yaşanan biçimiyle sosyal değişme olayları, sözünü

ettiğimiz bu süreçlerin karşısına çıkıp onları durdurmağa, engellemeğe, ortadan kaldırmaya çalışan tepkiler, başka bir deyişle karşıt süreçler gözönüne alınmadan, bütünü tutarlı bir yeni düzene kavuşması ereğine yönelik olduğu hatırlanmadan anlaşılamaz (60).

1- Sosyal Çözülme

Sosyal çözülme ve onun karşıtı olan sosyal bütünleşme cemiyetlerin tarihi gelişimi içinde, sosyal konjonktürde görülen özelliklerdir. Gerek sosyal çözülmenin, gerek sosyal bütünleşmenin ortaya çıkmaları belirli bir süreç içinde olmaktadır. Sosyal çözülme ve bütünleşmenin ele alınabilmesi için cemiyet şeklinde teşkilatlanmış bir insan topluluğuna ihtiyaç vardır. Bu insan topluluğu cemiyet özelliği taşımalıdır. Yani, insan davranışının hem hudutlandırıldığı, hem de tanınan yasal haklarla hürriyete kavuştuğu bir ortam gerekmektedir. Bir taraftan gruplaşmalar ve işbölümü ortaya çıkmalı, diğer taraftan, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma imkanları bulunmalıdır. Bunların yanısıra, sosyal teşkilatların ve sosyal münasebetlerin ağı ile sosyal hayat örülmüş bulunmalıdır (61).

Bir toplumun suç, şiddet, alkolizm, zihinsel hastalıklar ve intihar gibi bazı sosyal problemlerdeki yıkıcı bir artışla karakterize edilen durumu sosyal çözülme olarak nitelendirilebilir. Genellikle sosyal yapının bozulması ve sosyal kontrolün çökmesi açısından tanımlanır. Toplumda işbirliği, ortak değerler, inançlar, birlik ve disiplin varsa sosyal organizasyon vardır. Buna karşılık toplumda, sosyal çatışmalar, ahlaki çöküntü ve düzensizlik hakimse sosyal organizasyon yoktur. Sosyal çözülme kavramı genellikle onaylanmayan, sapan ve farklı sosyal organizasyonlar için kullanılır. Örneğin sosyologlar büyük

(60) OZANKAYA, Özer, "Toplumbilime Giriş", sf. 310-311.

(61) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi)", sf. 257.

kentlerdeki sefalet mahallerini sosyal çözölme olarak görürler. Bu mahallerde suç, şiddet, fuhuş,... gibi birçok problem vardır. Ayrıca hızlı sosyal değişme durumlarında toplumun değişmelere uyum sağlayamaması da sosyal çözölme olarak nitelendirebilir. Bu durumlarda sosyal kurumlar yeni norm ve değerlere uyum sağlayamaz, sosyal çözölme tehlikeli bir durumun habercisidir.

Toplumsal çözölme her zaman için bir yıkım şeklinde sonuçlanmayabilir. Çözölme getiren nedenin şiddetiyle doğru orantılıdır. Örneğin; işçi grevleri, her ne kadar toplumsal yaşamda toplumsal çözölme getirse bile hafif bir etki yaratır. Bu çözölmeler bazen bir toplumun küçük bir örgütünün içinde dahi görülebilir. Aslında kurumlarda, gruplarda ve toplumda olur. Fakat toplumsal çözölme sonucunda daha çok bireyler etkilenir. Çünkü kurumun olsun grubun olsun veya toplumun olsun temel taşı insan unsurudur.

Sosyal çözölme bir topluluğu meydana getiren sosyal ilişkilerin bütünlüğü bozacak şekilde gevşemesidir. Bu durumda cemiyet artık işleyen bir bütün olma özelliğini önemli ölçüde kaybeder (62).

Amiran Kutkan Bilgiseven'e göre sosyal çözölme tipleri şöyle sıralanabilir.

- Fertlerle müesseseler arasında çözölme
- Müesseseler arasında çözölme
- Fertler arasında çözölme
- Gruplar arasında çözölme
- Fertlerle grup arasında çözölme ve anarşi de çözölmeyi doğuran faktörler üzerinde duralım.
- Sosyal ilişkilerde ve aile yapısında karşılıklı sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışmanın zayıflaması,

(62) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 297.

- Sosyal değerleri ve kültür naklini sağlayan dilim nesiller arasında anlaşılamaz hale gelmesi yüzünden nesiller arasında kopukluk olması,
- Milli varlığa yönelen i ve dış tehlikeler karşısında birliğin (Cancens'uř) sağlanamaması, i ve dış düşmanların yıkıcı faaliyetleri karşısında tevizci ve idare-i maslahatçı tutumlar,
- Din ve mezhep anlaşmazlıklarını giderici çalışmaların yetersizliği, din vicdan hürriyetinin kullanılamaması,
- Eğitim ve öğretimin milli olma niteliğini yitirmesi,
- Toplumda işbölümünün ve sosyal farklılaşmanın gelişmemesi ve çoğulcu demokratik yapıya geçememek,
- Aydınların toplumla yabancılaşması ve kültürel yabancılaşma, aydın-halk ayrımının şiddetlenmesi,
- Fert ve sosyal grupların topluma dahil olduklarının şuuruna varamamaları, fert ve toplum çıkarlarının birbirine zıt zannedilmemesi, tasada, kıvançta ve kaderde bir ve beraber olma şuurunun verilmemesi,
- Ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde yüksek enflasyon oranını ahlakı değerleri zedelemesi,
- Yoğun işsizlik,
- Orta sınıflaşmanın engellenmesi, sosyal ve ekonomik tedbirlerle teşvik edilememesi,
- Can ve mal güvenliğinin zedelenmemesi, hukuk devleti anlayışının yara alması,
- Anayasada dışına çıkma eğilimlerinin artışı, birleştirici, barışçı ve bütünleştirici mesajların verilmesi yerine, sürekli olarak çatışma ve bölücü mesajların iletilmesi, bu türlü normların kazandırılması,

- Fert, aile ve sosyal grup menfaatlerini ikinci plâna itebilecek yüce bir milli idealin bulunmaması veya fertlere yeterince kazandırılmaması,
- Zamanla değişen sosyal yapıya uygun ve yeni sosyal müesseselerin veya dengelerin getirilmesi veya sosyal dengenin sadece endüstri ilişkilerinde (çalışma hayatında) ele alınıp toplum bütünü gözden uzak tutulması,
- Milli tarih şuurunun gelişmemesi, milli tarihe bir bütün olarak bakamamak,
- Milli eğitim ve kültür politikalarında, belirsizlikler
- Geleneksel yapı ile modern yapı arasında denge ve uyum kurulamaması çözülmeyi doğuran faktörler arasında belirtilebilir (63).

Sosyal çözülme belirtilerinin ortaya çıkması karşısında çözülmenin cemiyetin çöküşüne yol açacağı söylenebilir. Ancak, çözülme belirtilerinin ortadan kaldırılması veya hafifletilebilmesi de mümkündür. Öncelikle, cemiyette siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması gerekir. Cemiyetteki demokratik baskı grupları arasında anlamlı ve kapsamı iyice belirlenmiş bir "concensus" haline varılmalıdır. Sosyal hayatın alışılmış yörüngesini terkedip cemiyette yeni sosyal dengelerin kurulmasını zorlaştıran her sosyal çözülme belirtisi, ideolojik, sınıfçı ve tutarsız yorumların dışında gerçekçi ve ilmi araştırmaların kapsamında ele alınmalıdır. Sosyal problemlere sınıfçı ve cemiyeti bütünüyle gözönünde tutmayan bir yaklaşım, ferdi istismarcı davranışlarla beraber olsa olsa çözülmeyi kolaylaştırabilir (64).

(63) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi), sf. 261-262.

(64) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi), sf. 263.

2- Sosyal Bütünleşme

Cemiyette küçük cemaatler, menfaat birlikleri, müesseseler gibi sosyal yapının çeşitli unsurları arasındaki birbirini tamamlayabilme durumuna sosyal bütünleşme denir (65).

Sosyal bütünleşme, statik zora dayalı ve değişmesiz bir denge hali değildir. Şayet gelişme olsun, büyüme olsun, sosyal bütünleşmeyi desteklemiyorsa, sistem aksayabilmektedir. Sosyal bütünleşme ve çözülme konuları belirli bir süreç içinde önem kazanmışlardır.

Nüfusu oluşturan insan topluluklarının, sosyal grupların, sosyal davranışları sınıflandıran veya serbestlik kazandıran kuralların, sosyal münasebetlerin, normların, işbölümünün veya dayanışmanın bulunmaması halinde, sosyal bütünleşmenin varlığının veya yokluğunun yeterli veya yetersizliğinin tartışılması imkanı da ortadan kalkar. Şu halde, sosyal bütünleşmenin incelenebilmesi için;

- Toplum hayatı
- Toplumun sürekliliği
- Sosyal münasebetlerin varlığı
- İşbölümü
- Genel olarak fikri beraberliğin (concensus) teşkili gerekmektedir (66).

Sosyal bütünleşme hangi derecede olursa olsun toplum şeklindeki teşkilatlanmanın bir özelliğidir. Fakat gene de toplumların pek çoğunda tam manasıyla bir sosyal bütünleşmenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Toplum, yapısı gereği canlı ve hareketli oluşu itibariyle, sürekli olarak değişmeyi beraberinde getirmektedir. Öyleki

(65) BİLGİSEVEN, A.K., "Genel Sosyoloji" sf. 285.

(66) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi), sf. 241.

ilkel toplumlarda bile değişimin olmadığını iddia etmek güçtür. Ancak sosyal değişimin durmadığı fakat durgunlaştığı hızlı veya yavaş, devri veya dalgalı olarak ortaya çıkmasına da tanık olunmuştur.

Kısaca; sosyal bütünleşmenin toplum çerçevesi dışında düşünülememesi oldukça doğaldır. Oluşumu hızlı veya yavaş olsun, az veya çok olsun gerçekleşen bütünleşmenin gözlenebilmesi için fikri beraberliğin gerekliliği yadsınamayacak boyuttadır. Her ne kadar sosyal gruplar ve fertler arasında mutlak bir fikir birliğinden bahsedilemezse de, toplumlarda ortak müştereklerden ve davranışlardan bahsedilebilir.

Bireyin sosyal normları elde edebilmesi, toplumun bir üyesi haline gelebilmesi ancak, ortak kültürü taşıyabilmesi ile gerçekleşir. Bu ise öğrenme sosyalleşme sayesinde kazanılabilir. Birey kültürü hazır olarak toplumda bulur ve toplumun bütününe alt kültürün alıcısı durumuna geçer. Toplumun kültürü ise bireye önce müşterek hayatın benzerlikleri tanıtılarak, eğitim yoluyla sağlanır. Bu aşamada birey sadece toplum kültürünü taşımakla kalmayıp, kültür taşıyıcılığı niteliğiyle sosyal mirası da taşıyan bir taşıyıcı niteliği kazanmış olur. Kültür sürengenlik niteliği ile kuşaktan kuşağa aktarılabilmekte ve toplumun sürekliliğini sağlamaktadır. Toplumun sürekliliğinin sağlanabilmesi yanında, kültür, sosyal bütünleşmeyi sağlayan, pekiştiren ve koruyan bir faktör de olmaktadır.

Prof. Dr. Mustafa E. Erkal'a göre; Kültür, sosyal bütünleşmenin çimentosudur. Kültürel anlamda bütünleşmede üç süreçten bahsedilebilir:

- Takdim: Yeni bir tekniğin, adetin veya ticaret şeklinin yenilikçiler tarafından takdimidir.

- Kabul: Takdim edilen yeniliklerin bir tepki ve zaman çarkına uygun ise ve mevcut maddi kültürü tamamlayıcı, geliştirici ise, benimsenip ters düşülmemesi de gerekir.

- Entegrasyon: Son ve kesin aşamadır. Takdim edilen ve kabul edilen yeni kültür unsuru cemiyetin makro yapısı içinde yalnız kabul ile kalmayıp diğer kültür unsurları ile tamamlanmaya ve sistemi kuvvetlendirici bir süreç içine girmektedir.

Sosyal bütünleşme hem farklılaşma hem de bütünleşmeyi birlikte kapsamaktadır. Sosyal gruplar toplum hayatında hareketli bir pazarlık ve menfaat çatışması içinde olabilirler. Ancak, bu grup menfaatini elde etme gayretleri kanunlardan ve toplum gerçeğinden habersiz sürdürülemez. Toplum birçok sosyal grubun bütünüdür ve sadece bir sosyal grubun menfaati toplumun ve diğer grupların menfaatine tercih edilemez. Şu halde toplumun zamanla farklılaşması, heterojen bir yapıya kavuşması, mesleki yapıda farklı mesleklerde ve farklı vasıfda iş gücünün doğması, sosyal mesafenin bulunması, aile, eğitim ve işyerinin farklı olmasına rağmen, fertlerin ve grupların davranış normları aynı veya benzer ise, sosyal anlamda bütünleşmiş bir toplumla karşı karşıya bulunuyoruz demektir. Bütünleşme derece farkına dayanır ve itibaridir. Hızlı değişimler bütünleşmeyi tekrar gözden geçirmeyi gerektirebilir (67).

C- TOPLUMSAL YAPI TİPLERİ VE DEĞİŞME AÇISINDAN TÜRKİYE

Günümüz Türkiye'sinin karmaşık yapılanması içinde toplumsal ayrıma bağlı olarak, insanlarımızın bir kısmı geleneksel olana sarılmış ve kurtuluşu geleneksel olanı muhafaza etmekte görmüşken, bir kısmı da modern olana angaje olmuştur. Moderne angaje olanlar geleneksel unsurlara bağlı olanları, küçük görür ve köylülükle suçlarken, geleneksel olana bağlı olanlar da, moderne angaje olanları tüh kakalıkla suçlarlar.

(67) ERKAL, M.E., "Sosyoloji (Toplumbilimi), sf. 245.

Bizim gibi ülkelerde toplumsal yapı içinde ne sadece geleneksel, ne de sadece modern vardır, ama ikisi bir aradadır. Önemli olan kendi toplumumuzun geleneksel yapı unsurlarının cemiyet olurken, olumlu yönde nasıl kullanılabileceğidir. Sosyolojik olarak söylemek istersek, herhangi bir toplumun daha öncede söz konusu ettiğimiz cemaat aşamasından, cemiyetlik aşamasına sağlıklı olarak geçebilmesi, birazdan bahsedeceğimiz sivil, siyasal ve sosyal hakların kendiliğinden oluşmuş olmasına bağlıdır. Bu hakların varlığı, unsurları: Ekonomik büyüme, orta sınıflaşma ve bütünleşme olan sosyal gelişmeyi de sağlayacaktır.

İşte biz çalışmamızda sanki sadece cemaat yapılanmasının bir unsuruymuş gibi görülen halk oyunlarının yalnızca cemaat değil, aynı zamanda yukarıda çizdiğimiz sosyal gelişme tablosunda belki de sosyal gelişmenin en önemli unsuru olan, sosyal bütünleşme açısından, çok önemli ve pozitif bir rol oynayacağı kanaatindeyiz (*).

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısının hangi şekilde olduğunun ve bu yapı içinde toplumsal sınıfların nasıl şekillendiğinin, aynı zamanda da toplumsal sınıfların, toplumsal yapıyı nasıl etkilediğinin irdelenmesi önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısının hangi görünümde olduğunun tesbiti hedef alınmıştır.

Dünyamız üzerinde çeşitli toplum tipleri vardır ve bilinen sosyolojik gerçeğe göre belli bir toplumsal yapının aynısı bir başka toplumsal yapı yoktur. Toplumsal yapılar ile ilgili "benzer" ifadesi kullanılır. Fakat "aynı" ifadesi kullanılmaz.

(*) Yaptığımız çalışmanın temel fikri de diyebileceğimiz olan bu görüşler, S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi, Kurumlar Sosyolojisi Ana Bilim Dalında Dr. H. MUTİOĞLU'yla, tezle ilgili olarak yaptığımız görüşmenin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Toplumsal olayların özü karşılıklı etkidir. Toplumsal birey gerçek üstü bir varlıktır. Birey zümrenin ürünüdür. Toplumsal olayların açıklanmasını bireyde aramak gerekir (68).

Sosyal şekiller ile roller arasında sıkı bir ilişki vardır. Toplumsal yapının cemaatçi veya cemiyetçi olması biçim (şekil), roller ise içeriktir. Sosyal şekillerin her birinde roller belirlenmiştir. Mesela cemaatçi yapıda kişinin hangi rolleri icra edeceği örf ve adet fertlerin iradi olarak kendi rollerini değiştirme kudretinden yoksun oldukları anlamına gelmez. sosyal şekiller ebediyyen değişmeyen, sabit yapılar değildir. Rol ve sosyal şekil arasında karşılıklı etkileşim vardır. Ferdin rolü de sosyal yapı tarafından belirlenir. Ancak "ferdiyet gücü" ferdin kendi rolünü değiştirebildiği gibi bu suretle sosyal yapının değişmesini de sağlayabilir. O halde Moreno'nun da belirttiği gibi her rol ferdi ve kollektif (topluluğa ait) unsurlardan meydana gelmektedir. Ferdin rol yaratma da "kendiliğindenlik" gücü vardır. Fertler kendiliğinden yeni roller yaratabilmekte ve bunların toplamı da toplumsal yapıyı etkileyip değiştirebilmektedir (69).

Tarihsel bakımdan cemaat daha önce gelir. cemaatlerin çözülmesi ile cemiyetler ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel evrimin geriye doğru işlemesi mümkün değildir (70).

Üstün toplumsal yapılar taklid edilerek yapılan değişmeler mekanik olarak tepeden inme sağlandığı için sosyal değişme kendiliğinden ve organik sağlanmadığı içinde toplumsal bunalım ve kimlik arayışı içinde bir toplum oluşuyor. Kısaca kurumlar değiştiriliyor. Ama toplumsal ilişkiler yeni manevi kültür öğeleri bu değişime ayak uyduramıyor.

(68) KOTİL, Ahmet, "Dünyada ve Türkiye'de Siyasi Partiler, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt, 7, İletişim Yayınları, sf. 2000

(69) "BİLGİSEVEN, Âmiran, Kurtkan, "Maliye Sosyolojisi", Filiz Kitabevi, İstanbul 1984, sf. 20, 34.

(70) KÖSEMIHAL, Nurettin, Şazi, "Sosyoloji Tarihi", Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, sf. 203-205.

Her ne kadar devlet bir menfaat birliği ise de onu destekleyen millet bir cemaattir. Cemaat olma özelliğini kaybetmiş bir halka dayanan devlet ise temelsiz bir bina gibidir (71).

Günümüzün gelişmiş batı toplumları yüzyıllar içerisinde cemaatçi toplumsal yapıdan cemiyetçi toplumsal yapıya geçmişlerdir. Amiran Kurtkan'ın belirttiğine göre İngiliz toplumsal yapısının bu evrimi 12. yy'dan itibaren başlar. Bu toplumlar ferdi iradenin kendiliğindenlik gücü ile sosyal gelişmeyi organik bir biçimde gerçekleştirmişlerdir. Sosyal sınıflar ve sınıflara dayalı partiler cemiyetçi toplumsal yapının temel taşlarındandır. Ayrıca demokrasi bu yapının temel ögesidir.

Sosyal gelişmenin sağlandığı her yerde cemiyet vardır. Her ikisinin varlığı birbirlerinin varlığına bağlıdır. Cemaatçi yapıdan cemiyetçi yapının farkı da burada gizlidir. Sosyal gelişmeden kasdedilmek istenen; sırasıyla sivil, siyasal ve sosyal haklarını kazanmış ve bu hakların bütünlüğünü sağlamış bir toplumsal yapıdır.

Gelişmiş batı cemiyetlerindeki bu hakların, bir anda mekanik olarak değil, asırlar boyu kendiliğinden organik olarak kazanıldığını yukarıda bahsettik. Şimdi sosyal gelişmenin unsurlarına değinelim. Sosyal gelişmenin ilk unsuru "sivil haklar"dır. Konuşma, düşünce ve inanç özgürlüğü, ferdi mülkiyet hakkı, seyahat hakkı, muhasebe etme özgürlüğü, ticaret edebilme özgürlüğü gibi. Siyasi bir yönü olmayan insanın en doğal haklarıdır. Sosyal gelişmenin ikinci unsuru olan siyasi haklar da ferdin cemiyet yönetimine siyasi bakımdan katılımını ifade etmektedir. Siyasi hakların gelişimi cemaatlerin temsilinden, fertlerin temsili istikametinde oluşmuştur. Sonuncu gelişme unsuru yaşıntıda ekonomik ve sosyal manada garanti altına almak demektir. Eğitimde fırsat açıklığı, eğitimin çaresiz sunulması, eğitim sonunda insanlara iş temini, sağlık hizmetlerinin parasız sunulması, ulaşım için gerekli alt yapıların oluşturulması, işsizlik sigortası, emeklilik (yaşlılık) sigortası vb. gibi haklar sosyal haklardır.

(71) "BİLGİSEVEN, Âmiran, Kurtkan, "Maliye Sosyolojisi", sf. 47.

sosyal gelişmenin sağlanabilmesi iyice imkansızlaşır. Çünkü bu haklar birbirlerinin tamamlayıcısı ve takipçisidir. Üçünün de sivil + siyasal + sosyal sırasını izlemesi lazımdır ki sosyal gelişme sağlanabilsin. Kişinin sosyal hakları zedelenmiş ise siyasi haklarını kullanarak hak talebinde bulunabilmelidir. Veya sivil haklarını kullanarak yeniden hak kazanabilme mücadelesine girebilmelidir. Demek ki haklardan biri tam sağlanamamış ise sosyal gelişme için "eksik" veya "gelişmekte olan" deyimleri kullanılmalıdır.

Cumhuriyet Türkiye'sinin toplumsal şeklini belirlemek için yapısal belirleyici ögelerin görünümüne değinmek yerinde olacaktır. Yapısal belirleyici ögeler derken; iktisat, siyaset, aile, din, nüfus, kentleşme, sosyal sınıflar, kültür vb. toplumsal alt ve üst yapı kurumlarından bahsetmek gerekecek. Yalnız bunların herbirinden teker teker bahis, bizim çalışmamız için fazla ayrıntı olacağı görüşü ile, bu görünümlerden sadece bizi ilgilendirenler üzerinde duracağız.

Toplumsal yapımızın görünümlerinden vergi adaletsizliği ve vergilerin toplanamaması ülkemizin temel sorunlarından sadece biridir. Bozuk vergilendirme politikamız sınıflar arasındaki iktisadi ve sosyal farkları arttırmakta, devlet gelirinde azalmaya yol açmakta ve cemiyetleşmemizi engellemektedir.

Cemaatçi yapımızın bir diğer göstergesi "nüfus yapımız"dır. Tarımdaki nüfus fazlası, aşırı artan nüfus, çalışan nüfusumuzun az ve tüketici nüfusun çok olması işsizlik, gizli işsizlik, nüfusun eğitim seviyesinin düşük olması, okur-yazar oranının düşük olması gibi kriterler cemaat yapımızın göstergelerindendir.

Toplumsal yapımızı belirleyen bir diğer olgu kentleşmedir. "Büyük kentlere doğru görülen korkunç akın, kırsal alanlarda toprak üzerindeki nüfus baskısı, tarımın makinalaşması, toprağa çok küçük

parçalara bölünmüş, küçük kasabalardaki düşük gelir düzeyi ve halkın gittikçe yükselen beklentileri gibi ögelerin sonucudur. Böylece büyük kentlerdeki iş olanakları, özellikle sanayi kesiminde, dışarıdan gelen nüfusun çok gerisinde kalmaktadır. Bunun sonucunda, niteliksiz işçiyi de içinde barındıran hizmet kesimi, ülke koşullarına göre olağan üstü bir gelişme göstermektedir. Türkiye'de kentleşme kentsel olanaklarının büyük nüfus kesimlerinin yararına sunulması sonucunu doğuracak bir yaygınlaşmayı değil, tam tersine, halkın kentsel merkezlerde birikerek, buradaki olanak ve hizmetleri daha da yetersizleştirmesi sürecini belirlemektedir" (72).

Gelişen günümüz Türkiye'sinin kendisine has bir milli kültürü vardır. Bu kültür kendi içerisindeki alt kültürleri dışlamadan bugüne gelmiştir. Alt kültürle de kendi niteliklerini korumakla beraber global kültüre entegre olmuşlardır. Mesela Anadolu'da bir alt kültür olan Alevi kültürü vardır. Bu kültürün insanları mezheplerinden dolayı Osmanlı zamanında çeşitli baskılara maruz kalmışlar bu vesile ile kendilerini toplumdan dışlayıp dağlara kaçmışlardır. 1923'ten sonra kendilerini ovaya indiren Kemalizme bu insanlar yürekten bağlıdır. Ve Türk kültürünün de çok renkliliğinden bir parçadırlar.

Anadolu alt kültürlerinin hepsine birden Türk kültürü dediğimiz ve bu şemsiye altından işlevsel bütünlüğü sağladığımız halde zaman zaman iş ve dış baskılara maruz kalmaktadır. Oysa ki tam cemiyetleşmiş bir toplumda da çeşitli alt kültürler olmasına rağmen milli müesseselerde bütün toplum tek vücut olur.

Cemaatçi yapı göstergelerinden bir diğer yapısal öge ailede görülür. "Türkiye'de cemiyetleşmeye doğru değişmekte olan kurumların en başında aile gelmektedir. Aile, topluma tepeden inme aşıl原因 yasal ve toplumsal devrimlerden etkilenmiştir. Geniş aileden

(72) KONGAR, Emre, "Türkiye'nin Toplumsal Yapısı" sf. 430.

çekirdek aileye doğru bir evrim vardır. Ancak yine de "değişmeye karşı daha tutucu bir tavır takınan erkeklerin davranışları başta olmak üzere, aile konusunda pek çok toplumsal ve psikolojik ögenin değişmesi gerekmektedir" (73).

Cemaatçi yapımızın bir diğer özelliği din kurumunda görülür. Osmanlının gerileme dönemlerinde dine sonradan eklenen değerler ile onun özünde bulunan laiklik kaybolmuştur. Dini bir skolastizme düşülmüştür. Dinin laikleştirilmesi ve skolastizmden kurtarılması 1923 Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile sağlanmıştır.

İslam laik hukuku getirmiştir. İnanç hükümleri her dönemde aynıdır. Ancak sosyal hükümler zamandan zamana değişir, zamana ayak uydurur. Şu bir gerçektir ki İslamın özünde bilim vardır.

Son olarak eğitim kurumumuzu ele alırsak; ülkemizin eğitim kurumuna cemiyetçi bir toplumun eğitim kurumudur diyemiyoruz. Cemiyetçi toplumlarda eğitim kurumu aile ile işbirliği yaparak "ferdiyetçi" kişileri topluma kazandırır. Girişimci ruhu bulunan insanlar aldıkları eğitim sebebiyle toplumda hiçbir cemaatin üyesi olmadan kendi menfaatleri, cemiyetin menfaatleri uğruna kullanılmaz. Eğitim kurumlarımızda tam anlamıyla (genel olarak) bilimsel bilgi üretilmiyor desek yanlış söylemiş olmayız. Zira Türk eğitim sistemi (kaynak yetersizlikleri sebebiyle de) teorik bilgi kazandırıp pratik olarak bunların uygulamasını yapamamaktadır. Az sayıda üretilen bilimsel sosyal ve teknik projeler ülkemizde de millet tarafından desteklenememektedir. Bu vesile ile beyin başka toplumların gelişmesine katkıda bulunurken toplumumuz cemaatçi kalmaya devam etmektedir. Devlet ve özel sektör bu projeleri değerlendirse teknik manada teknolojiye dayalı sanayi de gelişebilecektir. Unutulmamalıdır ki aydınlar yeni orta sınıfların en

(73) KONGAR, Emre, "Türkiye'nin Toplumsal Yapısı" sf. 438.

önemli, yapı taşlarındandır. Alt sınıfların azaltılması ve orta sınıflarda aydınların çoğalması ile cemiyetleşme sağlanabilecektir.

Türkiye'de sosyal gelişme tam manasıyla sağlanamamıştır. Toplumumuzda eğitim sistemimizden kaynaklanan önemli bir sorun "ferdiyetin gelişmemesi" sorunudur. Kişiler okulda, evde işte cemaat ilişkileri içerisinde yaşamaktadırlar. Sosyal gelişmeyi sağlayacak olan imkanlar, bizim toplumumuzda, Batı'dakinin tersi bir süreç içerisinde gelişmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Türkiye'nin toplumsal yapısı geniş manada cemaatçidir. Bu yapının kırılabilmesi için toplumsal tabakaların bilinçlenmeleri ve haklarına sahip çıkmaları gerekmektedir. Milli gelirin yükseltilmesi ve yükselen milli gelirin sınıflar arasında adil biçimde dağıtılması gerekmektedir. Geniş bir orta sınıf cemiyetleşmemizin baş şartlarındandır. Ayrıca ferdiyeti gelişmiş insanlarımızın güçlü bir şekilde milli kültür cemaatinin üyeleri olduklarını da hissetmeleri gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A- FOLKLORUN TARİHİ GELİŞİMİ

Türk folkloru sosyal hayatımızın bir kalıntısı değil, çeşitli din ve uygarlıklara giren Türk kavminin, tarihi oluş çizgisinde, istikrar ve devamı sağlayan bir unsur olmuştur. Folklorla mal olmayan, folklorla kaynaşmayan hiç bir değer milli olmamıştır. Türklerin yeni bir din olarak kabul ettikleri İslâmiyet bile, halkın kollektif bilincinde folklorik bir nitelik kazanmıştır. Türkler Müslüman oldukları zaman, eski şaman inançlarını, ki İslâmiyetle çoğu yerde çatışmaktadır, silkip atamamışlar, gittikleri her yere götürmüşlerdir. Bir toplum yeni bir dine girdiği zaman, daha önceki inançları ortadan kalkmaz. Folklorla intikâl eder. Nitekim Türklerin milli dini olan şamanizm, Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra, milli folklorunun en etkili unsuru olmuştur ve Türk'e özgü bir Müslümanlık yaratılmıştır. (1)

Ta ilkçağlardan bu yana sürüp gelen uygarlıkların, ard arda gelen çeşitli kavimlerin bıraktıkları maddi manevi kalıntıların üst üste yığılıp karışarak meydana getirdikleri "dibe çöken büyük kültür tortusu" günümüzün Türkiye'sinde yaşayan insanların "Halk Kültürü" adını verdiğimiz çok yönlü ve çok renkli yaşama üslubunu ve manevi varlığını meydana getiriyor. İlkçağ insanların, ancak taş yığınları halinde bize kalan barınaklarının, bugün Orta Anadolu'nun bazı bölgelerinde toprak döşeli damları ile hâlâ sürüp geldiğini ve aynı işi görmekte devam ettiğini dar enli kilim ve kumaş tezgahlarının ötede beride hâlâ çalışıp durduğunu, saban ve boyunduruk başta olmak üzere, çoğu tarım aletlerinin Anadolu köylüsüne, Anadolu'nun eski

(1) TANYOL, Cahit, "Folklor Açısından Türk Toplumı", I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Başbakanlık Basımevi, 1974, M.F.A. Dairesi Yayınları: 9. sf. 32, 33.

uygarlıklarından yadigâr kaldığını, hele çanak çömlek ve testi gibi pişmiş topraktan eşyaların biçimleri ve üzerindeki boyalar ve desenlerle birlikte, bölge bölge bütün özellikleriyle günümüzün Anadolu insanına miras kaldığını görüyoruz. Bugünkü Maraş'ın dağ köylülerinin, külahından ayakkabısına kadar taşıdıkları kıyafetin, vaktiyle aynı bölgede yaşayan Eti'lerin taş kabartmalarında bütün çizgileriyle varolduğunu biliyoruz. Van dolaylarında hâlâ üretilip durulan, kabuğu dilimli ve kışa dayanıklı bir kavun türünün ta Urartu'lardan kaldığı iddia ediliyor. Dünyanın ilk önce tarım uygarlığı aşamasına ulaşan bölgelerinden biri olan Anadolu'nun bugünkü "Halk Kültürü" (Folklore) ile tarih ve akreoloji bilimleri arasındaki ilişki ve bağlantılar sayılamayacak kadar fazladır. Bu bilim dallarının artık el ele çalışmaları, birçok eski sorunları çözmeleri, verimli sonuçlarını ortaya koymaları gerekmektedir. "Türkiye Folkloru"nun en ilgi çekici en değerli konusu, Anadolu'nun, eski çağlar kültürü açısından, karşılaştırmalı bir şekilde tarihle işbirliği yapacak bu yeni yolu olacaktır. (2)

Karşılaştırmalı yönden araştırmaya açık Anadolu halk kültürünün, başka bir açısı da, Manevi Halk Kültürü kapsamıdır. Bütün çağların en büyük ve önemli kültür köprüsü olan Anadolu üzerinde, halk edebiyatı, halk müziği, halk dansları, halk inançları ve genellikle folklorun bütün dalları kat kat ve tabaka tabaka, eski çağlardan kalan kültür kalıntılarıyla, Asya'dan taşınarak getirilmiş bağlayıcı, birleştirici, temsil edici kültürle birleşip kaynaşmıştır.

İlkel toplumlarda kamu değerlerinin ortaya çıkışı veya yokoluşu, sosyal nedenlerle meydana gelmiştir. Bu konuların aydınlanması ise ancak sosyoloji metotlarının incelenmesi ile mümkündür. İleri toplumda da böyledir. Sosyal oluşların nedenleri hep sosyal soydan olan gerçeklerdir.

(2) ALANGU, Tahir, "Türkiye Folklor El Kitabı", Adam Yayıncılık, İstanbul, 1983, sf. 163.

Folklor kültürünün bir dalı olarak, ancak ileri toplumlarda kendini gösterir. Uygarlık dışında kalan toplumlarda ise folklor kültürünün bütününi kuşatır. Folklorun kültür ve uygarlığı bütünüyle içine aldığı toplumun ana özelliği yazılı olmayışdır. Belki de bu durum folklor için bir şans olarak nitelendirilebilir. Çünkü folklor de duygu düşünce ve dünya görüşü kitaplara sokulup, yaşayışı engellememiştir. Aksine kuşaktan kuşağa, ağızdan ağıza aktarılmıştır. Her kuşak ona kendi yaşantısından birşeyler katmıştır. Türk folkloru ile Batı toplumlarının folkloru arasındaki farklılıklar yadsınamayacak boyuttadır. Batılar için folklor kendi milli değerlerinin bir çeşit ilkel aşamasını teşkil eder. Biz de ise milli varlığımızın ilkel değil, ileri aşamasıdır. Bir kültürün yazılı olması ille de onun sözlü olanından üstün olmasını işaret etmez. Buna en bariz örnek bizim folklorumuzdur. Milletin esas özelliğini, köklü tarihlerinin derinliklerinde yaratan folklorda bulmak en basit çözümlerdendir. Folklor her milletin bir çeşit alt bilincini teşkil eder. Bu alt bilinç, toplumları olağanüstü olaylarla temasa geçirir. Olağanüstü olaylardan olağan olaylara doğru bir oluş zinciri toplumun bütün hayatını kuşatır.

Bugünün Anadolu'su bölge bölge halkın kullandığı yapılar, eşyalar, küçük sanatların yapıp ürettiği araç ve eşyalar, kilim ve halılar, çeşitli kadın ve erkek kostümleri, takılar, bütün bu hayatla bağlanan eşyalar bakımından çok çeşitli ve renkli örneklerle dolup taşan, açıkta ve hayatın içinde sergilenmiş bir "Halk Kültürü Müzesi" gibidir. Türkiye'yi gezen bir kimse eğer müşahade etmesini ve karşılaştırma yapmasını biliyorsa, hayatın içinde ve çarşılarında, fonksiyonlarıyla birlikte sergilenmiş olan bu müzeyi rahatça seyrederek dolaşabilecektir. Hele rengârenk halk kostümelerini, ev eşyalarını, Erzurum'da gümüşçüleri, Erzincan'da bakırcılar çarşısını gören bir kimse, oymalar ve kabartma resimler bakımından ne kadar köklü bir kültür zenginliğinin gözler önün eserildiğini görecektir.

Müzelerde ve eski harabelerde, eski uygarlıklardan kalan eserleri gözden geçirenler, birazda o bölgedeki halkın yaşayışına, evlerden ve tezgahlardan, çarşılara kadar gözler önünde sergilenen eşyalara bakarlarsa, eski biçimlerin, çizgilerin, motiflerin yeni hayatla karmaşıp kucaklaşarak, nasıl sürüp gittiklerini görebileceklerdir. (3)

Türk halk kültürümüzün en canlı ve renkli yanlarından biri de halk tiyatromuzdur. Büyük kentlerde artık yaşam güçlerini tamamen yitirmiş olan meddah, ortaoyunu, karagöz gibi eski halk tiyatrosu kolları, zamanında gerek Batılı araştırmacıların olsun, gerekse seyyahların olsun epeyce dikkatlerini çekmişti.

Karagöz oyunun kaynağı ta eski Çin'e uzanan, Türkiye'ye geldikten sonra da figürlerden oyun konularına varıncaya kadar bizim hayatımıza uyararak, yerlileşen ve millileşen varlığı, son yıllarda yeni ve yerli bir tiyatro hareketine yönelen tiyatro adamlarımızın ve araştırmacılarımızın da ilgilerini çekmeye başladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun kapılarının Batı dünyasına ve Batılılara açıldığı çağlardan bu yana, Avrupa'nın Etnoğrafya müzelerini dolduran karagöz figürlerinin benzerlerinin, günümüz İstanbul'undaki "Bedesten Çarşısı"nın vitrinlerini doldurduğunu görüyoruz. Renkli ve çeşitli kadın ve erkek kostümlerine bürünmüş bu figürlere bakınca, derhal göze çarpan en büyük özelliğin, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan bütün etnik grupların özel kıyafetleriyle karagöz perdesinde yer aldıklarını görüyoruz. Oyunları seyretmek imkanı bulanlar, bu etnik grupların, karagöz perdesinde, yalnız kıyafetleri ile değil, kendi şiveleri ve töreleriyle de temsil edildiklerini görebileceklerdir. Aslında gezgin bir hikaye anlatıcısı olan "Meddah" bir yandan ezberinde olan eski hikayeleri anlatırken, öte yandan karakterleri ses taklidi ve el-yüz hareketleriyle hareketleriyle de temsilen canlandırır. Bu meddahlar,

(3) ALANGU, Tahir, "Türkiye Folklor El Kitabı", sf. 164.

bir bakıma, tek aktörlü bir tiyatro yerine de geçerlerdi. Daha dün denilebilecek bir tarihe kadar yaşayıp gelen meddahların benzerleri, bugün artık Batı Anadolu'dan çekilip kaybolmakla birlikte, Doğu Anadolu kasabalarında, uzun kış gecelerinde, kahveleri dolduran halka, repertuarlarındaki uzun ve temsili hikayeleri anlatmakta devam etmektedirler. "Ortaoyunu" ise, eski Bizans'ın "Mimos" oyunu geleneginin bizde (okalize olmuş ve yenileşmiş bir devamı idi. Açık havada, belli bir konuyu, seyircilerin özelliklerini de hesaba katarak icra eden bu eski halkt tiyatrosu türü, bugün artık hayattan çekilmiş durumda. Lakin günümüz televizyonunun getirdiği yeni imkanların, ötekiler gibi, bu "Ortaoyunu" nu da yeniden hayata çağıracağını ümit ediyoruz. (4)

Türk halk kültürümüzün yaşamayı başarabilmiş en canlı türü halk müziğimizdir. Bunu başarabilmesi radyolar, plaklar ve teypler sayesinde olmuştur. Bütün canlılığıyla hayattaki önemli yerini korumayı başarabilen halk müziği bugün, gerek caz, gerek batı müziği, gerekse tiyatro üzerinde etki kurabilmiştir. Halk müziğinin yanısıra bugün kent hayatını etkileyen halk oyunları, hakettiği yere ulaşmak üzeredir. Bu alanda yapılan çalışmaların katetdiği mesafe takdire layıktır. Çünkü atılan her adımın arkasındaki gizli fedakarlıkların boyutu inanılmayacak düzeydedir. Artık bu iki alanda (halk müziği ve halk oyunları) üniversite düzeyinde eğitim verilmesi çok önemli gelişmelerdendir. Bu da gerçekten çok şey demektir. Günümüze kadar kara düzen getirilmiş pek çok olay, bundan sonra artık bilimsel anlamda ele alınma fırsatı bulmuştur.

Kültürümüzün eskilik bakımından ilgi çeken türlerinde biri de destanlarımızdır. Bunların yaşayan kalıntılarını bugün bile Anadolu'da görmek mümkündür. Örneğin; Battal Gazi Destanı, Anadolu'nun İslâmlaşması ve Türkleşmesi tarihini izleyen epizodlar halindeki kuruluşu, bugün artık, aslında varolması gereken destan musikisini ve

(4) ALANGU, Tahir, "Türkiye Folklor El Kitabı", sf. 165.

manzum niteliğini kaybetmiş, nesir halindeki masallara dönüşmüştür. Köroğlu Destanı ise, 17. yüzyılın ürünü olmasına rağmen, bugün bile kendine has melodileriyle ayakta durmayı başarabilmiştir. Özellikle Anadolu'nun doğu bölgesi halk şairleri tarafından, sazla söylenip okunmaktadır.

Anadolu'nun bir göç, savaş, ticaret, kültür köprüsü olarak tarih boyunca oynadığı büyük role işaret eden çok önemli bir araştırma alanı da, karşılaştırmalı masal bilimidir. Hindistan'ın büyük masal kitaplarından kopup, gezgin masalcıların aracılığı ile yola çıkan birçok masaların Anadolu'dan geçip, izlerini burada bırakıp yollarına devam ettikleri, ta kuzey ülkelerine kadar gidip yerleştikleri olmuştur. Anadolu'dan derlenen halk masallarının, masal tipleri bakımından zenginliği, yalnız eski ve komşu kültürlerinin etkilerini ve kalıntılarını saklamasında değil, bölge özelliklerini, Anadolu insanının kişiliğini yansıtması bakımından da ilgi çekicidir. Anadolu masallarındaki insan tipleri, bizim insanlarımıza has gerçekleri ve özellikleri tasvir ederken, anlatım motifleri de eski töreler ve geleneklerin kalıntılarına işaret ediyor. Karşılaştırmalı masal araştırmacılarının monografileri, yalnız Avrupa halk masallarının değil, çok önemli bazı sanat eserlerinin de kaynaklarını getirip bu Doğu masalarına bağlıyor. Böyle bir tanıtma yazısında ünü ve şakaları dünyaya yayılan "Nasrettin Hoca" fıkraları ve bunlarda beliren kişiliği, yalnız Türkiye'de değil, Akdeniz çevresindeki ülkelerde de, halk rivayetleri yolu ile yaygın, yerli bir fıkra kahramanı olduğunu gösteriyor, "Nasrettin Hoca", yabancı ailelere çevrilip kitap düzeninde yayılmaya başlamadan çok önceleri, dilden dile dolaşarak sınırları aşmıştı. "Nasrettin Hoca" fıkra dairesi, bugün bile azalıp eksilmeden eski yaygın gücünü sürdürüyor. Fıkralarının arkasında gizli anlamlarına bakılınca da, "hoşgörü" anlayışının, Anadolu insanında ne ölçüde köklü ve geleneksel olduğunu gösteriyor. (5)

(5) ALANGU, Tahir, "Türkiye Folklor El Kitabı", sf. 167.

İnsanın ilk toplum halinde yaşamağa başlamasından itibaren folklor olay ve ürünleri var olmuştur. Günümüzden yaklaşık 1.000.000 yıl önce yaşamış olan pitekontrop ateş yakmasını biliyor, basit bir dille konuşuyor, bazı aletleri yapabiliyor, kendisini ve yakınlarını tehlikelerden koruyabiliyordu. Orta paleolitik adamı neandertal taş aletler yanında bir geleneğe göre işlenmiş, kemik ve ağaç aletler kullanmaya başlamıştır. Üst paleolitikte yaşamış insanlar sanatı başlattılar. Ölülerle birlikte mezara eşyalarını da koyuyorlardı. Mezarlarını belirli bir yöne doğru açmaktaydılar. Mağaralar sihirli resimlerle donatılmıştı. Çizilen şekillerin her biri, birer inancı, geleneği gösteriyordu. (6)

Her ne kadar ilkçağda bazı yazarlar (Yunan tarihçisi Heredot coğrafyacı, Pausanias coğrafyacı, Strabon, Plinius, Tacitus, Sezar vs....) farkında olmadan da olsa çevrelerindeki folklorik olayları ve bilgileri eserlerine almış bile olsalar yine başlangıç olarak, folklorun terim olarak doğuşu olan 1846 tarihi kabul edilmiştir. Folklorun isim babası olan William John Thoms tarafından fen edebiyat dergisi olan "Athenaem" da kullanılmıştır.

Thoms'ın bu önerisi kısa zamanda benimsendi: Eski zamanlardan gelerek bugün de yaşayan kör inançlar (Batıl inanç), örf, adet ve töreler, halk türküleri, atasözleri, halk öykü ve masallarını konu edinen yazılar "folklore" başlığı altında toplanmaya başlandı. Zamanla halk bilimi'nin önemle üzerinde durulduğu bütün Avrupa, hatta Atlantik Aşırı (Amerika Kıtası) ülkelerinin dillerinde, folk-lore'un yazılışındaki tire de kalkarak "folklore" şekline dönüştü. 1846 ve sonralarında kullanılmaya başlayan zamanının bu modern "halkbilim" (folklor/sözcüğü, belli bir birikime yanıt vermek üzere ortaya atılmıştı. (7)

(6) TAN, Nail, "Folklor (Halkbilimi) -Genel Bilgiler-", Dilek Matbaası, İstanbul, 1989, sf. 21.

(7) BALAMAN, Ali Rıza, "Gelenek Töre ve Törenler", sf. 5.

Folklor, terim olarak, 1891 yılında uluslararası Folklor Kongresi'nde bilim adı olarak kabul edilmiş, bu tarihten sonra hızla yayılmayı başarmıştır. Ülkemizde bugün folklor'un yanısıra birde terimin tam türkçesi olan "halk bilimi" veya "halkbilgisi" kavramları da kullanılmaktadır.

Folklorun bilim olarak kabûlü konusunda 19. yüzyılın sonlarında Avrupa'da önemli çalışmalar yapıldı. Alman, İngiliz, Fransız, İsveç, bilim adamlarını bu çalışmalarda önemli rol oynadılar. 1872 yılında Stockholm'de Nordiska Arklu adıyla bir folklor arşivi kuruldu. 1873 yılında İsveç'te ilk folklor müzesi kuruldu. Yine aynı yıl Polonya Krakou Üniversitesince 18 cilt tutarında Leh folklor ürünlerinin yayımlanmasına başlandı. 1875 yılında Fransa'da Henri Galdoz tarafından Mélusine adıyla bir folklor dergisi yayımlandı. 1878 yılında Londra'da Folk-Lore Society adıyla ilk folklor derneği kuruldu. Dernek aynı yıl Folklore Recard adıyla bir dergi çıkarmağa başladı. 1880 yılında İsveç'te Atruhur Hezellus tarafından Skossen Açık hava Müzesi'nin temeli atıldı. Dünyaca ünlü bu folklor müzesi 1906 yılında halka açıldı. 1889 yılında Oslo Üniversitesinde ilk folklor kürsüsü kuruldu. 1889 yılında Moskova Üniversitesi Etnoğrafiçeski Obozijenle adlı dergiyi yayımlarak, folklor derlemelerini basmaya başladı. (8)

Avrupa devletlerinde folklor dergilerinin ve arşivlerinin artışı 20. yüzyılın başlarında hızla çoğaldı. Her ülke, kendi çapında folklorunu derleyip arşilevme yoluna gitti. Üniversite düzeyinde folklor eğitime başlandı. Bu branşta bir hayli Enstitü kuruldu. Çalışmalar öylesine hızla sürüp gitti ki, kendi folkloru ile yapması gerekenleri halleden gelişmiş ülkeler, artık az gelişmiş ülkelerin folklor ürünlerine el attılar. Böylece kendi folklor ürünlerinin kıymetini anlamış olan az gelişmiş ülkeler, 20. yüzyılın ortalarına doğru çalışmalarını hızlandırıp, çağdaş

(8) TAN, Nail, "Folklor (Halkbilimi) -Genel Bilgiler-", Dilek Matbaası, İstanbul, 1989, sf. 23.

sanat eserleri ortaya koydular. Halk oyunları müziklerinden esinlenerek, büyük senfonik eserler, bale müzikleri, bestelendi. Gerek tiyatrodan, gerek opera ve sinemada, gerekse çocuk edebiyatında folklor ürünlerinden epeyce yararlanıldı. Folklor ürünleri turistik tanıtımda birinci derecede rol oynadılar. Ulusların kaynaşmasından oyun ve müzik festivallerinin önemi anlaşıldı. Folklor, yeni bir dünya görüşünü insanlığa sunmayı başardı. Sevgi ve sanat.

Batı ülkelerinde son durum, Türkiye'de olduğu gibi halkbilim çeşitli dalları üzerindeki çalışmaların eşit bir biçimde yürütülemediği; turistik geziler, kültür propagandaları, gençlik hareketlerine canlılık verebilme, hatta para kazanma gibi nedenlerle ağırlık noktalarının halk dansları ve müzik gibi geçerlilik kazanan bölümlere kaydırıldığı ve bilimsel araştırma, derleme değerlendirmelerin bu hızlı yürüyüşe ayak uydurmadığı görülmektedir. Hele Halkbilimin bir dalı olan halk dansları son yıllarda öylesine büyüüp genişledi ki yurdumuzda olduğu gibi bütün dünyada folklor sözcüğüne bile sahip çıkmaya başladı. Artık folklor deyince halkbilim değil, halkdansları akla gelmekte, halk dansları anlaşılmaktadır. bu bakımdan pek çok ulusta eskiden olduğu gibi Halkbilim için değişik bazı terim ya da sözcükler kullanılması eğilimi baş gösterdi: Tradition Populaire, Tradizlone, Popoları, Folksumnda gibi... (9).

Bizdeki folklor araştırmalarına gelince, birçok sahada olduğu gibi bunda da en azından yüz sene gerideyiz. Türk folklorunun., fedakar bir kaç gencin, gıdalarından keserek, çıkarabildikleri, tabiat ile, baskısı zayıf dergilerde tutunabildiğini hatırlamak çok acıdır. Ne milyonluk bütçelere malik olan üniversitelerimizin, ne Devletten muaazzam yardım görmekten olan Dil kurumunun, ne de o-çeyrek asırdan beri Türkiye'ye hükmeden Cumhuriyet Halk Partisinin bu vadiide ciddi ve esaslı bir gayret ve fedakarlık gösterdikleri iddia edilemez (10).

(9) EVLİYAĞLU, Sait, BAYKURT, Şerif, "Türk Halkbilimi" Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 1988, sf. 43.

(10) SAINTYVES, P. "Folklor El Kitabı", Çeviren: Bilâl Aziz Yanıkoğlu, Doğan Kardeş Yayınları, A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1951, sf. 21.

Batı ülkelerinde olduğu gibi, ülkemizde de folklor, yeni bir bilim olarak ilan edilmeden evvel çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Böylece kültür ürünlerinin hiç değilse bir kısmı, nesilden nesile aktarılma şansını elde etmiştir. Orhun Abideleri, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig, Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lugat-it Türk, Dede Korkut Kitabı, Zahirüddin Muhammed Babur'un Baburname, Katip Çelebi'nin Cihan-uma, Keşfu'z Zunun , Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l Ahakk ve Evliye Çelebi'nin Seyahatnamesi gibi eserlerde Türk folkloruyla yakından ilgili pek çok bilgi yazıya alınmıştır.

Tanzimat'la birlikte halka yönelme ve sade dille yazma eğilimi başlayınca, bizde de halk yazımına ve saz şairlerine karşı bir ilginin uyandığını görüyoruz. Ziya Paşa'nın ünlü "şiiir ve inşa" makalesini halk yaratılarına duyulan ilginin ilk belirtisi sayabiliriz. Ama o kadar. Ziya Paşa, daha ileri gitmemiş, "Milli Lisan ve Edebiyat" sorununa değinmekle yetinmiş dahası, "Harabat Mukaddimesi" ile "Şiiir ve İnşa" makalesindeki görüşlerinin karşısına çıkmıştır. Fuat Köprülüsü'nün belirttiği gibi, Muhtelif eserlerinde aşık tarzı şiiirden ve söz şairlerinden muhakkirane bahseden Harabat sahibinin, hiçbir suretle onları müdafaa fikrinde olmadığı açıkça söylenebilir. Tanzimat'çılar da, onlardan sonra gelenler de, bu günkü anlamda, folklarla ilgilenmiş sayılmazlar. Halka ve geleneklerimize daha yakın olan Ahmet Vefik Paşa ile Ahmet Mithat Efendi'yi, bir ölçüde, öbürlerinin dışında tutabiliriz. Birincisi, Ahmet Vefik Paşa, ilk baskısı Müntahabat-ı Durub-ı Emsal (1268/1852) İkinci baskısı Müntahabat-ı Emsal-i Türkiyye (1288/1871) adlarını taşıyan ciltlerle: ikincisi, Ahmet Mithat Efendi ise Durub-ı Emsal-i Osmaniyye Hikemiyetının Ahvalini Tasvir (1288/1871) incelemesi ve Türki Durub-ı Emsal (12955/1878) derlemesiyle atasözlerinin önemi üzerine dikkati çekerler (11).

(11) DİZDAROĞLU, Hikmet, "Bizde Folklor Konusunda İlk Yazı", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I. Cilt, Genel Konular, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976, sf. 90, 91.

Fuat Köprü'sü, 6.12.1914 tarihli ikdam da "yeni bir bilim: Halkiyat; Folklor" adlı makalesinde: "Halkiyat ilmi isminden de anlaşılacağı vechiyle halka ait şeylerden bahseder. Bir milletin merkez kudreti, şahsiyeti, dehası hep halkta toplandığı için, halk kitlesini ihmal etmek milliyetperverlik için kabil olamaz..." diyerek daha çok milliyetçiliğin gelişmesi, güçlenmesi yaygınlaşması ve öteki milletlere baskın olarak görür ve şöyle devam eder: "...Eskiden güzel ve dilruba Türk şehirleriyle dolu olan Tuna yahılarının hatıralarını, onların şarkılarını, destanlarını saklasaydık, bugün eski hakimiyetimizi yalnız cansız sayfalarında görmezdik..." (12).

Diğer taraftan eğitimci Selim Sırrı Tarcan, Mayıs 1924'de yayımlanan bir makalesinde halkbiliminin önemini belirtmekte ve ulusların kişiliklerini belirleyen halkbilimsel öğelerin tanıtılmasını ve incelenmesini önermektedir. Rauf Yekta Bey, 1926'da Mukaddeme de "Darül Elhan Külliyyatı Anadolu Halk Şarkıları" adlı makalesinde, folklor verilerinin özen ve ciddiyetle kullanılması gerektiğini vurgularken, Sedat Veyis Örnek ise folklorun işlevini, yerini ve önemini bilim çerçevesinde ele almaktadır.

Şimdi de köken itibarıyla daha ilk insanla doğmuş olan oyun üzerinde duralım. Tarihi açıdan daha önce vuku bulmuş olan oyun, kavram olarak folklorun bünyesine girdiği için sıralamada folklordan sonraya aldık.

B- OYUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

Öztürkçe olan oyun kavramı dil ve ifade açısından, kullanılan uluslararası en eski kelimedir. Oyun: duygu ve düşüncenin, müzik eşliğinde ritmik hareketlerle, uyumlu bir biçimde oluşturduğu

(12) BALAMAN, Ali Rıza, "Gelenek Töre ve Törenler", sf. 8.

kompozisyonudur. İlk insandan günümüze kadar bütün toplumlarda görülmektedir. Bu nedenle, oyun ile hayatın her alanını kapsayan ayın ve törenler her zaman bir yaptırım gücü olarak, içiçe günlük hayatın temelini oluşturmuşlardır. İlkelerde, oyun ve oyuna ait olmayan ve hiçbir amacı olmaksızın, salt hoplamak, zıplamak kaygısıyla ortaya çıkmış, bir harekete rastlamak mümkün değildir. Hareket ve müzik olan her yerde, ilkel dini kaygı ya da yalın bir oyun ve onu çevreleyen ayın geleneği kesinlikle vardır.

İlkel insan, ilk kez tabiattaki sesleri taklitle işe koyuldu; rüzgarın esişi, otlara, ağaçlara, yarlara çarptığında çıkardığı sesleri, denizin azgın dalgalarının kıyıya vurduğunda oluşan korkunç sesler ilkelerin dikkatinin odak noktası, ilham kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda onun taklit arzusunun da geliştirdi. Anlayamadığı bu olaylar ve sebep olan güç, onda yüce bir anlam kazandı. Bu korkunun çekiciliği idi. İlâveten, onun yaşamasını ve beslenmesini sağlayan otlar, meyveler, balıklar vs. Onun için kutsal şeylerdi. Kendisi için fayda sağlayan her şeye bir kudsiyet değeri verip, onu ses ve hareketle taklide koyuldu. Çünkü artık insanoğlu düşünebiliyordu. İfade gücü ise taklide dayalı ses ve hareket bütünüydü. Tanıma; öğrenme gücünü, o da ifade kabiliyetinin genişlemesini sağladı. Birbirine benzeyen ses ve hareketler arasında sebep sonuç ilgileri kurmaya başladı. Deniz kıyısında, orada başlayan hayatı; önce ormanlara, onu takiben dağlara, tepelere ulaşmakla yeni bir etkileşim alanı buldu. Bu taklit edilecek nesnelerin çoğalmasına, iyi ve kötü fikrinin gelişmesine -korkulan kötü, faydalı olan ise iyi idi- neden oldu. Taklit ölçüleri, tabiata doğrudan- bitki, ağaç, deniz, su vb. gibi bağlı nesneler olmaktan çıkıp, bağımsız hareket edebilen-yırtıcı hayvanlar, kuşlar, yılanlar vb. gibi varlıklara yöneldi.

Bağımsız hareketin düşünce planında da doğması, toplumsal düzen fikrinin ve hatta sonsuzluğun düzeni fikrini insanda soru

şeklinde de olsa doğurdu. Tabi ki, düzen fikri güç ve otorite kavramlarının doğmasına neden oldu. Halbuki, güç, insanoğlu için hayatın ilk gününden itibaren korkuydu. Otorite güç ile ortak olduğu için, korku onunda yaptırımıydı. Tabii sonuçta otorite güç gibi bir kudsiyete sahip oldu. Yüceleşte erişilmez varlık oldu. Otoriterin sahibi olan insan veya insanlar, tabiatta var olan en güçlü varlıklarla adlandırılır ve sembolize edilir oldular. Böylece de totemler doğmuş oldu.

İlkel toplumlarda iyi ve kötü fikri, inanç ve ibadet bütünü olan, din fikrinin doğmasına neden oldu. Bu yeni olayla birlikte düşünce örgüleri, gözlem yoluyla geliştirilip genişletildi; ilkelden olgunlaşmaya doğru, evre evre bir süreç takip etti. Öte yandan, ilkel insanın günlük yaşamı, bütünüyle din ve yaptırımlardan ibaretti. Bu nedenle, ayinler onun temelini oluşturan oyunlar, dinin çerçevesi durumunda olup, birinin gelişmesi veya yönelişi diğerini de etkilerdi. Kısacası toplumsal gelişme, bir anlamda dinsel gelişme anlamında olup, oyununda yöneliş ve biçimleşmesi aynı sürece bağlı idi.

Bazı Avrupalı bilginler, bazı halk danslarının menşeinin neolitik devre kadar çıkabilecek eski ritüel ayinlerin bakiyeleri olduğunu tahmin etmektedirler ki, bizim oyunlarımız arasında da böyle arkaik değer ve karakter taşıyan oyunların mevcut olması pek muhtemeldir (13). Nitekim, yontma taş çağı mağaralarında halay çeken insanların resimlerine rastlandığına göre, raksın; en azından konuşulan dil kadar eski olduğu inanışlar ve gündelik hayat meşgaleleriyle ilgisi bulunduğu şüphesizdir (14).

(13) YÖNETKEN, H., B., "Türk Halk Oyunları Üzerine Notlar, Orkestra", 11. c., 1973, sf. 44-54, 106.

(14) KOŞAY, H.Z., "Festival İntibaları, Önasya". 2. c., 1967, sf. 16, 17, 20.

Dans, raks, anlamında (oyun) çok eski zamanlardan beri Türk hayatında, önemle yer almış, milli büyük bir gelenektir (15).

Nitekim, dini evreler özetle ele alınacak olursa; natürizm dönemi, amacı aile yapısıyla, oyun fikrine öncelikle, kadın oyunlarını ve kadınsı oyunları ve dördü sınıflamadan kaynaklanan, oyunun dört bölümü, suit kurgusunun doğmasına neden olmuştur. (Dört tali ilah ile ilgili bilgiyi daha sonraki bölümlerde, ilkel dinlerden Naturizmi işlerken daha ayrıntılı bir biçimde vereceğiz). Ayrıca bu dönemde "halk danslarımıza hayvan hareketleri de çok etkide bulunmuştur. Bu noktayı da âyinler ve totemik özelliklerle açıklayabiliriz" (16). Totemik kökeni "boy ve oymak adlarındaki hayvanlar; Akkoyunlu, Karakoyunlu, Karakeçili, Sarıkeçili, Karatekeli, Tekeler, Koç Uşakları, Koçgiri, Berendi, (Kuzulu), Alayuntlu (Ala at sürülü)" (17). iyt Barak, Dakuk (Tavuk), Tungus (Domuz) gibi dört ayaklı hayvanlardan oluşmaktaydı. Seçilen totemler ve onların taklidi sonucu doğan "sekme"; sıçramalı sekme" ve "düz sekme" bu dönemdeki tüm oyunların temel motifi olmuştur.

Animizm ve totemizm ile birlikte, babaerkil aile yapısı ortaya çıkmış, bu farklılaşma sonucu doğan yapılanma, oyun repertuarımıza erkek oyunlarını ve yine, bu dönemde ortaya çıkan ikili sınıflama kavramıyla, ikili bölümlü oyunları, onların kurgularının belirlenmesi sağlamıştır. Yine, erkek ve güç kavramının ön plana çıkması, döğüş ve savaş konularınında temsili olarak, bu dönemde oyun temaları içine girmesini sağlamıştır. Vurgulamak gerekirse, geleneğin doğuş kaynağı

(15) YÖNETKEN, H., B., "Türk Halk Oyunları Üzerine Notlar, Orkestra, sf. 44-54, 106.

(16) AND, Metin, "Halk Danslarımız", Forum, 3. c. sf. 35.

(17) AND Metin, Anadolu Halk Dansları ve Tiyatrosunun Özellikleri, Hayvan Benzetmeleri Bakımından Asya Kökenleri, II. Türk Folklor Kongresi Bildirileri III. MİFAD Yayınları, Ankara, 1983, sf. 35.

bu evredir. Nitekim, Akşamın'ın ayın sırasında elinde "bir tahta kılıç bulunurdu. Şaman bu kılıçla kötü ruhlara karşı savaşırdı". (18) Ayrıca, şamani inanca göre, "İki boy savaş edecekleri zaman, savaşacakları günün önceki gecesi esnasında, o kabilelerin "çıvı"ları (koruyucu ruhları) savaşırlarmış. Bunlardan hangisi üstünlük sağlarsa, sabahleyin onu boyu galip gelirmiş". (19) Görüldüğü gibi, tamamen tasvir ve canlandırmaya dayalı olan bu iki inanç, ifade gücünü ancak oyunda bulabilirdi. "Eğer oyun sözkonusuysa, o zaman yapılması düşünülen savaş, önceden tasvir edilecek ve dolayısıyla bu sene bir ayine ait olacaktı" (20). Çeşitli yörelerimizde görülen "Kılıç Kalkan (Bursa, Urfa, Gaziantep Barak, Kars Yerli, Kütahya, Muğla, Elazığ) oyunlarını bu anlamda düşünmek mümkündür. Elazığ'da görülen kılıç-kalkan oyunu diğer yörelerden farklı olarak müzik eşliğinde oynanır ve "karşılıklı safların birbirine dönük bir yiğit çıkararak, nara atıp döğüşmeye bir hasım ister, onun karşısına dikilir. Teke tek döğüşülür. Bu döğüşü, mehter takımları teşvik eder. Bu iki yiğidin döğüşünden doğan heyecan, saflara intikal eder, saflar birbirine girecek meydan muharebesi başlar. Tabii cengin sonu: bir tarafın galibiyeti, diğer tarafın, mağlubiyeti ile bitecektir. Kılıç kalkan oyunu da böyledir. Elazığ'da oynanan kılıç-kalkan, harp düzeninde olduğu gibi oynanır. Ancak, oyunun hareket gösterileri, cenkteki ilk iki kahramanı temsilen iki kişi tarafından yapılır. Oyunun figür ve hareket incelikleri kaybolmaması için, safların yapacağı iş, iki kişinin oynadığı oyunun tekrarından ibarettir. Hem bu oyunda, marifet , çok çevik hareketlerle hasmını korkutmak, geriletmek, mükabil hücumu geçmek, vuracakmış gibi yaparak, vurmadan dönüşler yapmak, karşısındakinin kılıç-kalkan hamlelerini boşa çıkarmaktır. Figürleri, sazın temposuna uygun olarak yapılan kol, ayak ve vücut hareketleridir (21).

(18) İNAN, A., K., "Tarihte ve Bugün Şamanizm", T.T.K. Yayınları, Ankara, 1976, sf. 39.

(19) GÖKALP, Ziya "Türk Töresi", Akın Yayıncılık, İstanbul, 1972, sf. 23.

(20) ÇİÇEKLİ, A. "Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lügat-itTürk, May Yayınları, İstanbul 1970, sf. 13.

(21) DAKUKİ, İ., "Irak Türkmenleri", Güney Yayınları, Ankara, 1970, sf. 4.

Görüldüğü gibi, kapsamı aynı, anlamı inanç yönünden farklılaşmaya uğramış olan bu oyun, adeta, şamanların tasvirle canlandığı, boyların koruyucu ruhlarının savaşını ve elindeki kılıçla, kötü ruhlarla cenk eden okşamanın mücadelesini, hareket geleneği olarak sürdürmektedir.

Yine animizm ve totemizm dininin olgunlaşma evrensel boyların totem olarak kartal, şahin, doğan, sungur, çağrılı, uçkuş- yırtıcı kuşları sembol almaları, insanoğlunun göğe yükselme ve uçma arzusunu ortaya koyar. Bu arzunun tabii sonucu olarak âyinlerde, canlandırılması yapılan ve oyunlarada hareketleri taklit edilen varlıklar, ortak özellikleri: "uçmak" olan bu kuşlardan seçilmiştir. Taklitler: kanat çırpma, mağrur yürüyüşler, fırıl fırıl dönüşler, süzölmeler, aşağıya sağa sola derin bakışlar, ani dalış ve geri dönüşler biçimindeki hareketlerden oluşmaktaydı. Örnekleme gerekirse, aşağı Kalımsk Cukcey'lerinde ve bütün Sibiry'a'daki şamanist Türk boylarınca-kutsal sayılan- bir kuşa ait oyunu yani "Turna dansı" nı tipik bir örnek olarak verebiliriz. Hareketler 2/4'lük bir ritmle yapılır. Oyun iki bölüm üzerine kuruludur. Temel motif ise; bir sağ, sonra takiben sol ayak üzerinde sekişten ibarettir. Oyun sırasında sesle turnaya ait sesler çıkartılır. İlk bölümde turna kuşunun göğe yükselişi ve uçuşu canlandırılır. Kanat çırpma, süzölüşü yere konuşu gibi hareketler tasvir edilir. İkinci bölümde ise turnanın gezintisi canlandırılır. Baş öne eğilir, omuzlar geri çekilir, takiben tersi, yapılır, başı sağa sola çevirmelerle kuşkulu bakışlar temsil edilir.

Anadolu'da bu oyunu, "Turnalar semahı" (Sivas, Tokat, Malatya) adıyla benzeri motif ve hareket yapısıyla bulmak mümkündür. "Alevi dinsel törenlerinde 3-5-7-9-12, Bektaşî törenlerinde 2-4-6-8-10 ya da daha çok er- bacının oynadığı bir semahtır" (22) "Turna kuşunu simgeleyen bir semahtır. Turnanın Alevi-Bektaşî halk inancında kutsal

(22) B ukonu üzerine geniş bilgi için bkz. F., Bozkurt, "Semahlar", Cem Yayınları, İstanbul, 1990.

bir yeri vardır. Turna ile Hz. Ali arasında ilişki olduğu düşünülür. Semah da, Turnanın kanat vuruşunu, uçuşunu ve duruşunu canlandıran figürler vardır. Bir çok Alevi -Bektaşlı halk ozonlarında turna'yı deyişlerinde işlemişlerdir. Turna semahında Turna adının geçtiği deyişler çalınır". (Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için (23). Kaynağa bkz. Örnek olarak şu dörütlük verilebilir:

Yemen ellerinden beri gelirken

Turnalar Ali'mi görmediniz mi?

Havanın yüzünde semah dönerken

Turnalar Ali'mi görmediniz mi?

Turna semahı en çok oynanan ağır semahlardandır. Hareketler yavaştır. Müziğin ezgisine göre kollar yanlara kanat gibi açılıp yürünür. Bu yürüyüş turnanın yürüyüşüdür. Dönüşler yine müziğe göredir ve uyumludur. Semahın sonlarına doğru hızlanır. Bu sırada semahçılar "Allah, Allah, Allah" diye çağırşırlar. Hacı Bektaş semah ekibinin oynadığı Turnalar semahı ise, Turnaların gökyüzünde katar halindeki yürüyüşlerini en güzel biçimde sergilenmektedir. 6 çift bacıdan oluşan semahçılar, renklerine göre sırasıyla meydana gelirler. Semah nefesindeki turnanın rengi söylendikçe o rengi taşıyan bacılar (turnalar) meydana çıkarlar ve bir dizi oluştururlar. Daha sonra tüm turnalar tam olunca, oldukları yerde sağ ve sol kollarını açarak ayaklarını bükerek dört yöne dönerler. Böylece dört kapıya selam vermiş olurlar (24).

Görüldüğü gibi, her iki oyunda, eski ve ortak yurttan binlerce, kilometre uzaktaki farklı coğrafyalara rağmen, binlerce seneyi aşarak, benzeri motif, benzeri hareket serileriyle ve kudsiyet anlayışındaki

(23) ERSEVEN, İ., C., "Aleviler'de Semah", And Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1990.

(24) ERSEVEN, İ., C., "Aleviler'de Semah", And Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1990, sf. 28.

farklılaşmaya rağmen, köken beraberliğini koruyabilmiştir. Ayrıca, söz konusu halk oyunu, din dışı bir kapsama bürünmüş olarak, Turna (Afyon), Turnabarı (Erzurum) Turnalar (Erzurum, Gümüşhane, Kayseri) ve Turna oyunu (Kütahya) adlarıyla çeşitli yörelerimizde benzeri motif ve hareket serileriyle varlıklarını sürdürdükleri görülebilir.

Yine yükselme düşüncesi insanoğlunda gökyüzüne ilgiyi ve dikkati artırdı. Toplumsal örgütlenme, gökle ilgili gözlemlerin sonucu olarak, gökbilimsel bir anlam kazandı. Nitekim, Türk Toplumunu düzenleyen ve organize eden Oğuz Han'ın altı oğlundan dördünün adı- gök cisimlerinden örnek alınmak suretiyle- Gök Han, Ay Han, Yıldız Han ve Gün Han'dı. Üçü sağ kolu, üç sol kolu teşkil etmek üzere altıya ayrılan Türk toplumu, bunların herbirine bağlanan dört boyla, gökteki ilgili gök cisimlerinin yeryüzündeki temsilleriydi. İnanca göre, bu boyların herbiri tanrı gibi gökte yaratılmıştı. Bu anlayışın şaman dinine yansımaları, âyinlere yeni bir soluk, yeni bir anlatım ve canlandırma kaynağı sağladı. Ayın ve dünyanın, güneş etrafındaki takip ettiği yol, yörünge, şaman danslarının en başlıca düzen olma gücüne erişti. Yörünge, yeni daire üzerinde hareket yönü sağa doğru olan halk oyunları ayın, sola doğru olanlar ise güneş hareketlerini temsil etmekteydi. Nitekim, bir şaman duasında bu yönler şöyle vurgulanıyor:

Dolu gibi dönersin,

Dolu gibi inersin,

Mısırgan kan'ın neslinden gelirsin,

Ey Atam, Kam Totay!

Ayın geldiği sağ taraftan,

Altın bir yazı gelsin,

Güneş tarafından,

Gümüştten bir yazı gelsin,

Ayı büsbütün perdelesin,

Güneşi karartsın...

Duadan da anlaşılacağı gibi, halka hareketi; yıldızların, gezegenlerin yürüyüşünü ve hareket yönlerini canlandırdı.

Türk dini anlayışının gelişmesi, olgunlaşması sonucu ortaya çıkanın Toyonizm ile birlikte, halk oyunları da doğuş kaynağındaki oyunlardan farklı olarak; doğaçlamadan, belirgin ve statik bir yapıya kavuşmaya, kümeler oluşturmaya başladıkları görülür. Tarihsel sürece bağlı olarak, inanç tortularının, anlayış birikimlerinin uyumlu bir bütün meydana getirmeleri, tanrılar pentaonunun belirginleşmesi sonucu, âyinlerin temel ögesi olan oyunlarda statik bir yapı ve belirgin bir karakter oluşmaya başladılar. Belirli hareketler, belirli anlamları ifade eder oldu. Gökle, yerle, varlıklarla ilgili olarak ve hatta, canlı ve cansız varlıkları karakterize etmede kullanılan hareket ve hareket serileri, farklı adımlarla ve kurgularla sergilenmeye başlandı. Kısacası, şaman inanç terminolojisinin nesneleri anlatır oldu. O hareketle, başka bir inanç mitini anlatmak mümkün değildi. Hareketlerin imajı, halkın belleğinden yer etmiş her âyinde sağlanan çağrışımlarla anlamları canlı tutulmuştur.

İşte bu hareket ve hareket serileri, motiflerden oluşan ses ve melodi bütünleri; etkileşim çevrelerinde, zaman ve makama bağlı olarak doğup gelişen ilkel dinlerin, onların inanç ve ibadet sistemlerinin gelişimi sonucu, âyinler çerçevesinde belirli bir takım türler ve biçimler oluşturdular. Bir şaman duasında, bu türler için şunlar söylenmektedir:

On iki yüksek basamağınla,

On iki çeşit oyununla,

Sevinç dolu onüç değneğin var.

Bilindiği gibi, şaman ayin yaparken, yurt adı verilen çadırın ortasına bir kayın ağacı diker ve onun üzerine göğün katlarını sembolize etmek üzere oniki kertik açardı. Her katın varlıkları, manzarası, orada varlığı kabul edilen koruyucu ruhlar (yer-sular) tanrılar penteonunda orada oturan tanrı ve onun yeryüzündeki işlevi vb. gibi farklı nitelikler sözkonusuydu. Bu nedenle, farklı nitelikleri, farklı ses ve hareketlerle ifade edilirlerdi. Mesela, süt gölünün olduğu dokuzuncu kat göğü, yüzme ve dalga hareketiyle ifade etme yerine, dağa çıkar gibi bir canlandırmayla sembolize etmek anlamsız olurdu. Bu nedenlerle, adımlar ve motifler göğün katlarının niteliklerinden doğmuştur. Aynı özellikler adımlardan oluşan, ancak, kişisel tasvir gücünün farklılığından ortaya çıkan varyantların zamanla çoğalarak, kümeleşmesiyle türler ortaya çıkmıştır.

Bu anlamda şaman duasında belirtilen on iki tür oyunda, on iki kat gök ile ilgili olarak ortaya çıkan farklı nitelikler taşıyan türlerdir.

Kısaca, halk oyunlarımız gerek melodileriyle, gerek adımları ve kurgusuyla, gerekse sahne çizgileriyle, bir bütün olarak şamanizmden kaynaklanmaktadır diyebiliriz.

Aşağıda bu tezin esas sorunsalını oluşturan halk oyunlarının kökeni incelenerek, varolan pek çok figürün veya oyunun soyut olarak içinde bulunduğu toplumda, toplumun genel olarak kültürüyle ve dini öğeleriyle etkilerinin içinde olduğu gösterilmektedir.

C- TÜRK'LERDE HALK OYUNLARININ KÖKENİ

Primitif dinler toplumsal hayatın gelişmesine bağlı olarak; naturizm, animizm ve totemizm dönemlerini geçirip, birbiri üzerine tabakalar halinde yerleşerek, bu dinlerin öğretilerinin bir bileşimi niteliğindeki birtakım inanç pratikleri meydana getirmişlerdir. Temelde, insanın doğa ve doğa olayları karşısında güçsüz kalışından kaynaklanan ilkel dinler, belirli sosyal ve ekonomik olguların, bunların belirlediği ilişkilerin ve yapılaşmanın yarattığı bir inanç sistemidir.

Türklerde ilahların sınıflandırılması ile toplumsal sınıflandırma paralellik ve benzerlik gösterir. Bu sınıflandırmanın en önemli rolü, toplumsal birliği kuvvetlendirmede etken olmasıdır. Çünkü, toplumsal birlik, ilahlara yapılan ibadetlerle kutlanır. İnançlar da bu birliğin ve dayanışmanın gücünü gösterir.

Eski Türklerde din, sosyal bünyenin gelişimine paralel bir seyir izler. Nitekim Türk boylarının aşiret kuruluşundan, birlik hayatına geçip oluşturdukları küçük il, orta il, büyük il ve en büyük il safhalarında Türk dini inancı da buna uygun olarak naturizm, animizm, totemizm ve toyanizm safhalarını yaşamıştır.

Halk oyunlarımızın kökeni bakımından bu primitif dinler çok önemlidir. Bu nedenle gelişim sürecine ve evrelerine bağlı olarak sözkonusu dinleri irdeleyerek ele alma gereğini duyduk.

Naturizm: Eski Türklerin dini, dış görünüşüyle bir naturizm, yani "tablatperestlik" ti. Gerçekte ise, bir "sembolizm" yeni "timsalcilik" ti. Türkler tabi varlıklara taparken, bunların toplumsal zümrelerin timsali olduklarını bilmezlerdi (25).

(25) GÖKALP, Z., "Türk Medeniyeti Tarihi", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974, sf. 2, 8.

Türklerde ilahlar, sosyal grupların (boyların) sembolleri gibidir. Boyların sembolü "Oğan" batınların sembolleri ise "yer-su"lardı. "Bunlar, yerin ve suyun hamileri (koruyucuları) hükmündedir." (26)

Türk ili, dört boyun birleşmesinden oluşmaktaydı. Bu toplumsal örgütlenmenin tanrılar dünyasına yansıması, "gök", "kızıl", "ak", "karahan"lar olmak üzere dört tâli ilah doğmuştur. Bu ilahlar, "Oğan"ın oğlu kabul edilen boyların koruyucusu nitelikteki "yer-su"lardı. Bunlar:

Gök-Han: Doğu'da

Kızıl-Han: Kuzey'de

Ak-Han: Batı'da

Kara-Han: Güney'deki boyların yer-su'ları olmak üzere dört yönde oturan hakim güçlerdi.

Özetleyecek olursak; Türk dini toplumsal örgütlenmeye paralel olarak gelişmektedir. Türk toplumu sürü hayatından, organize toplum hayatına, çekirdek aile çevresinde büyük aile oluşturup, bunlardan dördünün birleşmesiyle küçük il (Devlet) hayatına geçmiş, ona paralel olarak gözlemlediği tabiat ve tabiat varlıklarından edindiği izlenimler sonucu naturizm dini doğmuştur. Dikkat edilecek olursa, toplumsal, siyasal ekonomik, vb. gibi konuların sistematığının hep bu sınıfa dayandığı görülmektedir. Halk oyunlarımızda bu açıdan bakıldığında binlerce yıl geçmesine rağmen aynı sistematığın halen devam ettiği sonucu ortaya çıkar. Örneğin; halaylar, halen temel disiplinlerini kaybetmemek şartıyla hayatını sürdürmektedir. Bilindiği gibi; "halay, en az üç kişiden başlayarak yerin müsadesi ve oyuncunun sayısı arasında kadrosu genişleyebilen toplu oyunların adıdır. Oyunların hilâl şeklinde bir kavis teşkil edecek surette el ele tutarak oynadığı

(26) GÖKALP, Z., "Türk Töresi", Akın Yayıncıları, İstanbul, 1972, sf. 39.

oyunlardır. (27) Öte yandan eşlik çalgısı olan "davulun, kaynağını şamanlardan alan bir tempo aleti olduğu bilinmektedir. Fakat oyun esnasında davulların bazen yerlere sürünecek kadar aşağılarda döndürülmesi, bir aralık kucağa alınması, omuza konulması ve sonuçta başa kaldırılması davulla yapılan ayinlerin özelliği hakkında bir fikir vermesi açısından önemlidir. Halaylara gelince, bunlardan bir kısmının meşeyi dini ayinlerden aldıklarını tahmin ettiren damgalar henüz üzerinde durmaktadır. Mesela; Çorum halayının ağırlama, ikileme, oynatma ve hoplatma kısımlarının dışında yapılan bir kısmı daha vardır ki, bu tamamen merasim özelliğindedir. Oyunun başlangıcında yapılan ve yavaş yavaş çökülerek dizleri yere vurduktan sonra doğrulmadan ibaret olan bu kısmı halaycılar oyundan saymazlar. Yine Çorum ve Sivas halaylarında baş oyuncunun zaman zaman gruptan ayrılarak diğer oyuncular karşısında figürler yapmasıyla, vaktiyle teklerdeki başzâkir'in zikir esnasında yaptığı hareketlerin tamamen aynı oluşu da, menşe beraberliğin kuvvetle tahmin ettirecek niteliktedir." Bu konu ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için (28) kaynağa bakılabilir.

Ayrıca köken beraberliği açısından bakıldığında dört'lü sistem halaylarımızda görmek mümkündür. Evrenin dörde bölündüğü gibi, oyunlar da dörde bölünerek, dört bölümlü suit'ler oluşturulmuştur. Açıklamalarda da anlaşılabileceği gibi halaylar ilkel naturizmin "dört" olgu geleneğine (yönler, unsurlar, mevsimler, renkler ve onların sembolü olan totemler) bağlı olarak dört bölümlü bir kurguda doğmuş, zaman akışı içinde toplum tarafından nesilden nesile aktarma suretiyle geliştirilmiş, yaşanan coğrafyanın ve çağın özelliklerinden etkilenerek biçimlenmiş, olgunlaşmış, folklorik ve estetik bir değer olarak ortaya çıkmıştır. Anlam itibarıyla de binlerce yıl öncesinin

(27) SARISÖZEN, M., "Halk Rakslarımızdan Halaylar" Ülkü Yayınları, 1941, 16. c. sf. 98.

(28) GAZMİHAL, M., R., "Asırlar Boyunca Türk Oyunları, Türk Yurdu", 1. c. 1954.

somut oyunları, zaman içerisinde ifade ettiği, canlandırdığı mistik düşünce kurgusu, tarihsel evre içerisinde geçirilen çeşitli kültürel ve dinsel değişiklikler dolayısıyla unutulmuş ve mahiyet değiştirerek varlığını sürdürmüş, bunun sonucu olarak soyut, anlamı bilinmeyen, kavranamayan oyunlar halinde gelmiştir.

Animizm ve Totemizm; Toplumsal gelişme sürecinde evreler geçildikçe, dinlerde gelişmiş, bir önceki evrede varolan din ve kuralları törpülenerek şekillenirken, gelişen ve bilgilenen insan zekası, yeni karşılaştığı veya anlamlandırdığı varlık ve olaylara dayanan gözlemlerini de katarak, bir sonraki zamanı belirleyen ve şekillendiren inanç ve pratikleri oluşturmuşlardır.

Bu anlamda animizm ve totemizm birbiri içine girmiş sistemleşmiş bir takım inanç ve pratiklerden ibarettir. Dayandığı başlıca prensiplerden birisi de, bir önceki evrede yani naturizm dönemindeki göğün dört asli yönüne göre bölünmesiydi. Yeni inanç sisteminde bu yönlerden herbirine, onun yönetiminde görevlendirilen bir hayvanın ismi verildi. Göğün yönetimi ile görevli olan sembolik hayvanlar göğü olduğu gibi, yeri de yönetilirdi.

Yönlere göre totemler şöyle sıralanmaktaydı.

Doğu : Koyun (Koyunlar)

Kuzey : Horoz ve tavuk (Kuşlar)

Batı : Köpek (İyt Barak)

Güney : Domuz (Tunguzlar)

Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügat'it Türk adlı eserinde, göğün oniki burcuna dayalı olarak doğan Türk takviminde ki sekizinci ayın adının "koy" koyun anlamına gelmekte olduğundan söz etmektedir. Yine

tarihte varlık gösteren Türk devletlerinden "Hyungunu'lar", Hun'lar, Kun'lar gibi çeşitli adlarla anılan devletler "Koyunlardı"dı. (Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için (29) kaynağa bakılabilir.) Zaten, "Kun" kelimesi Orhun lehçesinde de koyun anlamına gelmekteydi. Görüldüğü gibi doğuda oturmakta olan Türkler kurdukları devlete bile totemlerinin adını vermişlerdi. Daha sonraki dönemlerde de çeşitli yerlere göç eden bu boylar, totemlerinin adını taşıyan birçok devletler kurmuşlardır. Meselâ, Anadolu'da kurulan "Akkoyunlu" ve "Karakoyunlu" devletleri, bu geleneği yüzyıllar ötesinden yakın tarihimize getiren en güzel örneklerdir.

Totemler, özellikle halk oyunlarının ara türlerinin temel motiflerinin oluşmasında tek etkindir. Türkler ilkel totenizm döneminde hep dört ayaklı: koyun, öküz, at, domuz vb. gibi hayvanları totem olarak almaları halay ve bar türlerinin temel motifi olan "üç ayak" ın ve "sekme"nin doğmasına neden olmuştur.

İyi izlendiğinde, dört ayaklı hayvanlarda adım sayısı ve adım süreleri bizim bu ana türlerimizin, temel motifini verdiği görülmektedir. Çünkü, bu hayvanlar yürüyüş anında, üç bir ayak havada kalmak suretiyle hareket sağlanır. "Sekme"de ise adım serisi açısından bu hayvanların "rahvan" ve "tırıs" koşuları gözlenebilmektedir.

Yine, çeşitli yörelerimizde görülen halk oyunlarındaki "çömelme ile oluşturulan dizilerde oyuncular küçük sıçramalarla, eller üzerinde abanıp ayak hareketleri ile bir hayvan yürüyüşü biçimini simgelemektedirler." (Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için (30) kaynağa bakılabilir.) Bu canlandırma biçiminde halk oyunlarının ana motiflerine dört ayaklı hayvanların etkisi olarak değerlendirilebilir.

(29) GÖKALP, Z., "Türk Medeniyeti Tarihi", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1974.

(30) DEMİRSİPAHI, Cemil., "Türk Halk Oyunları", İş Bankası Yayınları, Ankara 1978.

Dikkatimizi çeken önemli noktalardan birisi de kuzeyde oturan Türklerin totemlerine karşılık "Tavuk Barı" (Erzurum) oyununun hala varlığını sürdürebilmesidir. Burada oyuncular tavuğun hareketlerini taklit ederler. Ayrıca bilindiği gibi tavuk oniki senelik Türk Takvimine ismini vermiş hayvanlardan biridir" (31). Kaşgarlı Mahmud'un belirttiğine göre: Tavuk yılı bolluk kargaşalıkların ve karga çalıkları birlikte yaşandığı bir yıldır. Çünkü tavuk yiyeceği daneyi bulabilmek için herşeyi karıştırırmış. Bu sembolik olay, yükselen burca etki ederek toplumsal kargaşalara neden olurmuş...

Animizmin ve totemizmin halk oyunlarının kökeninde ne derece önemli bir etken olduğu verilen örneklerden anlaşılabilmektedir.

Toyanizm'e gelince; Oğuzca'da toteme "Ongun" denmekteydi. Her boyun Ongun'u kutsal bilinir, öldürülmezdi. Sırayla boyların ongunları şunlardır.

Günhan'ın şahin

Ayhan'ın kartal

Yıldızhan'ın tavşancı

Gökhan'ın sungur

Denizhan'ın Çakır (çağrı)

Dağhan'ın Üçkuş

İncelendiğinde görülmektedir ki, bu altı ata kökünden herbiri dört boy olmak üzere yirmi dört boydan oluşan bir toplum yapılanması oluşturmaktaydı. Bu yirmi dört Oğuz (Türkmen) Boyununun her dördü bir ortak toteme sahiptirler. Biri hariç tutulmak kaydıyla, yirmi boy,

(31) SAYGUN, A., A., "Anadolu Halk Oyunları ve Aynı Karakterleri, Müzik Görüşleri", 1. c. 1950, sf. 4.

kuşlardan ibaret bir totem ailesine sahiptiler. Ve totemlerin hepsinin ortak niteliği "uçmak" eylemiydi. Biz biliyoruz ki, "şaman çeşitli hayvanlarla özdeşleşirken ritüelleri için gerekli olan bu özdeşleşmeyi hayvanların seslerini taklit etmekle, bu hayvanlara özgü tavır davranışlara öykünerek ya da dış görünüşüyle onlara benzeyerek yapardı" (32). Bahsedilen dinsel tapınmalarda hareket yönünden ana tema bu kutsal hayvanlarla, onların karakteristik davranışlarının canlandırılmasından ibaretti. Örnekleme gerekirse, "zeybek oyununun bir yırtıcı kuş yansılamasından oluşturulmuş olduğu düşüncesini vermektedir. (*) "Oyunlar iyice incelenirse, kartalın uçuşundaki kanat açısını, konuşundaki bacak ve gövde ile kanat hareketlerini sekişindeki sıçramaları ve kaya üzerinde konduktan sonra meydan okurcasına dikleşmesini, zeybeğin kollarını indirdikten sonra 1 tartımlık dikleşip uzaklara ve yukarılara bakması oyunda 5 tartımlı yürüyüş ve figürlerde kollarını yan yukarıya açışı da figürlerini yaparken duygusal görünümü, diz çöküş ve diz vurmaları, oyun boyunca başını öne eğip yere bakması, yükseklerde uçan kartalın devamlı aşağıyı, yeri gözlemesini canlandırırken gösterdiği benzerlik dikkati çekmektedir (33).

Görüldüğü gibi, bir önceki totemlere göre bu seçilen totemlerin bir özelliği vardı. Daha önceki seçilen totemler dört ayaklı hayvanlardı. Yeni kabul edilen totemler ise; kuşlardan ve uçan varlıklardan meydana gelmekteydi. Bu olgu bize, Türk insanının artık yükselmek, uçmak gökle içiçe olmak, onun sırlarını çözmek arzusuyla düşünceler geliştirdiğini göstermektedir.

(32) AND, Metin, Anadolu Halk Dansları ve Tiyatrosunun Özellikleri, Hayvan Benzetmeleri Bakımından Asya Kökenleri, II. Türk Folklor ve Kongresi Bildirileri, sf. 32.

(*) Bunlar üzerine geniş bilgi için bkz. Cemil Demirsipahi, "Türk Halk Oyunları", İş Bankası Yayınları, Ankara, 1978.

(33) OĞULTÜRK, H., "Zeybek Oyunları Yöre, Tür ve Giyim Kuşamları, T.F.A.D. 17. c., 1976, sf. 327.

Bu bize Türk toplumunun düşünce ve inanç hayatının temelinin başka bir noktaya kaydığını göstermektedir. Göğün ve uzayın farkına varan Türk insanı düşünce ve inanç sistemine, bu gözlemlerini ve onun çevresinde oluşturduğu tasavvurlarını da yerleştirmişti. Yıldız sistemleri, gök, ay, güneş, gibi gökbilimsel varlıklar sürekli izlenen ve sonuçları toplum hayatındaki oluşumlarda belirleyici nitelikteydi. Bunların hareket biçimleri yörüngeleri, sosyal teşkilatlanma kadar dinsel yönden de toplumu etkilemiş, bunun tabii sonucu olarak halk oyunlarımızın da bu alana kayıp genişlemesine sebep olmuştur. Nitekim yakın tarihimizden bugüne Alevi-Bektaşî topluluklarınca düzenlenen Ayn-ül Cem'lerin âdap ve erkânı içerisinde büyük bir ağırlığı taşıyan "semah"lar ve kurgusu; ay, güneş ve yıldızların hareket tarzlarını, yörüngesel devinimlerin, bütünüyle bu mezhep oyununda bulmak mümkündür. Çünkü "semahın oynanışında güneş çevresinde gezegenlerin dönüşleri sembolize edilir. Alevi inançlarına göre Ay Ali, Güneş Hz. Muhammed'dir. Eski Türk inançlarından kaynaklanan bu inanç Kırat Semahının düşün eksenini oluşturur. Bir yandan kutsal sayılan Ay-Güneş öte yandan sevilen ve saygı duyulan "at" kırat semahına konu olur". Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için (34) kaynağa bakılabilir. Genelde semahlarda dara gelen canlar bir daireyi takip ederek yürürler. Kadınlar bir yanda daire etrafında dönerken, diğer yandan kendi çevrelerinde dönerler. Erkekler ise, sadece halka etrafında dönerken dünya, ay ve güneşin yörüngeleri üzerindeki hareketleri sembolize edilir. Bütün bunlar hareket estetiği ve sese kurgusu olarak, inancı toyanizm döneminden günümüze kadar taşıyıp getirdiği gerçeğini ortaya koyar.

Özetlenecek olursa, ilkel dinler, toplumsal yapıdaki gelişmelere bağlı olarak takip ettiği yolda; naturizm döneminde analık ailesi, kadının üstünlüğü temel yapıtıma bağlı olarak kadın ve kadınsı

(34) BOZKURT, F., "Semahlar", Cem Yayınları, İstanbul, 1990.

nitelikli halk oyunlarına köken teşkil etmiş, yön, mevsim, renk ve unsurlarda belirlenen "dört" rakamı ile halk oyunlarının bölümlerinin "suit" biçiminde oluşmasına neden olmuş, ikinci evredeki animizm dini totemik özelliği olan halk oyunlarına temel motiflerinin, adımlarının doğuşunda, iki ayaklı uçucu kuşların taklidi ile de düzenli ayak ölçülerine kaynaklık etmiş, ilaveten erkek halk oyunlarının; as, savaş doğuş vb. gibi konularla oyun hazinemize katılmasına kökenlik görevi yapmıştır. Toyonizm ise, naturizm, animizm ve toyonizm ile temeli oluşan halk oyunlarımıza, kadınla erkeğin eşitliği düşüncesini katarak karma oyunlara, göğün ve yıldızlar sisteminin gözlemi sonucu oluşan düşünceye dayanan düzen fikrinin halk oyunlarında doğmasına kaynaklık etmiştir.

Eski Türklerin oniki esas ilahları vardı. Toplumsal değişme prosedürüne bağlı olarak genişleyen toplumla birlikte, bazı ilahlar da ilave edilerek on yedi'ye çıkarılmışsa da, esasen en önemli olanı on iki tanesidir. En kudretlisi gökte olanıydı. Bu ilahların herbiri için değişik tür oyun oynanırdı. Çünkü bunların herbiri göğün oniki katında ayrı ayrı kendileri için ayrılan katlarda otururlardı. Her katın ayrı özellikleri vardı. Ayın sırasında şaman, her kata yükselişini, kendisine bu yükselmede yardımcı olan refakatçi Yayık'ın (Tufan, denizler prensi) özellikleri ile beraber, o katın tasvirini ve o katta oturan ilahın niteliğine göre canlandırmalar ve tasvirler yapardı. Tabii ki, gökte oturan iyilik ilahları ile yerin altındaki "Erlik Han" ve beraberindeki dokuz katta oturan kötü ve cezalandırıcı ilâhlara aynı tarzda ayin yapılmazdı. Gökteki tanrılar için yapılan âyinler ve bu âyinde oynanan dinsel oyunlar somut nitelikteydi. Üstelik bu ilâhların her biri için "Güneş" ana, "Ay" ata yani baba idi. Görüldüğü gibi bütün ilahlar ay ve güneş ile ya akraba ya da yıldızlardan biri ile sembollendirirdi. Bu nedenle izlenen bu uzay sistemi ve varlıkların oluşturdıkları hareket, tarz ve şekilleriyle, yönleri şamanların gökbilimsel oyunlarının

belirleyicisi olmuştur. Yine, eski Türk inancına göre "Gök çevresi, kendi etrafında dönerken yıldızlarda birbiri arkasına takılıp bir sıra ve düzen içinde dönmekteydiler" (Bu konu ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için (35) kaynağa bakılabilir). İşte bu düşünce ve irdelemeler toplum belleğinde dairesel yani halka oyunlarının doğmasına kaynaklık etti. Genelde "halka hareketi, yıldızların, gezegenlerin yürüyüşünü taklit eder. İnsanoğlu böylece güneşin, ayın geri gelmesini sağladığını sanır. Tekerlek gibi dönüşle güneşi, onun için de ters yönde dönen iki iç içe halka da ayı canlandırır. Ayrıca halka dansları daha çok ilkel barınak türü olan yuvarlak kubbenin bir etkisidir (36). Çünkü şamanlar, çoğu zaman ayinleri çadırlarda yaparlardı. Elbetteki oyunlar içinde bulunan mekana, yani çadır düzenine uymalıydı. Öte yandan "Orta Asya"nın atlı Türkleri, göğü kendi çadırlarına benzetiyorlardı". (Bu konu ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için (37) kaynağa bakılabilir). Bu düşünce tarzı ve mekan anlayışı halk oyunlarımızda halka biçiminin doğmasına neden oldu. Ayrıca ayın izlenmesiyle ortaya çıkan halk oyunlarının yönü sağ güneşin hareketlerinin değerlendirilmesi sonucu doğan hak oyunları ise sol yöne hareket eder. burada ikili tasnifin izlerini görmek de mümkündür. Bilindiği gibi eski Türk inancına göre; güneş dişi, ay erkektir. Güneş dişi olduğu için sola, ay erkek olduğu için sağa aittir. Aslında olay anaerkil aileye dayalı naturizm dönemine ve babaerkil aile dönemi olan animizm evresine kadar indirilerek dayandırılabilir. "Yörük semahlarında havaya kalkan elleri, döne döne sallanan beden hareketleri ile gelişen bir halk oyununa dönüşür. Bunun eski bir güneş dini kalıntısı olduğu ve yer yuvarlağının hem kendi hem de güneş etrafında dönüşünü simgelediği söylenmektedir. (*)

(35) ÖGEL, Bahaaddin, "Türk Mitolojisi", I. Baskı, MEB Yayınları, Ankara, 1971.

(36) AND, Metin, "Halk Oyunlarımızda Karaografik Düzen sınıflaması, T.F.A.D., 1. c., 20. Yıl Özel Sayısı 1969, sf. 3.

(37) ÖGEL, Bahaaddin, "Türk Mitolojisi", I. Baskı, MEB Yayınları, Ankara, 1971.

(*) Bunlar üzerine geniş bilgi için bkz. Cemil Demirsipahi, "Türk Halk Oyunları", İş Bankası Yayınları, Ankara, 1978.

Görüldüğü gibi tanrılar ve onların sınıflandırılması, oturdukları katlar, onlarla ilgili geliştirilen inanç sistemleri, halk oyunlarımızı; konu, tür, biçim yönünden etkilemiş, kaynaklık etmiştir. Ancak bu konudaki sistematik sınıflandırmayı tümüyle gözler önüne sermek imkan dahilinde olmamaktadır. Daha çok kopuk parçalar halinde yapılan belirlemelerle bütün ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Zaman içerisinde yaratılmış efsaneler kısmen veya tamamen unutulmasına rağmen ağacın, müziğin ve dokuz rakamının kutsallığı inancı varlığını korumuş, hatta yeni biçimlere bürünerek manevi gücünü daha da kuvvetlendirmiştir. Bu inancın yansıması halk oyunlarımızda da göze çarpar ki, kimisi efsanevi anlamını korumuş, kimisi de yeni anlamlar kazanarak oyunlarımıza ad olmuştur.

Söz konusu inancın temellendiği nokta "ağaç kültü" olup, naturizm dini evresine kadar inmektedir. Dörtlü sınıflamada bu kült Ağaçhan adı ile bilinmekteydi. Günümüzde konuya bakıldığında binlerce yıl geçmesine rağmen, bu kültü bağli oyunların varlığını sürdürdükleri görünmektedir. En çarpıcı örnek olarak aile kudsiyetine sembol olan, teke yöremizden Kabaardıç (Burdur Aziziye Köyü) oyunu çarpılmaktadır. Oyun; canlı kıvrak bir yapıya sahip olup, asırların bütün çarpıcılığına rağmen, sözkonusu kültür ve inancı günümüze kadar getirebilmiştir.

Türk kozmogonisinin temel öğelerinden olan, dokuz ata ve çam ağacı, mitindeki ağaç kültüne en güzel örnek ise "Alaçam Samahı"dır. "Ordu'nun Ünye ilçesi ve çevresinde "Nalcılar" diye bilinen Alevilerin semahıdır. Nalcılar'ın Ünye, Trabzon ve Gümüşhane yöresine bir oymak olarak Asya'dan geldikleri sanılır. Demircilik ve özellikle nalcılık işiyle dirliklerini sağladıkları için bu adı almışlardır.

Yine ağaç kültüne, değişik yörelerimizde, bir çok oyun bulmak mümkündür. Mesela; Karaağaç Zeybeği (Antalya), Meşeli (Bolu),

Arguvan veya Argun Semahı (Tokat, Malatya), Meşeli (Ankara/Beypazarı) İğde Dalı (Afyon) vb. gibi.

Öte yandan "dokuz" rakamının ata kültü ve kozmogoni yönünden oldukça büyük önemi vardır. Toplum, kadın erkek bir yerde toplanır. Töreni şaman yönetir. Topluca kımız içilir. Birbirinin elinden tutup topluca bir çember oluşturur. Sonra hu, hu diye raksa başlanır. Kimileyin şaman tek başına oynar. Dokuz kadın, dokuz erkeğinde şamana eşlik ettiği olur (38). Bizim, Anadolu'daki bazı yöre halk oyunlarında dokuz kişi ya da dokuz çift oynama geleneği vardır. Örnekleme gerekirse, horonlarda bunu görmek mümkündür. Oyuncu sayısı tektir ve halk oyunu grubunun yönetimi ortadan yapılır. Yine, aynı özelliği barlarda ve özellikle Erzurum erkek barlarında da görülür ve ideal kabul edilen sayı, dokuz oyuncudur. Oyun yönetimi, önceki örnekte olduğu gibi en ortadaki oyuncu -ki sağında ve solunda dörder oyuncu vardır- tarafından, ya el sıkma suretiyle sessiz ya da komut suretiyle sesli olarak yürütülür.

Türk insanı, bütün tabiat olaylarının taklidine ve tasfirine din ayin ve törenlerinde yer verirken, dört ayrı boyun totem, olduğu için kutsal sayılan kartal'a da özel bir değer kazandırmıştır. Çünkü o Gök Tanrı'nın sembolüdür. İslam inancı dairesine girdikten sonra bile, onu belleğinden silmemiş, yaşatmıştır. Şaman; ayin ve törenlerde Gök Tanrı'yı memnun etmek için oynanan "kartal" tasfirli ve taklidli. oyunlar, günümüz halk oyunları içinde yer alması, mitolojinin mevsim espirisinden unutulmasına rağmen, şamani izler toplumsal şuuraltı olarak, toplum hayatında yaşatılması ve sürdürülmesi şeklinde açıklanabilir. Özellikle Doğu Türkistan Türklerince hala oynanan "kartal" oyunu bu anlamda çok ilginç bir görünüm taşır. Bir tek oyuncu tarafından jest ve mimiklerle canlandırılan oyun bir seccade veya post

(38) TÜRKOĞLU, S., "Dünden Bugüne Türk Folkloru, T.F.A.D., 16. c. 1975, sf. 314.

üzerinde oynanır. Oyuncu, ıgıllar atarak ve kanat çırparak oyunu sürdürür. Yine Anadolu'nun Kartal (Sivas), Kartal Halayı (Yozgat), Kartal Oyunu (Tokat) ve Kartal Halayı (Bingöl) gibi söz konusu yörelerde oynanan bu kartal kökenli oyunlarda benzeri özellikler gösterir. Ancak, saydığımız bu oyunlar grup oyunudur, bazen kız-erkek ve bazen de erkek oyunu olarak oynanır, fark buradır.

Özetleyecek olursak; halk oyunlarımızın tür, biçim, kurgu ve kon olarak belli bir grubunu Türk kozmogonisinden ve onun yan konularından geldiğini söyleyebiliriz.

İnsan düşüncesinin gelişmesi; zaman içinde evre evre inançların ilkel ve basit olmaktan çıkıp, daha kompleks, olgunlaşmış yapılara doğru gittiğini görmekteyiz. Tabii ki, beraberinde bir sistemleşme; bsirbiriyle zıtlıkları giderilmiş, uyum içinde, birbirini tamamlayan düşünce bütünleri oluşturdıkları ortaya çıkar. Bu anlamda, Türk düşünce yapısında da dört unsur diye adlandırılan, dört kült bulunmaktadır. Tahmin edileceği gibi, bu dört unsur, hemen ve hep birlikte ortaya çıkmaya, din olgusunun gelişim sürecindeki evrelere bağlı olarak, birbiri üzerine birikmiş, dinlerin gelişim çizgisinde olgunlaşmıştır. Türk dininin temelini teşkil eden dört unsur; naturizm animizm, toyanizm evrelere bağlı olarak ortaya çıkan su, toprak, ateş ve havadır. Bu Kütlere biraz olsun değinmenin yerinde olacağını düşündük.

"Su; herşeyin anası, varlık sebebiydi. Bu nedenle de Türkler de "su" mukaddesti. (Bu konuyla ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için (39) kaynağa bakılabilir). Günümüze kadar bu inanç bütün Türk dünyasında varlığını sürdürmüştür. Hatta "Yersu"ların oturdukları düşünölen ve kutsal sayılan çeşitli göl, ırmak ve nehirlerin adları, göç

(39) İNAN, A.K., "Tarihte ve Bugün Şamanizm" I. Baskı T.T.K. Yayınları, Ankara, 1976.

eden Türk boylarınca yeni yerleşim yerlerindeki göl, nehir ve ırmaklara vermek suretiyle eski geleneği devam ettirmişlerdir.

Şamanist inanca göre, Yer-su'lar için nehir ve ırmak kaynaklarında ve göl kenarlarında, onları memnun etmek amacıyla yapılan ritüel ayin ve törenlerdeki ibadet gereği olan "oyunlar" İslâmiyetin kabulüyle birlikte anlam değişikliklerine uğrayarak, eski dinin yadigarlarını ve geleneğini adları ile yaşatmışlardır. Örnekleme gerekirse; Soğuksu (Bergama), Coşkun Çoruh (Artvin), İnce ve Uzundere (Kars, Artvin), Ezingan Deresi (Kars), Marmara (Gaziantep/Barak), Kelekvan (Van), Su gelir Harkdan (Erzincan/Kemaliye), Havasor (Van) gibi oyunları su kültünün bakiyeleri olarak sayabiliriz.

Toprak; varolup mitolojisine göre, sudan sonra varolan ikinci unsurdur.

Eski Türkler'de tanrılar alemi; yukarıki sema, orta dünya, aşağıdaki sema olmak üzere üç alemden oluşuyordu. Orta dünyada "yer-su"lar yaşarlardı. Onlar dağların, tepelerin ve ovaların koruyucusu niteliğinde idiler. Dağların zirveleri tanrıların kutsal mekanlarıydı. Bu inanç göçebe, Türk boyları tarafından aynen korunarak Anadolu'ya getirilmiş bu yeni yurtlarındaki çevrelerinde gördükleri dağlara, tepelere aynı kudsiyetler verilerek anlamlandırılma ve adlandırılma geleneği sürdürülmüştür. Hatta bu gelenekte renkleri ve ona bağlı olarak yönleri bile bulmak mümkündür. Meselâ; Akdağ(madeni), (Afyon)Karahisar, Kızıldağ vb. gibi.

Dağların tepelerin tümünün ruhları olduğu düşünülür, canlı varlıklar gibi değerlendirilir. İnsan gibi duygulandıkları, coşkunluklar gösterdikleri, hareket ettikleri düşünülürdü. Bu inancın yansımasını halk oyunlarımızda da görmek mümkündür. Örnekleme gerekirse, Eğil Dağlar (Kars), Boşan Dağlar (İzmir) oyunlarının en güzel örneği teşkil edeceği kanaatindeyiz.

Dağ kültü ile ilgili olarak; Dağlı Zeybeği (İzmir/Bergama), Hasandağı, (Kars, Ağrı, Gaziantep), Hasandağ Sekmesi (Kırşehir), Hasandağı (Adana), Dağlar (Sivas), Hozandağı Barı (Erzurum), Karahisar Horonu (Gümüşhane), Sisdağı (Sakarya, Trabzon), Karadağ Halayı (Kerkük), Karadağ (Üsküp) gibi halk oyunlarını sayabiliriz.

Öte yandan, dağ kültü ile toprak kültü eşdeğerti. Çünkü dağ bir şekildi, esas ve asıl olan cevherdi ki, o da topraktı. Dağlar ise, insanın kendisine ait ayrı bir dünya yaratmak amacıyla ağzına saklandığı topraktan oluşmuştu. Özü aynı idi.

Ateş; Türk mitolojisinin önemli konularından biri idi. Şaman dualarında fazlasıyla sözü edilen "ateş" Yunan mitolojisindeki gibi tanrıların katından, yani Olimpos'tan, çalınmış bir sır değil, aksine tanrı Ülgen'in insanlara bizzat öğrettiği ve verdiği armağan olarak kabul edilir.

Türk inancında "ateşin" yaratılışı, tanrılar katındaki yeri, çeşitleri, kudsiyeti görüldüğü gibi çok yaygın ve derin izleri olan bir konuydu. Evlenen bir genç kız, eşinin evine giderken, "Ocağı"nın ateşinden bir parçayı alıp götürmeyi ihmal etmezdi. Mitolojiyle sosyal hayatın iç içe yaşadığı Türk Toplumunda bu derece zengin bir inanç ve görenek örgüsüne sahip olan ateş kültüyle ilgili ayini kökende çok eski çağlara aittir. Nitekim "Hun"ların ateş etrafında davul çalarak döndüklerini ilk çağ insanların bir Çin'li şairden öğreniyoruz. Takiben yine ilk Bizans'lı elçiler Asya'ya gittiklerinde Türklerin ateş çevresi çalgılı oyunlarını görmüş ve dönüşte yazmışlardır. (*) Sözkonusu kaynaklardan da anlaşılacağı gibi günümüzde ateş kültü çevresinde yoğunlaşan inanç ve oyun geleneklerinin, eski inanç ve görenek sistemlerimizden aktararak günümüze getirildiği düşüncesine varmamıza sebep olmaktadır.

(*) Bu konu üzerine geniş bilgi için bkz. M.R. Gazimihal, "Türk Halk Oyunları Katoloğu", I. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974.

Ateş kültüne bağlı oyunlarımızın en çarpıcı örneklerinden biri "sinsin" oyunudur. Değişik yörelerimizde; Sinsin (Maraş, Samsun, Amasya, Çankırı, Yozgat, Çorum, Malatya), Simsime (Adıyaman) olmak üzere değişik isimlerle anılır ve oynanır.

Kısaca; oyun çeşitli yörelerdeki adlandırılışlarıyla mitolojik kökeni, oyunun işlediği tema ve hareket serileri, en önemli bulgu olarak da "ateş kültü"ne bağlılığı konusunu, şüpheyi yer bırakmaksızın, açıklıkla gözönüne sermektedir.

Hava; Eski Türk inancına göre gökten ayrı bir varlık olarak düşünülmemiştir. Çünkü gök bir sonsuzluk ifadesiydi. "uçsuz ve bucaksız gök kubbenin altında dünya ile ilgili bir gök boşluğu vardı. Eski Türker, dünyaya değen bu boşluğa, daha doğrusu "hava"ya "kalıg" derlerdi. (40) Kalıg, gök ile sonsuzluğa açılır, sonsuzluğu kucaklardı. Göğün kutsallığı onu da kutsardı. Bu anlamda gök ile hava eşdeğerdi. Sadece, insan için hava, içinde yaşanan, gök ise altında siperlenen bir varlıktır. Gök, kutsal bir sonsuzluk ve ruhtu. Hava ise, ondan bir parça idi. Hatta; su, toprak ve ateş yokken, ay ve güneş dahi yokken, hava vardı. O anlamsız ve sonsuz bir kaostu. Çünkü, o diğer unsurlarla belirlendi ve şekillendi. Fakat, havasız da diğer unsurların ve varlıkların anlamı yoktu. Unsurlarla, gök belirince kalıg (hava) da onun içinde kendisini buldu, şekillendi. Bu nedenle gök ve gök ruhuyla hava eşdeğerdi.

Göçebe Türkler, göğü "Yurt" adını verdikleri çadırlarına benzettiklerinden, onu hep daire biçiminde değerlendirmişlerdir. Halk oyunlarına da bu düşünceleri, halka düzenin doğması şeklinde yansıtmıştır. Tabii ki, şamanların ayinlerini çadırlarda yapmaları da halka düzeninin doğmasına ayrıca etki yapmıştır.

(40) ÖGEL, B., "Türk Mitolojisi", I. Baskı, MEB Yayınları, Ankara, 1971, sf. 18.

Halk oyunlarının içinde yer alan hiçbir hareket veya oyunun basit bir zıplayış, koşturma şeklinde soyut olarak ortaya çıkmadığı, aksine âyîni kökene dayalı olarak, belirli anlamlı ifade etmek üzere dinsel bir gerek olarak doğduğu düşüncesindeyiz.

Şamanlar toplumsal boyutta etkinliklerini oyun, müzik ve şiir sanatları yoluyla sağlardı. Bu nedenle halk oyunlarının doğuşuna kaynaklık ettikleri gibi, gelişmesine ve sonraki nesillere aktarılmasına vasıta olmuşlardır. Şimdiye kadar oyunun sosyolojik olarak içinde doğduğu toplumla, o toplumun kültürüyle ve dinsel olanla ilişkisini gördük. Şimdi ise genel olarak Dünya'da Halk Oyunlarının tarihi gelişimi konusuna geçebiliriz.

1- Dünya'da Halk Oyunlarının Tarihi Gelişimi

19. asrın ortalarında Avrupa'da halk bilime duyulan ilginin büyümesi yalnız bilimsel çalışmaların yayım yaşamına girmesiyle değil, aynı zamanda çeşitli gazetelerdeki halkbilimi sütunlarının varlığıyla da sağlanmış ve desteklenmiştir. Örneğin, 1846'da W.J. Thoms tarafından kurulan "Notes and Querles" (Notlar ve Sorular) gazetesindeki "folk-lore" (halkbilim) ve "Byegores" (Geçmişteki yaşamda) başlıklı sütunlardaki sürekli yayımlar, halkbilime duyulan ilginin pekişmesine ve yayılmasına yardımcı, olmuştur. 1978'da yayımlanan bir makalede "kimi zaman çevremizdeki bireylerden kulağımıza gelen kimi zaman da kitaplarda okuduğumuz, gerçek anlamlarını bilmediğimiz kabaca anlamaya niyetlendiğimiz, bölük-pörçük, dağınık durumda olan halkbilimi konularını zaman geçirmeden biraraya toplayacak, yayımlayacak bir kurumun oluşturulması önerisi, bu alanda duyulan gereksinmeyi ve yeterli bilgi ve malzeme birikiminin varlığını kanıtlıyordu. (41)

(41) BALAMAN, Ali Rıza, "Gelenekler, Töre ve Törenler", Betim Yayınları, 1983, sf. 9.

Özellikle folklorun bilim olarak kabulü ile 19. yüzyılın sonlarında pek çok Avrupa ülkesinde gerçekten kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Yalnız bu çalışmalar özellikle folklor üzerinde yoğunlaşmıştır. Yani şu an mevcut olan kaynakların hiç birinde demek belki de yerinde olacak, folklorun kadrolarından olan halk oyunlarının doğup, büyüüp, yaygınlaşmasına yer verilmemiştir. Belki birçok ülke kendi içinde halk oyunlarında tarihine yer vermiş dahi olsa, bu dünya çapında bir boyut kazanmadığından kapalı kalmaya mahkum olmuştur. İşte bizde çalışmamızın bu bölümünde halk oyunlarının geçmişini yerine, folklorun bazı dünya ülkelerinde ki geçmişi üzerinde duracağız.

Yunanlılardan Homer'in tasvirlerinde, Romalılar'da Sezar ve Tacitus gibi klâsik müelliflerin eserlerinde- Orta Çağ Hristiyan ve İslâm müverrihlerinde, eski seyahatnamelerde, ezcümle Osmanlılarda Evliya Çelebi'de örf ve adetlerden bahseden kısımlara sık sık rastlanmaktadır. (42)

Heredotos ve Plinius da eserlerinde halk inançlarıyla ilgili bilgilere yer verdiler. Heredotos ünlü tarihinde Yunanistan, İran, Arabistan, Mısır ve Sicilya'da yaşayan insanların halk kültürüyle ilgili bilgiler verdi. Coğrafyacı Strabon da yazılarında halk kültürlerine değindi. Arap gezgini ve şairi Ebû Dülefin Türk, Çin ve Hint ülkelerine, bir diğer Arap gezgini İbn-i Fazlan'ın X. yüzyılda Türkistan'a yaptıkları gezilerle ilgili gezi notlarında gezip gördükleri bölgelerin halklarıyla ilgili bilgiler vardır. XIII. yüzyılda Venedikli Marco Polo'nun Uzak Doğu gezileriyle XIV. yüzyılda Arap gezgini İbn-i Batuta'nın gezi notlarında da halkın gelenek ve görenekleriyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Fakat Pausanias'ın Perigosis tes Ellades (Yunanistan'ın Tasviri) adlı yapıtı başlı başına bir halkbilim soruşturması niteliği taşımaktadır. (43)

(42) SAINTYVES, P., "Folklor El Kitabı", Çeviren, Bilâl Aziz Yanıkoğlu, Doğan Kardeşler Yayınları A.Ş. Bısamevi, İstanbul, 1951, sf. 15.

(43) EVLİYAOĞLU, Sait, BAYKURT, Şerif "Türk Halk Bilimi" sf. 37.

İngiltere'de; 1725'de A. Baurne'un halkın geleneği, görenek ve hurafelerini derleyerek hazırladığı *Antiquates Vulgares* adındaki eseri yayınladı. 1765'de İngiliz baladları yayınlamaya başladı. Bu gelişmeye İngiliz romantik yazarları önemli ölçüde destek bulundular. Daha sonra 1846'da W.J. Thoms bu yeni bilim şubesine folk-lore adını vererek bu alandaki çalışmaları hızlandırmış oldu. 1878 yılında ise *Folklore Record* dergisi çıktı. Aynı dönemde "Society of folklore" kuruldu ve The Folk-lore cemiyeti adına göreve başladı. Combridge'de folklor cemiyeti ve Oxford'da "Aschmolean museum" cemiyeti kurulurken, İskoçya'da ise antropoloji ve cemiyet enstitüleri kuruldu. Bu çalışmaların tamamı ise toparlanarak arşivler oluşturuldu.

Almanya'da; folklor ürünlerinin pek çoğu derli toplu bir halde değildi. Çeşitli dil, psikoloji ve antropoloji dergilerinde ara ara rastlanan folklor konulu yazılar yayınlanıyordu. 1858'de Riehl'in folklorun bir bilim olduğunu iddia ettiği konferansı pek işe yaramamış, bir bilim olarak gene de ağır yürümüştür.

19. yüzyılın ilk otuz senesi zengin bir folklor edebiyatı oluşumunu getirdi. Masallar, efsaneler derlendi. Gelenek ve görenekler teker teker ele alındı. Örneğin Von Fr. A. Demann'ın hazırladığı *Alman Halk Bayramları*. Çalışmalar yüzyılın sonlarına doğru önemli ölçüde hızlanmış ve yayılma fırsatı bulmuştur. Bu sayede yeni yetenekler keşfedilmiş ve kaliteli sonuçlar alınmıştır.

1841'de M. Haupt, *Zeitschrift für Deutsche Altertum* adındaki dergisinde sadece dile ve edebiyata değil, gelenek, görenek ve eski halk hukuku inanışlarına da değinmiştir. Grimm kardeşler'in yazılarına da dergisinde yer vermiştir. 1843'de W. Wolf'un yayınlanan bir eserinde folklorla ilgili pek çok yazıya yer verildi. Wolf özellikle insan hayatının en önemli geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölüm gibi halk gelenekleri üzerinde durdu. Daha sonraları folklor ile uzaktan olsun

yakından olsun, ilgili pek çok dergi yayınlanmaya devam etti. Von Lazarus'un ve Steintal'in "Halk Psikolojisi ve Lisan Bilgisi" dergisi de tam bu dönemde yayımlandı.

Weinhold'unda folklorla yakından ilgilenmeye başlaması, folklorun odak olarak tayini olmuş oldu. Çünkü bu sayede daha pek çok bilim adamı bu konuya merak sardı. Bu konudaki çalışmalarını bütün hızı ile sürdürenlerin yanında folklorun ardından başka ilimlere kayanlarda görüldü. Fakat Berlin Üniversitesi profesörlerinden Dr. Karl Weinhold'un bu konuya adeta taparcasına gösterdiği ilgi pek çok bilim adamı tarafından takdirle karşılanmıştı. Tutkusu onun, Berlin'de bir Folklorcular Cemiyeti kurmasına neden oldu. Ömrünün sonuna dek orada hizmet verdi. (1901) O yıllarda Folklor Cemiyeti Dergisi yayıma geçti. Bu derginin yayımlanması hem folklor için büyük bir kazanç, hem araştırmacılar için bir kaynak, hem de yeni nesiller için yol gösterici olmuştur.

1894 yılının sonunda Dr. M. Haberlandt'ın teşvikleri üzerine Avusturya Folklor Cemiyeti kuruldu. Dr. Haberlandt tarafından idare olunan "Avusturya Folklor Dergisi"nin birinci cildi intişar etti. Cemiyetin gayesi, çıkardığı dergide görüldüğü gibi, Avusturya'da yaşayan halkların mukayeseli bir araştırma ve tasvirinden ibarettir. Bu saha, Karpatlardan Adriyatik denizine kadar uzanmaktadır. Almanlarla Slavlar-ki Hind-u Avrupaî halk ailesinin başlıcalarıdır. muhtelif tarihi tabakalar ve milli ayrılıklarla Avusturya halkını teşkil etmektedirler. Cemiyet, bunların sadece milliyetleriyle meşgul olmayıp halkı ve ilk inkişaf esaslarını da araştırmaktadır. Cemiyeti incelenmesi ve tasviridir. 1890 da "Verein für Volkskunde" cemiyeti kuruluyor ve "Zeitschrift des Vereins für Volkskunde" adlı dergisinde neşre başlıyor. (44)

(44) SAINTYVES, P., "Folklor El Kitabı", Çeviren, Bilâl Aziz Yanıkoğlu, sf. 17.

Fransa'da, 17. yüzyılda halkın içinden yetişmiş olan Molière çalışmalarında halk edebiyatı ürünlerine gereken değeri verdi. Bu esnada I. Napolyon Fransız halk türkülerinin derlenmesini istese de, bu arzusu hemen yerine getirilmedi. Bununla birlikte 19. yüzyılın ortalarına kadar bile olumlu bir gelişme sağlanamadı. Ta ki 1850 yılına değin. Bu tarihte Fransız Milli Eğitim Bakanlığının teşvikleri ile (konulan ödüller, madalyalar sayesinde) büyük aşamalar kaydedilmiştir.

1877 yılında Fransa'da Henri Coardoz "Melusine" adlı dergisini çıkardı. Bundan sonra bu konudaki dergiler birbirini izlemeye başladı. La Tradition, Revue Generale de Comtes, lengend-es chants, usages, traditlons populaires, Recueli de documents pour service a l'etude des traditions populaires dergileri bu cümledendir. P. Sebiliot'un 1889-1918 yıllarında yayımladığı Revue des traditions populaires 32 cilttir. Van Gennep'in 1908'de kurup yayınlamaya başladığı Revue des Etudes ethnographiques dergisi sonradan etnoğrafya ve sosyoloji Derneğine devredildi ve Revue D'Etnographie te de Sociologie adını aldı. 1920-1924 yılları arasında Revue d'Etnographie et des Traditions Populaires adlı on ciltlik bir dergi yayınlandı. 1930 yılında Revue de folklore Française çıkarıldı, sonradan adını değiştirerek Revue de Folklore Française et de Folklore Colonial oldu. (45)

Finlandiya'da; Ellias Lönnrat "Kalavala" destanı toparlayarak dünyaca ün kazanmıştır. Lönnrat 1828 yılında henüz bir tıp öğrencisi iken, vatanını tanımak amacı ile yaya olarak seyahata çıkmış ve halkla temasa geçmiştir. Bu esnada topladığı bilgileri, halk edebiyatı çerçevesinde kendi parası ile bastırmıştır.

1832'de Rusya'ya tâbi Kereliya'da kalan Fin kardeşlerini ziyaret etmiş, 1835-1849 yılları arasında geçen onbeş sene zarfında yaptığı

(45) EVLİYAĞLU, Sait, BAYKURT, Şerif "Türk Halk Bilimi" sf. 40, 41.

geziler ve çalışmalar sonunda Kelovalanın terkiibine ve tedvinine muvaffak olmuştur. Bu başarısına rağmen onu bir aralık, hayatını kazanmak için, ziraat mecmuası naşiri olarak görüyoruz. Fakat Fin milletine edebi bir şaheser kazandıran bu zatı, yurttaşları unutmamış 1853 den, ölüm tarihi olan, 1884 e kadar üniversite profesörü olarak, akademik çalışmalarına devam etmiştir. Finlerin kendi dillerinde çok esash folklor dergileri ve monografileri vardır. (46)

1901 yılından itibaren yayımlanan "Finnischer Ugrische Forschungen" adlı dergide sadece Finn - Ugar kavimlerine değil, Türklere ve diğer Altaylı kavimlere de ait önemli bilgiler mevcuttur.

İskandinavya'da; İsveç, Norveç, Danimarka ve Hollanda'da folklor konusu üzerinde önemle durdu. 1872'de Arthur Hazelilus'un özel çabalarıyla önemli bir aşama kaydı sözkonusu olmuştur. Bu tarihte İsveç köyünün gelenekleri kapsamında, giyim-kuşam, araç-gereç vb. eşyaların koleksiyonunu yapan Hazelius, toparladıklarının gelişen endüstri ile yokolmasını, gerçeğine en uygun eski çiftlik binalarının inşaaı ile önlemeye çalıştı. Böylece koleksiyonunu otantik bir ortamda sergileme fırsatını yakalamış oldu.

Danimarka'lı halk rehberi ve pedagog olan Grundwig folklor çalışmalarını elinden geldiğince desteklemekten kaçınmamıştır. İskandinav ülkelerinden Norveç ve Hollanda'da cereyan eden bu çalışmaları desteklemiş ve ayak uydurmaya çalışmıştır.

İtalya'da; folklor çalışmaları Palermo'lu G.Pitre'nin Revista di Litterature populare adlı dergisiyle başlamıştır. Bu derginin kapanmasından sonra Salomone-Morina ile kurulan işbirliğinin ürünü olarak yeni bir dergi çıkarılmıştır. İtalyan Folklor Edebiyatı 1899 yılında hazırlanan özel bir bibliyografya ile birikimini ortaya koymuştur.

(46) SAINTYVES, P., "Folklor El Kitabı", Çeviren, Bilâl Aziz Yanıkoğlu, sf. 20, 21.

İspanya'da; 1881'de A. Machoda Y. Alverezin etkisiyle Folklor alanında kurulmuş olan iki ayrı dernek 1883'de birleşerek bir hayli folklor dergileri ve monografiler yayınlamayı başardı.

Polonya'da; Krakovi Üniversitesinin çabalarıyla 1873 yılında on sekiz cilt olan Leh Folklor ürünlerinin yayınlanmasına başlandı. Sağlam ve sistemli yapılan çalışmaların ürünü olarak kütüphaneler folklor araştırmaları ile zenginleştirildi.

Çekler'de; Český Lid yani Çek Halkı adını verdikleri dergi bu konu üzerine yapılmış olan çalışmaların en başında yer alır. Derginin ana konusu Çek edebiyatı ve kukla oyunları olmuştur.

Macaristan'da; Antol Hermann'ın 1887'de yayımladığı Macaristan Etnoğrafya dergisi ve Coğrafya Cemiyeti ile Macar Milli müzesinin birlikte oluşturdukları Etnoğrafya Dergisi folklor çalışmalarını en iyi şekilde yansıtan turistik bir dergi olmuştur.

Rusya'da; Moskova Üniversitesi (Etnoğrafiçeski obozijenie) adlı dergiyi 1889'da neşre başladı. Bu dergide Asya halklarına dair pek çok malzeme olduğundan Türkologlar için büyük önemi haizdir. Su teşebbüsten biraz sonra Petersburg'da İmparatorluk Coğrafya Cemiyeti (Jivaya Starina=eski hayat dergisi) le bilhassa Slavlığın üzerine yapılan araştırmalar bilhassa "Kilvskaya starina" dergisinde temerküz etmiştir. (47)

Son yıllarda Batı ülkelerinde olayın ciddiyeti öylesine güzel kavranmış bir durum arzeder ki, imrenmemek elde değil, arşivlerin doluluğu, çalışmaların hızı ve insana verilen değerin göstergesi olarak, insan bilimlerinden olan folklor biliminin benimsenişi güzel bir manzara.

(47) SAINTYVES, P., "Folklor El Kitabı", Çeviren, Bilâl Aziz Yanıkoğlu, sf. 20.

Folklorun bütün branşlardaki hızı halk oyunlarına da yansımış ve bizler için ideal ölçü sayılabilecek boyuta getirilmiştir. Dans okullarının öneminin kavranışı da çok kısa sürmüştür. Biz ise bir bilim olarak folkloru yeni yeni hazmetmekte ve folklorun kapsamında halk oyunlarının önemini henüz keşfedip, kullanma girişimlerine başvurmaktayız. Bu çok karamsar bakıştan sonra, ümitsizliğe kapılmadan, şimdi de Türk halk oyunlarını tarihi gelişimine geçebiliriz.

Her ne kadar batı ile aramızda bir zaman farkı olduğunu iddia etsek de, bu durumu kamçılayıcı bir nitelikte ele alıp, bu zaman kaybını elimizdeki çok kıymetli zengin kültür değerlerimizle kapatmaya çalışma yoluna gitmeliyiz.

2- Türkiye'de Halk Oyunlarının Tarihi Gelişimi

Türkler'in yüzyıllardır yaşadıkları Anadolu, Asya ile Avrupa arasında bir köprüdür. Anadolu kültürünü ve bu kültürle çok yakından bağlantılı gösterim sanatları geleneklerini incelerken Anadolu'nun birçok büyük kültürlerin geçiş yolu olduğu ve birçok geleneklerin kat kat birikiminden oluştuğu gözönünde tutulması gerekir. Bunların varlığını, bir yandan bunlar içinde bozulmuş olsalar da Anadolu köylüsünün yaşattığı örneklerden, öte yünden tarihsel belgelerden, arkeolojik buluntulardan ve ikonografya malzemesinden öğrenebiliyoruz. (48)

İlk insanların topluluklar halinde yaşamaya ve kendilerini yöneten bir takım bilinmeyen büyük ve sihirli güçlere tapmağa başlamaları ilk dansları doğmasına neden oldu. Kuşkusuz daha çok

(48) AND, Metin, "Anadolu Halk Dansları ve Halk Tiyatrosunun özellikle Hayvan Benzetmeceleri Bakımından Asya Kökenleri, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. Cilt, G.Ü. Basın Yayın Y.O. Basımevi, Ankara 1983, sf. 31.

taklide dayanan ve ritüel ve mojik karakter taşıyan bu ilk tapınma hareketleri genellikle tiyatro ile ilgiliydi ama bu toplu kültür-sanat olayı içinde dans ta en baştaki yerini almaktaydı. Demek oluyor ki din, sanat ve uygarlık birlikte doğup geliyor, dans da bu kültür olayı içinde önemli bir bölüm olarak kendini kabul ettiriyordu. Çünkü bu ilk insanlar, ilk kültür olayları olan av, savaş, evlenmek, doğurmak, ateş yakmak için ve onları taklit ederek dans ediyorlardı. Karanlık geceye dans ediyorlar, ay ışığına dans ediyorlar, ateşe dans ediyorlar, güneş için dans ediyorlar, günlük olaylar için bile dans ediyorlardı. Evet, din, sanat, bilim, kültür, tiyatro ve dans eksenini çevresinde ve hep birlikte doğup büyüyor, geliyor, uygarlık oluşuyordu. (49)

İlk insan oyunla; düşünce fikir, hâyal aruz ve isteklerini anlatırdı. İnsanın henüz hiçbir şey bilmediği zamanlarda, tabiatta primitif bir hayat yaşarken, tabiatta duyduğu sesleri ve gördüğü hareketleri algılar, çağrışımlarla kafasında belirleyip, ses ve hareketleriyle taklit etmeye çalışırdı. Taklit edilen ses bileşimleri dil ve müziği, hareketler ise çeşitli sahne ve gösteri sanatlarının doğmasına neden oldu. Sürü hayatı yaşayan primitif kavimlerde, korunma ve beslenme kaygısıyla, tabiat ve tabiat varlıklarını izleyerek ve irdeleyerek, toplandıkları ateş çevresinde bu olguları sesle ve hareketle canlandırdı. Zaman içerisinde oyunlar ilkel dinlerin ifade gücü, yatırım kaynağı olmuştu. İyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, güzel ve çirkinin, yani bu soyut kavramların tamamını canlandırabilme imkanının sadece oyunla bulunması mümkündü. Doğaüstü güç ve onun kavranabilmesi, yine oyun yoluyla ifade edilebiliyordu. Kısaca bir dinin, itikat ve ibareti, adap ve erkanı bütünüyle oyundan ibaretti. Zamanla oyunlar dini ve törensel niteliklerini kaybederek, anlamlarını açıklayamadığımız soyut ve oyunlar kavmi almışlardır.

(49) BAYKURT, Şerif, "Türk Halk Dansları ve Anadolu Uygarlıkları" III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. cilt, MFAD Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, sf. 49.

Bu gelişim çizgisinde konu ele alındığında, oyunun doğması için bir olayın çıkması gerekmektedir. Olay toplum üzerinde etki yaparak, onda çeşitli duygular yaratır. Temelde yatan olumlu veya olumsuz etki, duygunun sevgi veya nefretten temellenmesine neden olur. Öte yandan biliyoruz ki; "oyun, duygu ve düşüncenin hareketle ifadesi" (50) olup, elbetteki duygunun temelinde yatan öğeler, oyunun anlatımını da etkiler. Ortaya çıkan, olay, bir sevinci ise, oyunun hareketli yumuşak, oyuncuların karşılıklı tutumları samimi, jest ve mimikleri toleranslı ve hoştur. Yok olay bir hoşnutsuzluğa ve nefrete dayanıyorsa, hareketler sert, karşılıklı tutumlar, jest ve mimikler asabidir.

Öte yandan folklorik bir olayın üç kaynağı vardır. Tabiat, toplum ve insan. İncelendiğinde söz konusu kaynaklarda kesin bir dualizm (ikilem) vardır. Bu ikili yapı sürekli denge halindedir. Denge ise statik bir haldir. Olayı dinamik bir durum belirler. Öyle ise olay, dengenin sarsıntı geçirdiği anlardır. Varlığın anonim yaratma gücü, toplum bünyesindeki dualist yapının sarsıntı geçirdiği anlarda ortaya çıkar. Tabiatda da, bu dualizmi ve sonuçlarını açıklıkla görebiliriz sözgelimi tabiatda su ve buhar miktarı bir denge teşkil eder. Eğer bu denge, buhar lehinde gelişirse kuraklık doğar, su lehine dönerse sellere, afetlere yol açar. Toplum açısından ele alındığında, denge toplumların kurdukları ve devam ettirdikleri barış dönemleridir. Bunun aksi, yani dengenin sarsıntı geçirdiği zaman ise savaş halidir. Kişi olarak ele alındığında, denge, mutlulukla, mutsuzluğun ölçülü olduğu anlardır. Bu açıklamaların ışığı altında konuya bakıldığında, sözü edilen üç kaynakta, herhangi bir sebeple dengenin sarsıntıya uğraması, toplum vicdanına etki ederek kolektif duyguları doğurur. Bu duygular da, toplumda ortak davranış ve hareketleri belirler, şekillendirir.

(50) AY, Göktan, "Folklor Giriş" sf. 72.

İşte insanın insanla, insanın toplumla ve insanın tabiatla olan ilişkilerinin ve dualitesindeki dengenin bozulması sonucu, ortaya çıkan bir olayın doğurduğu kollektif duygu, bir yandan anonim ve ortak hareketleri yaratırken, diğer yandan da ortak terennümler yoluyla evrensel seslerden milli ve kollektif müziği meydana getirir ki, sözü edilen bu müzik ve hareketler eşleşerek halk oyunlarını doğurur.

Halk oyunu hareket ve müzik olmak üzere iki ayrı ögeden oluşmuş bir bütündür. "Düzgün ve birbirine benzeyen ritmik hareketlerin uyumlu bir biçimde ortaya konulmasından oluşan oyun nadiren müzik eşliği olmaksızın belli bir ritme bağlı olarak da meydana gelebilir. Hareket bir bütün olarak temelini ayaktan başlatmak üzere, vücut ve kollara kadar uzanır. Vücut bölümlerinin uyumlu hareketleri kadar grubun uyumlu hareketleri de estetiği yaratır. Hatta bazen bir bakış ve duruş bile estetik bir ifadedir. Musikide, estetiğin sesle ifadesi ve desteklenmesidir.

Özetleyecek olursak, kavram olarak halk oyunu; göze ve kulağa hoş gelecek tarzda düzenlenmiş, ölçülü ve dengeli hareket yoluyla, estetik bir etki ve heyecan yaratan, çoğunlukla, ses birimlerinden meydana gelen anonim halk müziği ile desteklenmiş, hareket ve müzik bütünleşmesidir.

İçinde yaşadığımız yüzyılın ilk yarısı ortalarından günümüze kadar uzanan zaman dilimi içindeki bilimsel bulgu ve buluntular ilk toplu ve yerleşik hayat merkezlerini, eski Yunan ve Ege'den, hatta Orta Asya'dan İç Anadolu topraklarına kaydirmiş bulunmaktadır. Şu halde dansları da uygarlıklardan ayrı düşünebilme imkanı bulunmadığına göre, dansın doğuşunun da Anadolu topraklarında meydana geldiğine inanmak yanlış bir düşünce tarzı olmaz. Nitekim, dansın Anadolu'da ilk toplu ve yerleşik hayata geçirdiği zamanlarda varolduğunu yapılan arkeolojik kazılar doğrulamaktadır. Konya'da Çatalhöyük'te yapılan

neolitik kazılardaki duvar resimleri bu görüşün doğruluğunu çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır. M.Ö. 5500-6500 yıllarına ait yapı kalıntılarının duvarlarında bulunan iki metre boyundaki resimlerin konularını toplu danslar oluşturmaktadır. Ayrıca davul çalınan bir figür resimde yer almaktadır. Bu, dansın davul eşliğinde meydanlarda oynanan bir oyun olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü konular arasında av törenleri de vardır. (51)

Orta Asya'dan gelen Türkler Anadolu'ya geldikleri vakit, daha hakimiyet kurmadan, İstanbul'u fethetmeden, Avrupa, Asya ve Afrika'ya bir imparatorluk için uzanmadan evvel Anadolu platosunda yüzlerce yıl yaşadılar. Orjinal dinleri Şamanizm, Budizm ve Manihaizm olan Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra bile bu dinler hâlâ kimi Orta Asya Devletlerinde yaşam mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Anadolu uzun süre üzerinden çeşitli büyük kültürlerin geçtiği bir köprü olmuş ve Anadolu Türklüğü zengin ve yaygın dans faaliyetlerine sahip olmuştur. Anadolu dans geleneği gibi böyle büyük bir konu, dansların listesi yapılırsa birçok ciltler teşkil eder. Dansların sadece isimlerini anmak ve yazmak bile bütün dans listesini kaplar. Şimdiki incelemeler Türkiye'deki geniş dans zenginliğine kısa bir bakıştır. Çünkü Türk folkloru çok fazla heterojen elementleri içermektedir. Hiç bir zaman yeni ögeler ekleme ve karıştırma ihtiyacını doğurmamıştır. Bu danslar ayrı geleneklerle ve 900 yıl gibi bir zaman sonunda beş büyük kültür yönlerinin karışımıyla yaratılmıştır. Şimdi kısaca bu yönleri inceleyelim. İlk olarak eski Anadolu yarımadası kültürü gelir. Anadolu yarımadası bin yıl süresince çeşitli medeniyetlerin temsilcileri tarafından işgal edilmiştir. Hitit, Lidya, Yunan, Bizans bunlardan bir

(51.) BAYKURT, Şerif, "Türk Halk Dansları ve Anadolu Uygarlıkları" III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. cilt, MFAD Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, sf. 49, 50.

kaçıdır. Türk kültürü çok medeniyet ve geleneklerin vârisidir. Türk dansı hiç şüphe yok ki onları etkilemiş veya onlardan etkilenmiş ve bu etkiyle bütünleşmiştir. Türk dansı üzerindeki ikinci en önemli etki Asya'dan gelir. Üçüncü etki ise İslâm kültüründedir. Bu büyük oranda, negatif yönde bir etkidir. Çünkü İslâmiyet, dans ve özellikle kadınların erkeklerle dans etme yasağını getirmiştir. Dördüncü olarak 14. ve 19. yüzyıllar arasında Türkiye'nin Avrupa Asya ve Afrika'nın çok büyük bölümlerine hükmettiği zamanki genişlemesinin etkisini söyleyebiliriz. Türkiye aynı zamanda kendi yörüngesinde bulunan, onlara hükmettiği toplumlarla da kültür alış verişi yapmıştır. Modern çağlarda Türk kültüründe beşinci bir yönelme, etkileşme vardır. Batı uygarlığı, 19. yüzyıldan önce batı kültürüne hafif bir yaklaşma vardı. (52)

İşte Anadolu Türkiye'sinin dansları bütün bu etkileşimlerin ürünü olarak varolmuştur. Bu bağlamda dansların bölgeselliği sözkonusudur. Örneğin; Türklerin oynadıkları oyunla Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler'in oynadıkları oyunlar stil açısından ayrılık gösterir. Türk dansı üzerindeki etki ve orijinleri incelersek, meselâ sözcüklerin kökenini inceleme olayı, sanat ile birleştirilirse oyun ve büyü gibi iki kelimenin ayrı kökleri ve çeşitli farklı anlamları olduğu görülür. Günümüz Türkçesi'nde "oyun" kavramı, çocuk oyunu, dans, spor, kumar, vs. anlamlarda, "oynamak" kavramı ise dans etmek, hareket etmek anlamlarında kullanılmıştır. Bunun sebebi oldukça karmaşıktır. Ancak dans etmenin tabiatın kutsallığını yansıttığını ve tanrının kozmik dansına veya şamanın doğa üstü sonuçlar elde etmek için yaptığı dansa bağlı olduğu düşünüldüğünde konu biraz daha açıklık kazanmış olur.

(52) TERZIOĞLU, E. Ahmet, "Türk Halk Oyunlarında Figürlerin Sembolik Anlamı ve Eğitimde Rolü", M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986, sf. 7, 8.

Bu alandaki pek çok sırrın çözümü için zaman zaman diğer bilimlerle işbirliği büyük bir ihtiyaç halini almıştır. Geçmişimizi en açık biçimde ortaya sermeyi başarabilmiş bir bilim olan arkeoloji, folklorun geçmişi konusunda da epeyce kolaylık sağlamıştır. Örneğin, Anadolu'da oynanmış ilk danslar hakkındaki bilgi bize arkeologlarca sağlanmıştır. Jones Mellaart tarafından keşfedilmiş olan Çatalhöyük kazılmış en büyük ve en zengin yerleri yakınoğuda tanınan bir şehir olmuştur. Yapılacak sağlıklı bir araştırma sayesinde, araştırmacının kültürel gelişmeyi Çatalhöyük'te derinden ve yakında izleyebilmesi çok olasıdır. Bu esnada dönemin kültür hayatına ait izleri günümüz köylerinde yaşayan köylüler üzerinde de görebilmemiz mümkündür. Tapınak adalarında veya türbelerde birçok duvar resimleri ve kabartmalar bulunmuştur. Bu duvar resimleri bir fırçayla çizilmiş, geniş bir alan üzerinde sadece mavi ve yeşilin hakim olduğu renklerden oluşmuştur. Benzer olarak Hitit dansları ve müzik aletleri grafik halinde kayıt edilmiştir. Hitit dansı ile ilgili çok az şey biliyoruz. Ancak diğer kültürel benzerlikler, dans alanında da bir takım benzerliklerin olabileceği hissini vermektedir. Çalpora, aynı kabartmada gördüğümüz gibi Hitit dansında kullanılmıştır. Bu aynı şekliyle son zamanlarda da kullanılmaktadır. Bu benzerliklerle Hitit kabartmalarına baktığımız vakit, her iki kolunu omuzlarının yukarısına kaldırmış dans eden bir kız figürü görebiliriz ve aynı pozun ellerinde kaşıkları olan Türk dansçılarında da kullanıldığını anlayabiliriz. Araştırmalarda da kullanıldığını anlayabiliriz. Araştırmalar Türk gelenekleri ve Orta Asya arasında direkt bir bağlantı olduğunu göstermiştir.

Osmanlı imparatorluğu'nda kalan minyatürler tarihi açıdan büyük anlam taşırlar. Çünkü Osmanlı sanatçılarının konuları yorumlamadaki gerçekçi tavırları, doğruya daha çabuk ulaşılmasına destek olmuştur. Bütün bunlar zamanımız dans formları içinde güvenilir birer ispattırlar. Ancak resim ve minyatürler, Fatih Sultan

Mehmet'in Topkapı Müzesinde ve aynı adı taşıyan albümde kökenleri açısından problem yaratmaktadırlar. Köken ve tarihleri uzun müddet bilginlerce tartışma konusu olmuştur. Bu bizim araştırma alanımız dışında ve üstünde bir konu olmasına rağmen insan güvenerek var sayabilir ki bazı minyatür ve resimler kesinlikle Türk ve 15. yüzyıl eserleri olarak görünürler.

Bir minyatürde üç baskın rengin sembolizmi çok çarpıcıdır. İki şaman siyah derilidir. Bunlar gerçekten de siyah derili olabilirler çünkü Türkistan ve Hindistan sınırlarında Afrikalı kalender dervişleri vardı. Fakat burada siyah renk, sembolik olarak veya bir maksatta kullanılmıştır. Çünkü iki çeşit şaman vardı. Siyah ve beyaz şaman. Bunlar dualistik bir fikrin ürünleridir ve her biri kendi fonksiyonlarına sahiptir. Fakat daha çarpıcı olan iki başka renk daha vardır. Dans ederken asıp sallandırdıkları, mendillerinin mavi rengi. Asya'da mavi renk, cenneti temsil eder. Kahverengiye yakın kırmızı ise evreni temsil eder. Bu sembolizmi anlamak için İslâmiyeti kabul etmeden önce Türklerin dinlerine bir göz atalım. Türkler Orta Asya'da evlerini terketmeden önce Gök Tanrısı "Tengri" ya tapardılar. Tanrı Allah'ın sembolü bir kelimedir. Daha Orta Asya'da Tengri hem Allah hem de cennet anlamına gelirdi. Cennet fikrini taşımak için gök veya kök kelimesi, mavi rengin orjinal ismi olarak kullanılmıştır. Mavi, cennet, kahverengi, dünya için kullanılmıştır. Bu renk sembolizmi 16. yüzyıl minyatürlerinde, dönem dervişlerinde de belirgindir. İki derviş, mavi renk içinde, diğerleri ise kahverengi içindedirler. Dönen tüm dervişlerin ellerinin pozisyonunun benzer sembolizmi vardır. Sanki Tanrı'ya dua eder gibi dururlar. Osmanlı minyatürleri kitaplarda yaratılmışlardır ve Türk dans geleneğinin zenginliğinin ve orijinlerinin önemli delilini teşkil etmektedirler. (53)

(53) TERZİOĞLU, E. Ahmet, "Türk Halk Oyunlarında Figürlerin Sembolik Anlamı ve Eğitimde Rolü", sf. 9, 10.

Anadolu dansları hakkında eski yazarlardan pek çoğu sağlam bilgilere sahiptirler. Bunlardan kalan ve yazarı bilinmeyen ufak bir el kitabı 15. yüzyıl içerisinde Türklerin dansları hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Bu kitap Türk dansının sembolik bir açıklaması olmuştur. Bilinmeyen yazar dünya yaradılışında dansın ruh olarak doğumundan gelişimine kadar izler. Kitapta dört farklı dans biçiminden bahsedilmiştir. Raks, çarh, muallâk, pertav. Bir Acem kelimesi olan çarh, tekerlek ya da dönen bir nesne anlamında kullanılmıştır. Raks ise genellikle dans anlamında kullanılmıştır. Arapça asıllı olan Muallâk, dik hareketler olarak ayrılan atlamayı, zıplamayı simgeler. Pertav diğer bir Acem kelimesidir. Düşen yapraklar ve ölü çiçekler hareketlerle anlatılmaya çalışılırken, kış sembolize edilir. Bir grup insanla yapılır. Çarh, Muallâk, Pertav ve Raks dört mevsimi ifade eder.

Dans etmek olsun, dönmez olsun, atlamak olsun hepsi kainatın sembolüdür. Şamanizm'de dansın yeri çok önemlidir. Şaman'ın sıçraması kişinin dünyayı terkettiğinin işaretidir ve bulutlara doğru yükselir. Dönerek, sema ederek dans etme Asya'nın hem her yerinde fazlaca yaygındır. Bu dans Uzak Doğu ya da Türkistan'dan geçmiştir. Çin'de de kadınların dönerek dansettiklerini görmemiz mümkündür.

Anadolu'yu yer yer, şehir şehir dolduran sayısız medeniyetler, toprağın ve kültürün son sahibine kendilerinden bir yankı vermekle yetinmişlerdir. Türk ırkı bu medeniyetlerle kendi payen ve ilkel karakterini öyle bir sentenze kavuşturmuştur ki İslâmiyetin getirdiği katı ve mistik kılıfı ancak oyunla yırtabilmiştir. (54)

Türk edebiyatımızın zenginliği de, bize Anadolu'daki danslarla ilgili bilgiler verebilmiştir. Örneğin, tanınmış bir gezgin olan İbn Batuta, bize Ahi'liğin camı, bir tarifini bırakmıştır. 1333 yılında Anadolu'ya yaptığı ziyaretinde Alanya ve Denizli'de yaşadığı üç olayı

(54) BAYKURT, Şerif, "Türk Halk Dansları ve Anadolu Uygarlıkları" III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, sf. 55.

anlatır. Eğer bir yolcu birgün kasabaya gelirse, ev sahipleri onu misafir eder, hazırlıklar yapar. Bütün bu hazırlıklar gelen misafiri eğlendirmek içindir. Yolcu edilene kadar misafirden ayrılmayan ev sahipleri, ona mümkün olduğunca iyi hizmet ederler. Yemekler yenirken bir yandan da dans edip şarkı söylenir. Dansın bitiminde meyve ve şekerleme sunulur. Ardından Kur'an'dan okunan bazı surelerin okunarak tekrar dans etmeye ve şarkı söylemeye başlanır. Bu konu üzerine 17. yüzyılın büyük gezgincisi olan Evliya Çelebi'nin eserlerinde de açıklamalara rastlanır.

Orta Asya kültürünün müşterek oluşu, Çin ve Türk dansları arasındaki benzerliğin göstergesi olmuştur. Bu fikir minyatür ve resimlerden doğmuştur. Yani, Türkiye'ye aktarılmış olan Türkistan danslarının aynı zamanda Çin'e takdim edildiği düşüncesi hakimdi. Bu düşünce şarkılarla birleştirilen dansların, Orta Asya'dan etkilenen bir Han zamanında Çin'e geçmiş olabileceğinde yoğunlaşıyordu. Buna rağmen daha önceleri geçmiş olduğunu savunanlarda vardır. İşte bütün bu olanlar Orta Asya kültürün Çin üzerinde de ne kadar etkili olduğunu açıkça gösterir.

Pek çok dans zaman içerisinde modernleşerek ve üzerindeki etkileri taşıyarak özünü değiştirirken, biçimleri temel olarak ilk hallerinde olduğu gibi kalmıştır.

Halk dansı yalnız muayyen bir şahsın ve devrin değil, bütün bir topluluğun uzun yüzyıllar boyunca devam edegelmiş maşeri mahsülü, toplum ideallerinin tabii ifadesidir. (55) Tanımından da anlaşılacağı üzere halk oyunları kültürlerin etkileşiminden doğan bir bütünleşmenin ürünüdür. Gelişmelerin bir kısmı her ne kadar olumsuz gözükse dahi topluma kazandırdığı bir takım şeyler mutlak sözkonusudur. Örneğin;

(55) BULUT, Sebahattin, "Türk Halk Oyunlarında Totemizm ve Şamanizm İzleri", Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1983, sf. 1.

Türklerin Anadolu'ya geldiği sırada henüz kabul etmiş oldukları İslâmiyet resim ve heykele olduğu gibi dansa da sırt çevirmiş, hatta resime ve heykele gösterdiğinden daha katı bir tutumla dansı toplum dışına itmiştir.

Selçuklular döneminde başlayarak Osmanlılar döneminde gittikçe belirginleşen Saray (Yöneten) -Halk (Yönetilen) kültür kopukluğu dil ve müzikte olduğu kadar dansa da, daha açık bir biçimde olmak üzere kendini gösteriyordu. Halka özellikle Türk olan halka (çünkü imparatorluğun sınırları içinde daha pek çok uluslar ve etkin gruplar vardı) ait olan herşey saraydaki yöneticiler tarafından kaba görülüyor, saraydaki devlet adamları; Arap, Acem ve Bizans'tan geçen ve kalan kültür birikimiyle bir yeni Osmanlı kültürü yaratma ve geliştirme yoluna girmiş bulunuyorlardı. (56)

Din ve devlet adamları tarafından kurulmuş baskı, dansların dağlara çekilmesine veya gerek mezhepler gerekse tarikatlar tarafından kapalı ve gizli yerlerde yaşam savaşı vermelerine neden olmuştur.

Anadolu kültürüne sahip çıkmanın önemini en iyi anlayan Atatürk olmuştu. Eski Anadolu kültürünü herkesten önce Türklerin araştırması gerekliliğine inanarak Türk arkeologlarının, eski Anadolu dillerini inceleyen Türk bilim adamlarının yetişmesini istemiş, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni kurarken burada da bölümlerin temelini de atmıştı. Yunanlılar Türk Karagöz'ünü Karaiosıs, Türk zeybeğini zeybekikos yaparken, herşeyimizin Orta Asya'dan geldiğini söyleyerek, Anadolu kültürünün bugünkü izlerini araştıranları eleştirmenin sakatlığı ortadadır. Çevremizde herkesin gözü Anadolu'da iken, bizim Anadolu'ya sahip çıkmamız, bırakın işin bilimselliğini, fakat siyasal

(56) BAYKURT, Şerif, "Türk Halk Dansları ve Anadolu Uygarlıkları" III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, sf. 51.

açından da büyük bir vurdumduymazlık ve kör gözlülük olmaz mı? Anadolu kültürünü zaten köylümüz yüzyıllardır benimsemiş, onunla yoğrulmuş, bizim ise bu kültürle özdeşleşmemizin, bunda direnmemizin zaten bir anlamı yok. Üstelik Anadolu kültürünü benimsemek için, Orta Asya kültürünü yadsımak ta gerekmez. (57)

Kültürümüzün bazı gizli unsurlarına, düğünlerimizde de rastlamamız mümkündür. Bu düğünler her ne kadar geçiş dönemi törenleri bile olsalar "toplumumuzun sosyal ve kültürel yapısında geniş kapsamlı fonksiyonel yükümlülükler kazanmış orijinal davranışlar ve değer kalıpları ile kapsam ve fonksiyonu genişlemiş çok yönlü, kendilerine özgü orijinal organizasyonları ile dikkatleri çeken ilginç bir yapıya kavuşmuşlardır. Toplumumuzun sosyal ve kültürel yapısının oluşmasında, pek çok kültürel unsurların bir bütünlük içerisinde dinamik, uyumlu ve doyuma ulaştırıcı bir nitelik kazanıp sürdürülmesinde, düğünlerimizin önemli boyutlarda etkenliği söz konusu olduğu gibi, çok sık ve uzun süren savaşların ağır yüküne sıkıntılarına dayanabilme, yüzyıllar boyu hiç bir yabancı güçlerin boyunduruğuna, girmeden özgür yaşamını sürdürebilmede, toplum felsefemizin dünya görüşümüzün olumlu yönde gelişmesinde, toplumumuzu ayakta tutan nice değer yargısı ve davranış kalıplarının oluşmasında, bunların yetişen kuşaklara aktarılmasında, bu düğün törenlerinin disiplinli organize olmuş olaylar ve davranışlar ve değerler yumağının etkenliği hiç küçümsenemeyecek boyutlarda olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. (58)

Oyun; düğünlerde oynanan ismine halay derler. Bu oyunlar bir arada oynanan meşhur hora oyunudur. Bu oyunların seyircileri kadın ve erkekler bir arada bulunduğu gibi oyunları da kadın ve erkekler bir

(57) AND, Metin, "Oyun ve Bugu", İş Bankası Yayınları, İstanbul 1974, sf. 101.

(58) ERDEN, Attila, "Anadolu Türkmen Boylarında Düğün", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. cilt, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987, sf. 164.

arada oynar. Tek olarak oynanan oyunlarda vardır. Bunların en meşhuru kaşık oyunudur. Bulgar dağında kadınlar oynatılırken pek göstermek istemezler. Çünkü aralarına dinî telkin (aşılama)ler girmiştir. (59)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu Önder Atatürk, Türk kültürünün temeli, kaynağı olan Türk folkloruyla yakından ilgilenmiştir. O'nun "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür" sözü Türk kültürüne verdiği önemi en güzel şekilde açıklamaktadır. Rumeli Türkülerini çok iyi söyleyen Ata, mükemmel bir şekilde zeybek oynamakta idi. 1923-1924 yıllarında Sadi Yaver Ataman'a söylediği şu sözler de halk müziği çalışmalarına canlılık getirmiştir.

- "Genç arkadaşlarıma teşekkür ederim. Bize Anadolu'nun güzel seslerini getirdi. Beyler! Şu gördüğünüz sazın bağrında bir milletin kültürü dile geliyor. Bir milletin kültür hareketlerini ve seviyesini, millî geleneklere bağlı kalarak, medenî dünyanın kendisine ayak uydurmağa mecbur olduğumuzu unutmamalıyız. Bu küçük sazın bağrından kopan nağmeleri bu istikamette geliştirmeye ehemmiyet ve kıymet verilmelidir." (60)

Atatürk'ün isteği üzerine kurulan Halkevlerinde de, halk müziği ve halk oyunları çalışmalarına yer verilmiş ve pek çok genç bu sayede bağlama çalmayı öğrenmiş, konserler vermişlerdir. Zeybek oyunlarını çok seven ve de çok güzel oynayan Atatürk 1933'te zeybek oynadığı bir baloda; "işte bizimde böyle erkekçe bir oyunumuz var" diyerek övgülerde bulunmuştur. Zeybek oyunlarının kadın erkek her toplulukta oynanmasını vurgulayan Atatürk 1925'de Selim Sırrı Tarcan'ın düzenlediği Tarcan zeybeğini izledikten sonra:

(59) YALMAN (YALKIN), Ali Rıza, "Cenupta Türken Oymakları", Hazırlayan Sabahat Emir, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, sf. 266, 267.

(60) TAN, Nail, "Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler", Dilek Matbaası, İstanbul 1989, sf. 24, 25.

- "Hanımefendiler, Beyler! Selim Sırrı Bey Zeybek raksını ihya ederken ona bir medeni şekil vermiştir. Bu sanatkâr üstadın eseri hepimiz tarafından seve seve kabul edilerek milli ve içtimâî hayatımızda yer tutacak kadar tekemmül etmiş, bedîf bir şekil almıştır. Artık Avrupalılara bizimde mükemmel bir raksımız var diyebiliriz. Bu  oyunu salonlarımızda, m samelerimizde oynayabiliriz. Zeybek dansı her içtimâî salonda kadınla birlikte oynanabilir ve oynanmalıdır." diyerek duygularını dile getirmiştir. Günümüzde ise halk oyunlarımız Atamızın istediği şekile b r nm   ve kadın erkek birlikte oynamaya başlamışlardır.

Atatürk, yurdun geziye çıktığı her il ve ilçesinde, daima mahalli halk oyunları ekiplerinin oyunlarıyla karşılanıyor ve uğurlanıyordu. Zaman zaman bu ekiplerin arasına girerek onlarla birlikte oynadığı da görülmüştür. 27 Aralık 1919'da Ankara'ya girerken kendisini seymenler kar ılamışlardı. 6 Ekim 1924'de Kars'a gittiğinde Kar lılar "Ho  Geli ler ola Mustafa Kemal Paşa" sözleriyle başlayan t rk l , oyunu sundular. Bu oyun kısa zamanda benimsenip yurda yayıldı. I. ve II. Balkan Halk oyunları festivali Atatürk döneminde 1935, 1936 yıllarında İstanbul'da yapılmıştır. Atatürk bu festivallerde oyuncuların arasına karışacak onlarla hora tepmiş, bar oynamıştır. 1936 yılında yapılan II. Balkan Festivali'nde Artvin (Çoruh) ekibiyle barbaşı olarak Artvin Barı'nı oynamış, oyundan sonra mendilini ekibe armağan etmiştir. Bu olay  zerine Artvinliler barın adını Atabarı olarak deği tirmişler, sözlerine de "Atamızdan yadigâr Bizde Atabarı var" mısralarını eklemişlerdir. (61)

Atatürk, halk oyunları ile ilgilendiği kadar folklorun kadrosunda diğer ürünlerle de yakından ilgilenmiştir. Örneğin; Karagöz' n bir halk gösterisi sanatı olduğunu ve halka ışık tutabilecek her türlü şeyin

(61) TAN, Nail, "Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler",

perde arkasında söylenebileceğini belirtmiştir. Diğer taraftan Türk el sanatlarını, güzel sanatların bir dalı olarak sınıflandıran Önder halk sanat ve zanaatlarını hiç bir zaman küçük görmemiş, her fırsatta yüceltmıştır. Bu konu ile ilgili olarak 1922 yılında Konya'da yaptığı bir konuşmasında şunları söylemiştir.

"Sanatın, en basiti en şereflişidir. Kunduracı, terzi, marangoz, saraç, demirci, nalbant hayat-ı içtimaiyemizde, hayat-ı askeriyeşimizde hürmet ve haysiyet mevkiine lâıyk sanatkârlardır."

Gene sanatla ilgili olarak 1923 yılında Adana'da yaptığı bir başka konuşmasında da Ata'mız şunları söylemiştir.

"Bir milleti yaratmak için birtakım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata mâlik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat bir kimse gibidir. Hattâ kastettiğim mânayı bu söz de ifadeye kâfi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur."

1955 yılında, Yapı ve Kredi Bankası halk oyunlarını yaymak ve yaşatmak amacı ile "Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi" ni kurdu. Bu tesis birçok bant, plâk, nota, film gibi oyun ve müzik ürünlerini topladı ve halk oyunları bayramları düzenledi. İlk halk oyunları semineri de bu tesisçe düzenlendi. 1957-1968 yılları arasında Milli Kütüphane'de Müzik Bölümü kurulması ile derlemelere başlandı. Bu bölüm Milli Folklor Enstitüsü kuruluncaya kadar derlemelerini sürdürdü. Milli Kütüphane'nin yapmış olduğu araştırmalarla türkölü oyunlar, hikâyeler, karagöz oyunları, açıklamalar gibi önemli malzemeler toplandı. (62)

(62) AY, Göktan, "Folkloru Giriş, sf. 31

Ülkemizde yapılan folklor çalışmalarına daha akademik bir boyut kazandırmak maksadı ile 1976 yılında İstanbul'da kurulan Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı önemli bir gelişme olmuştur. Eğitim ve öğretimde ağırlık veren bu Konservatuvar YÖK yasası ile İTÜ Rektörlüğüne bağlanmıştır. 1984'de Konservatuvar bünyesinde Türk Halk Oyunları Bölümünün faaliyete geçmesi gecikmiş dahi olsa bile gene de önemli bir gelişme olarak takdir edilebilir. Bunun yanında son yıllarda dikkati çeken sanatta yeterlilik ve kendi alanında söz sahibi olan insanlara akademik ünvanların verilmesi de bu alandaki önemli eksikliği gidermiş girişimler olarak göze çarpar.

Halk oyunlarının önemsenmeye başlaması ile birlikte birtakım girişimlerde bulunuldu. Bunlar yavaş dahi yürüse kayda değer gelişmeler olarak tarihe imzalarını atmışlardır. Örneğin; Ülkemizde ilk olarak 1929 yılında Trabzon, Rize, Erzurum, Erzincan yörelerinin filme alınışı, halkevlerinin kuruluşu ile hızlanan ve ciddileşen çalışmalar, bu vesile ile Anadolu'da yaygınlaşmaya bile başlamıştır. Ülkede bir süre yapılan teorik çalışmaların birikimi ile uygulamaya geçiş. Düzenlenen şenlikler, festivaller sayesinde artık insanların ilgi odağı, olan halk oyunları adına bu gelişmeler oldukça olumludur. Bu çalışmaların bilimsel açığa kayması ancak 1940 yılının sonlarını buldu. Bu tarihten sonra artık Türk kültürü açısından büyük önem arzeden eserler üretilmeye başlandı. Kurulan derneklerin yanısıra çeşitli kurum ve kuruluşların da bu gelişmede büyük katkıları oldu. Bu sayede arşivler dolmaya, eserler hakettiği değeri bulmaya başladı.

Komşu ülkelerdeki festivallere katılmamız 1950'li yıllarda başlamıştır. 1950'li yıllardan sonra halk oyunları çalışmaları gittikçe gelişmiş, dernekler, orta dereceli okullar, üniversiteler bu alana özel ilgi göstermişlerdir. Gelişmeyle birlikte bakanlıklarda kendi etkilerini göstermek üzere birtakım denetlemeler yapmaya başlamıştır. Basın hayatında Milliyet gazetesi, düzenli olarak başlatmış olduğu halk

oyunları yarışmalarını sürdürmektedir. Artık, derneklerarası, liselerarası, üniversitelerarası, yöresel yarışmalar yapılmaya başlanmıştır. Üniversite bünyesinde, lisans düzeyinde eğitim yapmak ve halk oyunlarının ihtiyaç duyduğu uzman öğretici yetiştirmek üzere 1984 yılında İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı bünyesinde "Türk Halk Oyunları Bölümü" açılmıştır. Böylece ritim, müzik, repertuar, oyun bilgisine sahip ve bir çalgı çalan uzmanlar yetişecek yozlaşmayı, bozulmayı, önleyici çalışmalarda halk oyunlarının gelişmesine faydalı olacaklardır. (63)

Bu gelişmeleri sıralarken Kültür Bakanlığı bünyesinde HAKAD'ın yapmış olduğu çalışmaları gözardı etmek sanıyoruz biraz haksızlık olur. Bu dairenin yapmış olduğu derleme çalışmalarından, bastığı yayınlara kadar gerçekten büyük fedakarlıklar gerektiren çalışmalar da emeği vardır.

Halk oyunları konusunda en büyük tartışmaların odağı olan Devlet Halk Danslarından bahsetmek gerektiğine inanıyoruz. Çünkü önemli olan bir şeyler üretebilmek, yerine göre eleştiri almak da başarı sayılabilir. Her ne kadar olumsuz eleştiriler almış olsalar bile, adını koyarak işlerini yaptıkları için, bu çalışmalara saygı duyulması gerekmektedir. Zira yaptıkları çalışmalarla yeni açınımlar oluşturmuşlardır..

Oldukça zengin kaynaklara sahip olan halk oyunlarımız "son yıllarda gerek ülkemizde ve gerekse uluslararası seviyede sanat ve bilim çevrelerinde büyük ilgi görmektedir. Bu düşünceler ışığı altında halk oyunlarının sağlıklı bir şekilde araştırılması, incelenmesi, değerlendirilmesi, bilim ve sanatın emrine sunulması ve bu işleri yapacak uzman kadroların oluşması için gerekli eğitim ve öğretimin yapılması bir mecburiyet haline gelmiştir. (64)

(63) AY, Gökten, "Folklor Giriş" sf. 74.

(64) DEĞERLİ, Fikret, "İTÜ, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Müdürü Doç. Dr. Fikret Değerli ile Türk Halk Oyunları üzerine söyleşi", Anadolu Folkloru, No: 13, Ankara, 1992 Ocak, Şubak, Mart, sf. 530.

Olaya bu çizgiden bakıldığı anda bugün halk oyunları konusunda ortaya konan notasyonun gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Sayın Suna Şenel'in çalışmasının başında halk kültürü uzmanı Sayın Nail Tan'ın şu sözleri yer almaktadır:

Türkiye'de halk oyunlarının derlenmesi ve öğretilmesi hâlâ geleneksel metotlarla yapılmaktadır. Halk oyunlarında öğretildiği Türk Musikisi Devlet Konservatuarının sayısı üçe yükselmiştir (İstanbul Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi) Bu okullarda halk oyunlarımızın öğretilmesinin uluslararası standartlarda yapılması şarttır. Diğer yandan Samsun, Sakarya, Bursa, Adana, Sivas, Kayseri, Denizli ve Kütahya Belediye Konservatuarlarında Türk Musikisi Konservatuarlarını örnek alma yolundadır. Kültür Bakanlığı'nın Devlet Halk Dansları topluluklarını çoğaltmaya çalışmaktadır. Halk oyunları konusunda faaliyet gösteren vakıflar, dernekler amatörlükten profesyonelliğe geçiş aşamasında önemli adımlar atmaktadırlar. Üniversitelerimizde, ilk ve orta dereceli okullarımızda, halk eğitim merkezlerimizde yoğun çalışmalar vardır. Bütün bu çalışmaları şükranla karşılıyor ve seviniyoruz. Ancak tek üzüntümüz metot eksikliğidir. Suna Şenel bu eksikliğimizi tamamlamak için güzel bir imkan sunuyor şimdi....

Benesh Notasyonu'nun iyi öğrenilmesi ve uygulanması, sağlıklı derlemelerin, aslına uygun öğretimin yapılmasından başka sahne düzenlemelerinin de daha bilinçli olmasını sağlayacaktır. Halk Oyunlarımızdan esinlenerek bale eserleri yaratacaklar için, Benesh Notasyonu ile yazılıp arşivlenmiş oyunlarımız, zengin malzeme oluşturacaktır. Bu eserin, Türk Folklor çalışmalarında, Halk Oyunları'mız açısından bir dönüm noktası olacağına inanıyorum. Diyerek, sözlerine son veren Nail Tan'ın bu yaklaşımı, gerçekten çok saygı duyulması gereken bir yaklaşımdır. Çünkü muhafazakâr bir toplum olarak, yenilikleri biraz zor kabul etmekte ve zor desteklemekteyiz. Saygı duyduğumuz bir büyüğümüz olarak bu kişiye bu desteği ile saygımız daha da artmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu dünya'da bizler de varız diyebilmek için ülke adına son yıllarda yapılan çalışmalar arasında belki de en çabuk ürünü alınan branş olan halk oyunları, ülkenin önemli değerlerinin başında gelen kültür varlıkları olarak mühim bir yer alır. Bu değerlere bizim bakışımızın yanında, dünyanın ele alış biçimi şaşkınlık yaratacak ölçüde farklıdır. Çünkü; biz de hâlâ kendi kültürünü tanımayan ve tanımadığı için ondan utanç duyan ve kaçan insanlar vardır.

Bir ülkeyi ülke yapan unsurların bir zaman sonra yadırgana-bileceği, hatta reddedilebileceği gibi durumlarla karşılaşılıyor olmak ve böyle insanların kültürümüz içinde günden güne çoğalarak varolmaya başlamaları yaşanan bir gerçektir.

Ülkelerin yaşayış biçimleri, din, dil, kültür vb. öğeler uluslar arasındaki farkı belirleyen önemli öğelerdir. Fakat her ülkenin kendi içinde, saydığımız bu öğelerini ele alış birbirlerinden pek de uzak değildir. Bir tarafta büyük küçük el ele kendi kültürünü koruyup yaşatırken, diğer tarafta kültürünü tanımayan, ondan utanan insanlarla karşılaşmak, ülkelerin kendi kültürel kimliklerinin kaybolması endişesi uyandırmaktadır. Bu durum, öncelikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin ağırlı sancılarındandır. İşte önemli olanda bu tür tehlikelere karşı, zamanında ve gereğince kenetlenilebilmektir. Aksi takdirde dünyanın dejenere kültürler listesini zenginleştirmekten başka bir yere gidilemez.

Çoğunlukla zannediliyor ki, halk oyunları sadece geleneksel kültüre ya da cemaate hitap eder. Oysa bu tezde de iddia edildiği gibi halk oyunlarının modern topluma da hitap etme gücü ve sosyal değişmeyi, sosyal bütünleşme yönünde etkileme fonksiyonu vardır. Fakat bu konu ile ilgili olarak halk oyunları camiasında büyük bir kargaşa ve tartışma da sürmektedir. Otantik ve stilize. Günümüzde stilize dalda, pek çok çalışma yapılıyor olmasına rağmen bizler daha çok kültürün olduğu gibi muhafaza edilmesinden yana olduğumuz için, stilize çalışmalarla ilgili olarak yapılanları hep eleştiriyoruz. Oysa yetişen yeni nesilleri batı kültürünün hegemonyasına sokmadan, kendi kültürümüzün de dejenerasyonundan kaçınarak, halk oyunlarını geniş kitlelerin beğenisine sunmamız gerekmektedir. Bununda tek düğüm noktası otantik ve stilizenin ayrı noktalarda da olsa, aynı amaçta birleştirilmesidir ki, bu amaç ışığında halk oyunlarımız sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Zengin Anadolu Kültürünün sentezinin halk oyunlarında da görülmesi mümkündür. Yurdumuz da binlerle ifade edilen halk oyunlarımız Orta Asya'dan birlikte getirdiklerimizle, Anadolu'da bulduklarımızın bir karışımı, yani sentezidir. Sadece halk oyunlarında değil, düşüncede de Türk Şamanları ile Dionizos (Şarap ve Eğlence Tanrısı) ayinleri, Sümer, Lidya ve Orta Asya efsanelerinin unsurlarına rastlayabiliriz.

Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) Ey Koca Yurt adlı eserinde, Anadolu'nun bu binlerce yıllık sentezini, bugünde çıkarabileceğimiz dersler olması bakımından çok güzel anlatmıştır. "Lidya'lılar ile Med'ler güpe gündüz savaşıırken birden gündüzün gece olduğunu görerek korkarlar. Hemen barışa yanaşırlar o anda evlenmeler olur, kollarını kanatır birbirlerinin kanlarını emerler, kan kardeş olurlar."

Anadolu mozaiğinin ve Anadolu insanının kültürel çeşitliliğini ve karışımını bundan daha iyi anlatan bir metin olabilir mi?

Anadolu'nun kültür çeşitliliği, bir konçertonun yaprakları halinde dağılıp, parçalanmış notaları gibi dağınık durumda düşünülmüş olsalar dahi, birlikte ifade ettikleri mana bakımından, böyle bir müzik parçasında her birinin spesifik yeri olan beste bölümleri gibidirler.

Toplumumuzun sosyal ve kültürel yapısının oluşmasında ve bu yapının bütünleşme yönünde pek çok sosyal ve kültürel unsurun bir bütünlük içerisinde, dinamik, uyumlu ve doyuma ulaştırıcı bir nitelik kazanıp sürdürülmesinde, halk oyunlarımızın önemli boyutlarda etkenliği söz konusu olabilir.

Geçmişimizin genel bir değerlendirmesini yapabilmek, toplumumuzun sosyo-kültürel gelişme sürecini sağlıklı bir şekilde yorumlayabilmek ve dolayısıyla geleceğe yönelik tasarımlarımızı, kültür politikalarımızı yapabilmek için, halk oyunları konusunda araştırmalara ve çalışmalara önemli ölçüde ağırlık verilmeli, üniversitelerimizin bünyesinde halk oyunlarını araştıracak, geliştirecek ve geleceğe taşıyacak enstitüler kurulmalı ve bu konuda uzman kişiler yetiştirilmelidir.

KAYNAKLAR

1. ACIPAYAM, Orhan, "Folklor Konusunda Değişik Anlayışlar" II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I. Cilt Genel Konular, Gazi Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1982, M.F.A. D. Yayınları: 39, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 10.
2. ALANGU, Tahir, "Türkiye Folklor El Kitabı", Adam Yayıncılık, İstanbul, 1983,
3. ALTAY, Ekrem, "Yeni Sosyoloji", Kavte Matbaası, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 1976.
4. AND Metin, Anadolu Halk Dansları ve Tiyatrosunun Özellikleri, Hayvan Benzetmeleri Bakımından Asya Kökenleri, II. Türk Folklor Kongresi Bildirileri III. MİFAD Yayınları, Ankara, 1983.
5. AND, Metin, "Halk Danslarımız", Forum, 3. c.
6. ARON, Raymond, "Sosyolojik Düşüncenin Evrenleri", (Çev. Korkmaz Alemdar), 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989.
7. AY, Göktan, "Folklora Giriş" Pan Yayıncılık, İstanbul Kasım 1990.
8. BALAMAN, Ali Rıza "Gelenekler Töre ve Törenler" Betim Yayınları, Halk Bilimi (Folklor) Dizisi: 1, İzmir 1983.
9. BAYKURT, Şerif, EVLİYAĞLU, Sait "Türk Halk Bilimi" Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, İkinci Baskı.
10. BAYKURT, Şerif, "Türk Halk Dansları ve Anadolu Uygarlıkları" III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. cilt, MFAD Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987.

11. BİLGİSEVEN, Âmiran Kurtkan, "Genel Sosyoloji", Genişletilmiş 4. baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1986.
12. BİLGİSEVEN, A.K., "Eğitim Sosyoloji", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, No: 26, 4. Baskı, İstanbul
13. "BİLGİSEVEN, Âmiran, Kurtkan, "Maliye Sosyolojisi", Filiz Kitabevi, İstanbul 1984.
14. Birinci Milli Kültür Şûrası Komisyon Raporları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1983.
15. BORATAV, Pertev Naili "100 soruda Türk Halk Edebiyatı" Gerçek Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul 1988.
16. BOTTOMORE, T.B., "Toplumbilim, (Çev. Ünsal Oskay), 2. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 1984.
17. BOZKURT, F., "Semahlar", Cem Yayınları, İstanbul, 1990.
18. BULUT, Sebahattin, "Türk Halk Oyunlarında Totemizm ve Şamanizm İzleri", Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1983.
19. ÇELEBİ, Nilgün; "Ferdinand Tönnies'in Hayatı ve Görüşleri" Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 4, Konya, 1987.
20. ÇİÇEKLİ, A. "Kaşgarlı Mahmut Divan-ü Lügat-it Türk, May Yayınları, İstanbul 1970.
21. DAKUKÎ, Î., "Irak Türkmenleri", Güney Yayınları, Ankara, 1970.
22. DEĞERLİ, Fikret, "İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Müdürü Doç. Fikret Değerli ile Türk Halk Oyunları Üzerinde Söyleşi" Anadolu Folkloru, No: 13, Ankara 1992, Ocak, Şubat, Mart.
23. DEMİRSİPAHİ, Cemil., "Türk Halk Oyunları", İş Bankası Yayınları, Ankara 1978.

- .24. DİZDAROĞLU, Hikmet, "Bizde Folklor Konusunda İlk Yazı", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I. Cilt, Genel Konular, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976.
25. ERDEN, Attila, "Anadolu Türkmen Boylarında Düğün", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. cilt, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987.
26. ERGUN, Doğan, "Sosyoloji ve Tarih", Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1982.
27. ERKAL, Mustafa E., "Sosyoloji (Toplumbilimi)", Der Yayınları, ilaveli 4. Baskı, İstanbul 1991.
- .28. ERKAL, Mustafa "Sosyolojik Açıdan Spor", Genişletilmiş 2. Baskı, Kutsun Matbaa, İstanbul 1992.
29. ERSEVEN, İ., C., "Aleviler'de Semah", And Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1990.
30. GAZİMİHAL, M., R., "Asırlar Boyunca Türk Oyunları, Türk Yurdu", 1. c. 1954.
31. GAZİMİHAL, M., R., "Türk Halk Oyunları Katoloğu", I. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974.
32. GÖKALP, Z., "Türk Töresi", Akın Yayıncıları, İstanbul, 1972.
33. GÖKALP, Ziya "Türk Töresi", Akın Yayıncılık, İstanbul, 1972.
34. GÖKSEL, Tevfik, "Sosyoloji Ders Notları" Yaykur Açık Yükseköğretim Dairesi Yayınları, Ankara 1976.
35. GÜNGÖR, Erol, "Kültür Değişimi ve Milliyetçilik", Ötüken Yayınları, İstanbul 1984.

36. GÜVENÇ, Bozkurt, "İnsan ve Kültür", Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul 1991.
37. İNAN, A., K., "Tarihte ve Bugün Şamanizm", T.T.K. Yayınları, Ankara, 1976.
38. İZVEREN- Adil, "Toplumsal Törebilim (Sosyal Ahlâk)" Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No: 130, Kalite Matbaası, Ankara, 1980.
39. KIZILÇELİK, Sezgin, ERJEM, Yaşar, "Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü," Göksu Matbaası, Konya, 1992.
40. KIZILÇELİK, Sezgin, "Sosyoloji Teorileri 1", Mimoza Yayınları, Konya 1992.
41. KONGAR, Emre, "Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği", 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
42. KONGAR, Emre, "Türkiye'nin Toplumsal Yapısı" .
43. KOŞAY, H.Z., "Festival İntibaları, Önasya". 2. c, 1967.
44. KOTİL, Ahmet, "Dünyada ve Türkiye'de Siyasi Partiler, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt, 7, İletişim Yayınları.
45. KÖSEMIHAL, Nurettin, Şazi, "Sosyoloji Tarihi", Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
46. KURTKAN, Amiran, "Köy Sosyolojisi", "İktisat Fak. Neşriyat, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1988.
47. MERİÇ, Ümid, "Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü" Ötüken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1979.
48. METE, İ.: Büyük Bir İstikbalin Felsefesi, İstanbul, 1962.
49. MOORE, Wilbert E., "Social Change", Foundetion of Modern Sociology Series, Prenticer-Hall, Inc. New Jersey 1963.

50. MUTİOĞLU, Halil, "Erol Güngör ve Max Weber'in Tarihçi Yaklaşımlarının Sosyolojik Açıdan Karşılaştırılması." S. . Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Konya 1991.
51. O ULT RK, H., "Zeybek Oyunları Yöre, Tür ve Giyim Kuşamları, T.F.A.D. 17. c., 1976.
52. OZANKAYA,  zer, "Toplumbilime Giriş" S.G.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, 1979.
53. OZANKAYA,  zer, "Toplumbilim", Tekin Yayınevi, 6. Baskı, Ankara 1986.
54. OZANKAYA,  ., "Toplumbilim Terimler S zl  ", Savaş Yayınları, 1984.
55. ÖGEL, Bahaaddin, "Türk Mitolojisi", I. Baskı, MEB Yayınları, Ankara, 1971.
56. ÖRNEK, Sedat Veyis, "Türk Halk Bilim", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 180, Folklor Dizisi: 4, Ankara 1977.
57. ÖZBEK, Mehmet, "Folklor ve Türkülerimiz", Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975.
58. SAINTYVES, P. "Folklor El Kitabı",  eviren: Bilâl Aziz Yanıko lu, Doğan Kardeş Yayınları, A.ř. Basımevi, İstanbul, 1951.
59. SARISÖZEN, M., "Halk Rakslarımızdan Halaylar"  lk  Yayınları, 1941, 16. c.
60. SAYGUN, A., A., "Anadolu Halk Oyunları ve  yın  Karakterleri, Müzik Görüşleri", 1. c. 1950.
61. SAYIN,  nal, "Sosyolojiye Giriş", Erdem Kitabesi, İzmir 1985.
62. Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 2-4, "Tarih Maddesi, Kültür Maddesi" Risale Basın Yayın Ltd. şti. Acar Baskı, İstanbul 1991.

63. TAN, Nail, Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler, Halk Kültürü, İstanbul 1985.
64. TANYOL, Cahit, "Folklor Açısından Türk Toplumunu", I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Başbakanlık Basımevi, 1974, M.F.A. Dairesi Yayınları: 9.
65. TERZİOĞLU, E. Ahmet, "Türk Halk Oyunlarında Figürlerin Sembolik Anlamı ve Eğitimde Rolü", M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.
66. TOLAN, Barlas, "Toplum Bilimlerine Giriş Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji", Gazi Üniversitesi Yayınları., Aras Matbaacılık ve Gazetecilik, İkinci Baskı, Ankara 1985, Yayın No: 49.
67. TURAN Şerafettin, "Türk Kültür Tarihi", Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
68. TÜRKOĞLU, S., "Dünden Bugüne Türk Folkloru, T.F.A.D., 16. c. 1975,.
69. ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, "Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnoğrafya Çalışmaları", Başbakanlık Basımevi Ankara 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 1
70. YALMAN (YALKIN), Ali Rıza, "Cenupta Türken Oymakları", Hazırlayan Sabahat Emir, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
71. YÖNETKEN, H., B., "Türk Halk Oyunları Üzerine Notlar, Orkestra", 11. c., 1973.

ÖZGEÇMİŞ

20.09.1969 Tokat Zile doğumlu. İlköğrenimi Tokat'ta tamamladı. Ortaöğrenimi döneminde ailesinin tayini nedeniyle değiştirdiği iller, değişik halk oyunlarını yöresinde tanıma fırsatı sağladı. Henüz ilköğrenimi yıllarında başladığı halk oyunları çalışmalarını, ortaöğrenimi süresince de daha yoğun bir şekilde sürdürdü. 1986 yılında İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü'ne girdi. Hazırlık dahil beş yıl süren lisans eğitimi süresince pek çok eğitim kurumunda usta öğretici olarak görev aldı. Aynı dönemde faaliyet gösterdiği Halk Oyunları Derneği ile Türkiye'yi temsil etme fırsatı buldu.

1991 yılında tamamladığı lisans eğitiminin hemen ardından aynı yıl İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans Eğitim Programına girdi. 1993 yılından itibaren Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu'nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Kamile PERÇİN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
DOKÜMANTASYON MERKEZİ